

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS INSTITUTO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

AISTĖ MISĖ

**SOCIALINĖS RIZIKOS ASMENŲ
TEISINĖS INFORMACIJOS POREIKIS**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovė
doc. dr. B. Kairienė**

Vilnius, 2012

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS INSTITUTO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

**SOCIALINĖS RIZIKOS ASMENŲ
TEISINĖS INFORMACIJOS POREIKIS**
Teisės edukologijos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621X20019

Recenzentas

dr. J. Dudaitė

2012 12

Vadovė

doc. dr. B. Kairienė

2012 12

Atliko

TEDmis1-01 gr. stud.

A. Misė

2012 12

Vilnius, 2012

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis“ yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Aistė Misė

Turinys

SAVOKŲ ŽODYNĖLIS	7
ĮVADAS	8
1. SOCIALINĖS RIZIKOS ASMENŲ CHARAKTERISTIKOS (rizikos veiksniai)	11
2. TEISINĖS INFORMACIJOS SAMPRATA	18
3. TEISINĖS INFORMACIJOS PASKIRTIS	26
4. TEISINĖS INFORMACIJOS PAGALBA SOCIALINĖS RIZIKOS ASMENIMS	30
4.1. Teisinės informacijos pagalba nuteistiesiems, esantiems Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje.....	30
4.2. Teisinės informacijos pagalba vartojusiems narkotines medžiagas	34
4.3. Teisinės informacijos pagalba žalingai vartojusiems alkoholių.....	36
5. TYRIMO METODIKA	39
6. KLAUSIMYNAS EKSPERTAMS	42
7. TYRIMO IMTIS	44
8. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	46
8.1. Respondentų charakteristikos	46
8.2. Socialinės rizikos asmenų grėsmės visuomenei	46
8.3. Teisinės informacijos poreikis.....	48
8.4. Teisinės informacijos teikimo priemonės.....	52
8.5. Analizuojamų socialinės rizikos grupių požymiai	55
8.6. Socialinės rizikos asmenims rengiami projektai	57
8.7. Teisinės informacijos poreikio problemos ir perspektyvos.....	60
8.8. Empirinio tyrimo apibendrinimas.....	66
IŠVADOS.....	69
REKOMENDACIJOS	71
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	72
ANOTACIJA.....	78
ANNOTATION.....	79
SANTRAUKA	80
SUMMARY	81
PRIEDAI	82
1 Priedas. Eksperto SV interviu tekstas	
2 Priedas. Eksperto AI interviu tekstas	
3 Priedas. Eksperto KA interviu tekstas	
4 Priedas. Eksperto PLC interviu tekstas	
5 Priedas. Eksperto PI interviu tekstas	

PAVEIKSLAI

1 pav. Socialinės rizikos grupės (sudaryta autorės, remiantis Sener, 2009, Sen, 1999, Atkins, 2011).....	12
2 pav. Teisinės informacijos samprata (sudaryta autorės, remiantis Vaišvila, 2000, Wills, 2012, Richards, 2012, Petrošiene, 2012).....	22
3 pav. Socialinės rizikos asmenų grupių sėkmingo integravimosi į visuomenę modelis (sudaryta autorės, remiantis teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012).....	27
4 pav. Teisinio informavimo poveikis integracijos į visuomenę metu (sudaryta autorės, remiantis Scott, 2010).....	33
5 pav. Teisinės informacijos stokos narkotines medžiagas vartojusiems asmenims pasekmės (sudaryta autorės, remiantis Vogt, 2001, Javtoku, 2001).....	35
6 pav. Interviu tipologija tyrimo imčiai nustatyti (Bitinas ir kt. 2008, p. 155).....	44
7 pav. Socialinės rizikos asmenų grėsmė visuomenei (sudaryta autorės).....	48
8 pav. Rizikos mažinimo priemonės (sudaryta autorės).....	53
9 pav. Teisinės informacijos prieinamumas socialinių grupių asmenims (sudaryta autorės)	59
10 pav. Teisinės informacijos užtikrinimas (sudaryta autorės).....	63

LENTELĖS

1 lentelė. Socialinės rizikos asmenų, priklausomų nuo narkotinių medžiagų ir alkoholio rizikos veiksmų charakteristika (sudaryta autorės, remiantis Knight, 2006, Loza, 2003).....	16

SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Integracija – reiškia procesą, kurio metu visuomenėje suteikiama vieta žmogui, kuris būtų atstumtas ir izoliuotas (Soyez, Broekaert, 2006).

Medicininė rehabilitacija – detoksikacija, kurios metu priklausomo asmens organizmas yra išvalomas nuo psichoaktyvių medžiagų medicinos įstaigoje (Žin., 2001, Nr. 88-3106).

Resocializacija – asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis siekiant integruoti asmenį į visuomenę (Bakasėnas ir kt., 1998).

Socialinė rehabilitacija – specialios programos arba strategijos, kurios padeda nusikaltusį, patyrusį prievartą, turintį priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų, asmenį grąžinti į normalią socialinę aplinką, atstatyti prarastus socialinius ryšius (Coleman, 2005).

Socialinės rizikos asmenys – tai asmenų grupė, kuri dėl savo asmeninės patirties pasižymi didesne neigiamo socialinio elgesio tikimybe ateityje (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011, p. 13).

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvos Respublikos (LR) socialinė politika buvo vykdoma siekiant užtikrinti visuomenės teisinio švietimo sistemos plėtrą. (Guogis, 2002, p. 20). Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programoje, teisine informacija laikomas procesas, per kurį asmenims sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir laisvėmis, jas gintų ir atliktų pareigas. Teisinis švietimas svarbus siekiant užtikrinti, kad visuomenė geriau prisitaikytų prie nuolat kintančių arba naujų teisės normų, išmanytų savo teises, laisves ir pareigas.

„Nepakankamas teisinės informacijos pateikimas socialinės rizikos asmenims, jos neprieinamumas skatina socialinę riziką“ (Žin., 2008, Nr. 130-4981). Teisės žinios sudaro teisinės sąmonės branduolį, todėl socialinės rizikos asmenims, kaip socialiai pažeidžiamoms grupėms tai yra ypač aktualu. Teisinės informacijos trūkumas šioms grupėms savaime gali veikti kaip socialinės atskirties pagrindas (Žin., 2008, Nr. 130-4981).

Socialinės rizikos asmenys ir jų grupės įvairiose šalyse skirtingos. Lietuvoje tai „kvalifikacijos neturintys jaunuoliai, prievartą patyrę asmenys, romai ir kt.“ (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011, p. 13). Šiame darbe analizuojamas teisinės informacijos poreikis trijose pagrindinėse socialinės rizikos asmenų grupėse: nuteistųjų asmenų, esančių Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje; vartojusių narkotines medžiagas; žalingai vartojusių alkoholį.

Temos pasirinkimo aktualumą lėmė didelę reikšmę visuomenėje turintys šių grupių pavojingumas (Rinkevičius, 2002), nauji nusikalstamumo faktai (Kliunka ir kt. 2008) narkomanijos ir alkoholizmo mastai. Temos pasirinkimo naujumas grindžiamas empirinių teisinės informacijos tyrimų trūkumu, kuriais remiantis būtų gerinamas praktinis taikymas socialinės rizikos asmenims (Žin., 2008, Nr. 130-4981).

Teisinė informacija vis labiau tampa prieinama, nors teisinio švietimo projektai Lietuvoje dar tik žengia pirmuosius žingsnius. Informacijos sklaidoje skiriamas dėmesys kasdienėms teisėms ir konkrečioms teisinių santykių situacijoms, nors pagrindiniai teisės principai, pareigų pažinimas, atsakomybės jausmas, teisinė sąmonė ir kultūra, socialinės rizikos asmenims dar sunkiai suvokiamas dalykas (Katuoka, 2000). Socialinės rizikos asmenų teisinis elgesys daugiausia priklauso nuo socializacijos proceso sėkmės, kuris orientuojamas į prevencijos priemonių paiešką ir taikymą, prevencijos kokybės gerinimą.

Visuomenės teisinio švietimo programos pagrindinis tikslas – pagerinti teisinės informacijos prieinamumą, sukurti teisinės sąmonės ugdymo pagrindą, ruošti savarankiškai mąstantį LR gyventoją, gebantį naudotis savo teisėmis ir vykdyti pareigas (Venckutė, 2007). Siekdama

socialinės rizikos asmenų įtraukties į visuomenę, Lietuva vykdo socialinės integracijos politiką ir teikia teisinės informacijos paslaugas (Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programa, 2004). Tuo tikslu pradedami įgyvendinti teisinio švietimo projektai, kuriais siekiama užkirsti kelią narkomanijai, alkoholizmui ir nusikalstamumui (Razgūnienė, 2008).

Teisinės informacijos teikimas ypač aktualus teistiems asmenims siekiant išvengti pakartotinio, recidyvinio nusikalstamumo. Teistieji asmenys yra visuomenės dalis ir elgesys su jais formuoja tolesnius santykius (Venckutė, 2007). Visuomenėje susiformavęs neigiamas požiūris į teistus asmenys apsunkina pagalbos sistemos ir formų nuteistiesiems kūrimą bei skatina juos atgal grįžti į pataisos įstaigas (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011). Todėl teistųjų teisinis švietimas yra aktualūs šiandieniniai klausimai, kurių sprendimui turi būti sudarytos galimybės. Dideli pasikartojančio nusikalstamumo mastai rodo nepakankamą teisinį švietimą. Teisinis švietimas svarbus siekiant užtikrinti, kad socialinės rizikos asmenys geriau prisitaikytų prie nuolat kintančių arba naujų teisės normų, išmānydami ne tik savo teises ir laisves, bet ir pareigas (Žin., 2008, Nr. 130-4981).

Socialinės rizikos asmenims turi būti ugdomas atsakomybės jausmas, teisinė sąmonė ir kultūra, be kurios neįmanoma pasiekti visuomeninės tvarkos, pagrįstos teisingumu, žmogaus teisių ir laisvių pagarba (Birmontienė, 2007). Teisinė informacija apima ne tik teisės šaltinius, struktūrą ir principus, bet ir jos socialinę paskirtį bei funkcijas, kuriomis tiesiogiai įsiprasmina visuomenėje kaip socialinio elgesio reguliatorius (Vaišvila, 2000). Teisinė informacija užtikrina saugumą, socialinį stabilumą, saugo visą visuomenę nuo įvairių destruktivaus ir antisocialaus elgesio apraiškų (Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2012). Teisinės informacijos esmė – užtikrinti socialinio sugyvenimo visuomenėje normas ir taisykles (Žin., 2008, Nr. 130-4981). Kryptingai ir sistemingai mokomas individas susipažįsta su visuomenės politinėmis, socialinėmis, dorovinėmis ir teisinėmis normomis, vertybėmis ir jas perima (Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2012). Todėl teisinę informaciją būtina ne tik žinoti, bet ir suprasti, o siekiant kad teisės normos tikrai veiktų jos turi įsitvirtinti individo savimonėje ir padėti saviuoklai, kuri yra būtina socializacijos procese (Žin., 2008, Nr. 130-4981).

Šių nuostatų kontekste darbe formuojamas sisteminis požiūris į socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikį, tuo grindžiamas temos aktualumas ir naujumas.

Problema. Socialinės rizikos asmenys susiduria su reintegracijos problemomis, dėl kurių ne visada savo jėgomis sugeba adaptuotis visuomenėje ir tapti pilnaverčiais jos nariais. „Jų teisinės informacijos poreikis nepakankamas, tai apsunkina reintegraciją į visuomenę, todėl nemažėja ir socialinė rizika“ (Teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012). Socialinės rizikos asmenys yra

neįgiję arba praradę gebėjimus ir galimybes savarankiškai rūpintis savimi ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012). Todėl būtina spręsti šias problemas ir sudaryti sąlygas teisiniui ugdymui bei padėti įveikti socialinę atskirtį.

Tiriamas klausimas. Ar socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis yra pakankamas?

Tyrimo objektas. Teisinės informacijos poreikis.

Tyrimo tikslas. Nustatyti socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikį.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą išskirti šie uždaviniai:

1. Pateikti teisinės informacijos sampratą;
2. Nustatyti teisinės pagalbos poreikį;
3. Empiriškai ištirti ir atskleisti šių socialinės rizikos grupių teisinės informacijos poreikius:
  - asmenų, paleistų iš įkalinimo įstaigų, kurie realiai atliko paskirtą bausmę ir yra paleisti lygtinai, taip pat ir tie kurie nuteisti lygtinai ir realiai neatliko bausmės, esantys pataisos inspekcijos įskaitoje;
  - asmenų, žalingai vartojančių alkoholį;
  - asmenų, vartojančių narkotines medžiagas.

Tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros analizė taikyta apibūdinant socialinės rizikos asmenų grupes, teisinės informacijos poreikį, išskiriant aktualias teisinės informacijos sritis;
- dokumentų analizė taikyta analizuojant Lietuvos Respublikos teisės aktus, Tarptautines konvencijas ir kitus norminius dokumentus;
- interviu metodas taikytas renkant informaciją apie socialinės rizikos asmenų grupės, renkant informaciją apie teisinės informacijos poreikius, jos gavimo praktines galimybes;
- Kontent – analizės metodas naudotas apdorojant duomenis.

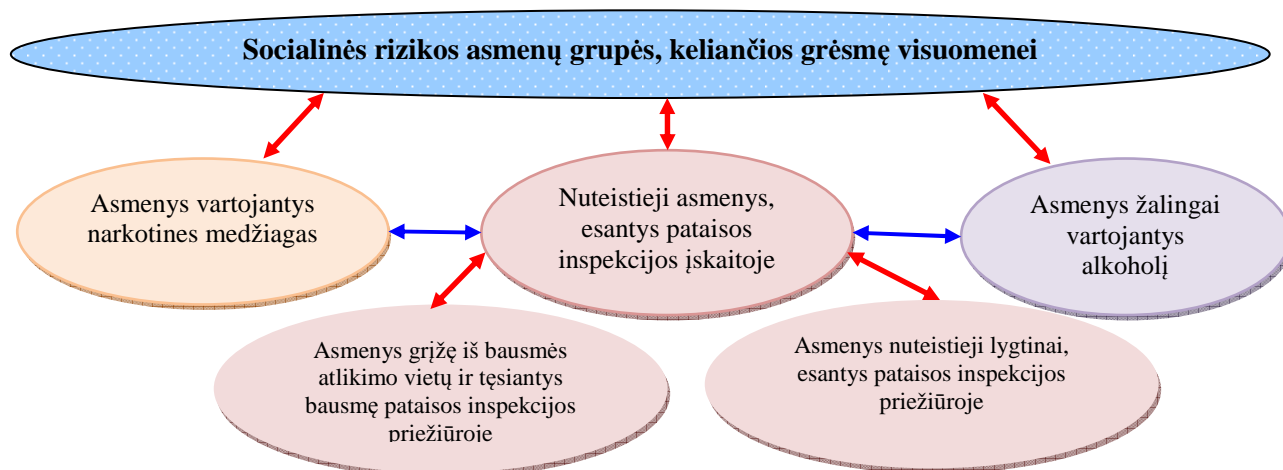
Darbo struktūra. Baigiamąjį magistro darbą sudaro įvadas, 8 skyriai ir 11 poskyrių. Visi skyriai ir poskyriai suskirstyti pagal nagrinėjamų klausimų ir problemų pobūdį. Darbe pateikta 10 paveikslų ir 1 lentelė. Darbe yra santrauka bei anotacija lietuvių ir anglų kalba, naudotų šaltinių ir literatūros sąrašas, ir interneto svetainių adresai. Darbo pabaigoje pateiktos išvados ir rekomendacijos.

1. SOCIALINĖS RIZIKOS ASMENŲ CHARAKTERISTIKOS (rizikos veiksniai)

„Socialinės rizikos asmenys – tai asmenų grupė, kuri dėl savo asmeninės patirties pasižymi didesne neigiamo socialinio elgesio tikimybe ateityje“ (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011, p. 13). Viešojo politikos ir vadybos instituto (2011) duomenimis, „socialinės rizikos asmuo, tai vyresnis nei 18 metų visuomenės individas, turintis emocinių, elgesio, socialinių problemų ir dėl to esantis socialiai atskirtas“ (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011, p. 14). Socialinės rizikos asmenys dėl savo asmeninės patirties pasižymi didesne neigiamo socialinio elgesio tikimybe ateityje.

Kiekvienoje šalyje socialinės rizikos asmenų ir šeimų charakteristika yra skirtinga. Lietuvoje socialinės rizikos asmenims yra priskiriami tie visuomenės nariai, kurie yra jautresni socialiniams ir ekonominiams iššūkiams ir rizikoms bei turi mažiau resursų su jais sėkmingai susidoroti. Tai neįgalieji, vienišos mamos, priešpensijinio amžiaus žmonės ar kvalifikacijos neturintys jaunuoliai, taip pat tautinių mažumų atstovai, romai, prievartą patyrę asmenys ir kt. (Sener, 2009). Socialinės rizikos asmenys taip pat gali priklausyti ir socialiai pažeidžiamų asmenų grupei. Socialinis tam tikrų asmenų grupių pažeidžiamumas yra ypač svarbus esamo ekonominio laikotarpio kontekste, nes finansinė krizė ir jos pasekmės turi skirtingą poveikį skirtingoms visuomenės dalims (Sener, 2009). Socialiai pažeidžiamos grupės, susidūrusios su tokiu ekonominiu iššūkiu kaip ekonominė krizė paprastai nukenčia labiau negu kitos labiau pasiturinčios ar daugiau į visuomenę integruotos grupės. Teigiama, jog socialiai pažeidžiamų asmenų grupių resursai atsispirti, susidoroti ir atsigauti po krizės dažniausiai būna riboti ir tai daro tik dar labiau juos pažeidžiamais. Be to, socialiai pažeidžiamai visuomenės narių daliai reikia daugiau laiko atsigauti po praėjusios krizės, net jeigu šalies ekonomika progresuoja greičiau (Sener, 2009).

Socialinės rizikos asmenų charakteristika rodo, kad socialinės rizikos sąvoka yra susijusi su gyvenimo galimybių nustatymu, remiantis praeities patirtimi t. y. numatomu neigiamo praeities elgesio pasikartojimu ateityje (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011). Pagal tokį apibrėžimą socialinės rizikos asmenimis yra laikomi asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų taip pat asmenys, priklausomi nuo alkoholio ar narkotikų (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011). Tai yra tos socialinės rizikos asmenų grupės kurios kelia pavojų visuomenei, joms šiame darbe skiriamas pagrindinis dėmesys ir mokslinė analizė. Tik šios socialinės rizikos asmenų grupės toliau bus analizuojamos visame darbo kontekste.

1 pav. Socialinės rizikos grupės

(sudaryta autorės, remiantis Sener, 2009, Sen, 1999, Atkins, 2011)

Viešosios politikos vadybos institutas nustatė, jog socialinės rizikos grupių sąvoka bei atitinkamo literatūroje anglų kalba yra išreiškiama kaip „*social groups at the risk of social exclusion*“ (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011). Tai rodo, jog grupės, kurios nėra socialiai atskirtos, bet pasižymi tam tikromis charakteristikomis, kurios padidina tikimybę joms patekti į atskirtį. Šiuo atveju socialinės rizikos asmenų sąvoka yra glaudžiai susijusi su socialiai pažeidžiamų asmenų charakteristika, naudojama literatūroje (Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos..., 2011).

Penkioliktosios Vyriausybės veiklos programoje (2008) teigiama, kad nors kiekvienas individas gali atsidurti bet kuriame socialinės atskirties pažeidžiamumo rizikos bei integracijos segmento taške, vis tiek tam tikros socialinės grupės su socialinės atskirties problema susiduria santykinai dažniau. Joms apibrėžti naudojami tokie terminai, kaip socialiai pažeidžiamos ir socialinės rizikos grupės (Žin., 2008, Nr. 146-5870). Tai reiškia, kad asmenys grįžę iš įkalinimo įstaigų ir esantys pataisos inspekcijos įskaitoje, asmenys lygtinai nuteisti taip pat esantys pataisos inspekcijos įskaitoje ir asmenys priklausomi nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų pasižymi didesne tikimybe patekti į socialinę atskirtį, jie yra socialiai pažeidžiami ir kelia didelę grėsmę visuomenei. Nagrinėjant šių socialinės rizikos grupių charakteristiką matome, kad socialinės politikos diskurse taip pat naudojamos ir kitos sąvokos, savo reikšme panašios į išvardytąsias – asmenys, gyvenantys skurde, taip pat asmenys ant skurdo rizikos ribos, asmenys, gyvenantys namų ūkiuose, kuriuose nedirba nė vienas žmogus (*jobless households*) ir pan. (Sen, 1999). Nors šių sąvokų reikšmių laukai dažnai kinta, svarbu suprasti, jog jos žymi skirtingus dalykus ir neturėtų būti vartojamos kaip sinonimai. Pateikti tikslią analizuojamų socialinės rizikos grupių charakteristiką

yra sudėtinga. Tačiau charakterizuoti juos tam tikrose aplinkybėse gana nesunku, nes pavyzdžiui remiantis A. K. Sen (1999) darbais, skurdas, nepriteklius ir socialinė atskirtis egzistuoja tiek tarp dirbančios, tiek tarp bedarbių gyventojų dalies, todėl socialinės rizikos asmenys nebūtinai yra bedarbiai ar gyvena skurde. Skurdas gali būti socialinės atskirties priežastis, tačiau jis labiau apibrėžiamas kaip resursų stygius, todėl socialinė atskirtis yra ir galimybių stygius. Šie pastebėjimai rodo, kad būtina mažinti socialinę atskirtį, didinti socialinės rizikos asmenų galimybes, kontroliuoti riziką ir organizuoti įvairių rizikų prevenciją (Sen, 1999). Rizikos apribojimas tikslinei asmenų grupei neutralizuoja galimą neigiamą išorinį poveikį visuomenei (Sen, 1999).

Viena analizuojamų socialinės rizikos asmenų grupių yra asmenys paleisti iš įkalinimo įstaigų, kurie realiai atliko paskirtą bausmę ir yra paleisti lygtinai, taip pat ir tie kurie nuteisti lygtinai ir realiai neatliko bausmės, esantys pataisos inspekcijos įskaitoje. Abi šios subgrupės priskiriamos didelei socialinei rizikai, jos yra pavojingos visuomenei, šie nuteistieji įvardinami kaip grupė, patirianti ypatingą socialinę atskirtį. Šių asmenų charakteristika rodo, kad to paties asmens poreikiai ir socialinės integracijos būklė skirtingais laikotarpiais (dar esant įkalinimo įstaigoje ir vėliau išėjus į laisvę) taip pat žymiai skiriasi. Yra pripažįstama, kad paleisti į laisvę nuteistieji asmenys yra pačioje pažeidžiamiausioje padėtyje, todėl jie kelią didelę grėsmę visuomenei (Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką, 2007).

Tarp nuteistųjų taip pat galima išskirti tam tikras subgrupes, kurių charakteristikos yra skirtingos. Pavyzdžiui dalis šių asmenų turi priklausomybę nuo narkotinių medžiagų ir alkoholio (Soyez, Broekaert, 2006). Tikslių duomenų apie tai, kiek asmenų yra priklausomi, sunku surasti, taip pat sudėtinga identifikuoti ir priklausomybės lygį, tačiau specialistai, dirbantys su kalėjusiais asmenimis, vienareikšmiškai pripažįsta, jog tol, kol asmuo turi priklausomybę, sunku tikėtis, kad jis dirbs ir išlaikys darbo vietą (Soyez, Broekaert, 2006). Todėl pataisos įstaigų ir kitiems socialiniams darbuotojams būtina didinti kompetencijos ir kvalifikacijos ribas, padedančias spręsti teistųjų problemas, kurios turėtų labiau skatinti nuteistuosius domėtis teisine informacija. Suprantama, jog šie asmenys dažnai vengia spręsti savo problemas, tačiau jiems būtina padėti ir sustabdyti nuo galimų naujų nusikaltimų (Atkins, 2011). Tai turi spręsti visi socialiniai darbuotojai, kurie priklausomybės problemą charakterizuoja, kaip vieną iš didžiausių, su kuria gali susidurti teistieji. Taigi, galima daryti išvadą, jog priklausomybę reikėtų analizuoti kaip svarbią kompleksinę problemą, kurią būtina išspręsti prieš asmeniui integruojantis į visuomenę ar į darbo rinką.

Analizuojant socialinės rizikos asmenų grupes pateikiamos įvairios šių veiksmų klasifikacijos. Viena iš dažniausiai pasitaikančių klasifikacijų yra veiksmų skirstymas į statinius ir dinامينius arba, dar kitaip vadinamus, kriminogeninius poreikius (Ang, Huan, 2008). Statiniai veiksniai apima praityje įvykusius ir dėl to nekintamus, su nusikalstama charakteristika sietinus reiškinius bei faktus. Pavyzdžiui, statiniams veiksmams yra priskiriama kriminalinė istorija.

Tyrimais yra patvirtinta, kad kriminalinė istorija yra geriausias būsimojo teistumo prognozės rodiklis (Ang, Huan, 2008). Dinaminiai rizikos veiksniai, priešingai nei statiniai, naudojami teisės pažeidėjo psichologiniams arba elgesio ypatumams, kurie padidina pakartotinio nusikalstamumo riziką ir kuriuos galima keisti (nuostatos, gyvenimo sąlygos, santykiai su aplinkiniais ir kt.), apibūdinti. Kadangi dinaminiai rizikos veiksniai gali būti korekcinų programų taikiny, jie dar yra apibrėžiami kaip „kriminogeniniai poreikiai“ (Ang, Huan, 2008, p. 902). Daugelis socialinės rizikos asmenų keliamos rizikos įvertinimo metodikų remiasi kriminalinės charakteristikos kintamaisiais, nes šie duomenys yra lengvai prieinami ir vertinami kaip tikslūs ir objektyvūs. Kriminalinė charakteristika gali apimti tokius požymius, kaip teisės pažeidėjo padarytų nusikaltimų skaičius, nusikaltimų pobūdis, nusikaltimų įvairovė, dalyvavimų teisme skaičius iki pilnametystės ir t. t. (Ang, Huan, 2008).

Vienas iš reikšmingiausių statinių rizikos veiksnių, prognozuojančių socialinės rizikos asmenų kriminalinę charakteristiką yra nusikalstamumo pobūdis, aktyvumo rodiklis ir teisės pažeidėjo amžius pirmojo nusikaltimo metu. Tai statinis rizikos veiksnys, ypač reikšmingas ne tik apibūdinant socialinės rizikos asmenų nusikalstamumo charakteristiką, bet svarbus ir prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą.

W. Loza (2003) atlikęs lyginamuosius tyrimus, nagrinėjančius rizikos veiksnių prognozes nustatė, kad socialinės rizikos asmenų amžius pirmojo teistumo metu yra labai svarbus norint tiksliai nustatyti būsimosios rizikos tikimybę. Autorius pateikia atliktų tyrimų rezultatus, kuriuose nurodoma, kad socialinės rizikos asmenys, pirmojo teistumo metu buvę 10 – 11 metų amžiaus, vidutiniškai padaro 7,17 nusikaltimų, o tie, kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami 20 – 24 metų, vidutiniškai tik 1,18 nusikaltimų. Pastebėta, kad tarp kriminalinės karjeros trukmės ir teisės pažeidėjo nusikalstamumo pradžios egzistuoja ryšys. Jeigu socialinės rizikos asmuo pirmą savo nusikaltimą padaro paauglystėje, tai padidina riziką jam nusikalsti suaugus 3,2 karto. Jaunesni socialinės rizikos asmenys taip pat daugiau naudoja prievartą ir smurtinius veiksmus bei didesnė tikimybė, kad jie pakartotinai nusikals, be to, vėliau jų atliekamų nusikaltimų pobūdis gali sunkėti (Loza, 2003, p. 66). R. P. Ango ir V. S. Huan (2008) atlikto tyrimo rezultatai patvirtina minėtus ryšius – „nustatyta reikšminga pirmojo nusikaltimo amžiaus ir tolesnio paauglio nusikalstamumo koreliacija“ (Ang, Huan, 2008, p. 902).

Pirmojo teistumo amžius taip pat yra susijęs ir su seksualinius nusikaltimus darančių socialinės rizikos asmenų pakartotiniu nusikalstamumu. Seksualinių teisės pažeidimų rizika padidėja, jeigu socialinės rizikos asmuo anksčiau buvo padaręs minėto pobūdžio nusikaltimų, o nusikaltimo aukos tuomet galėjo būti nepažįstami nusikaltėliui asmenys. Bendrojo pobūdžio ir smurtinius nusikaltimus darantys recidyvistai dažniausiai pirmąjį nusikaltimą padarė būdami nepilnamečiai. Be to, smurtinius nusikaltimus darančiųjų nusikalstamumo pobūdis yra labai įvairus

ir toks išlieka ne tik jaunystėje, bet ir vyresniame amžiuje (Hanson, Bussiere 1988, p. 352). Amžiaus rodiklis yra susijęs ne tik su kriminaliniu aktyvumu. „Pastebima tendencija, kad senstant kriminalinis aktyvumas gali mažėti“ (Francis, Soothill, 2004, p. 64).

Ne mažiau reikšmingas kriminalinės rizikos veiksnys yra socialinės rizikos asmens šeimos kriminalinė istorija. „Jeigu nusikaltėlio šeimos nariai pažeidinėja įstatymus, jų elgesys yra asocialus arba jie kaip nors kitaip yra įsitraukę į nusikalstamą veiką, tai padidina tikimybę, kad ateityje pasireikš delinkventinis paauglio elgesys bei asmuo nusikals būdamas suaugęs“ (Loza, 2003, p. 71).

Taigi, galima prognozuoti, kad yra didelė tikimybė, jog socialinės rizikos asmenys ateityje nusikals. Tačiau pakartotinio teistumo rizika gali būti koreguojama, jei socialinės rizikos asmenims bus skiriamas tinkamas ir kvalifikuotas dėmesys. Todėl turi būti įvertinti teisės pažeidėjo kriminogeniniai rizikos veiksniai (teisės pažeidėjo nusikalstamumo istorija, gyvenimo sąlygos, išsimokslinimas, mokymasis bei galimybė įsidarbinti ir kt.), nustatomos probleminės gyvenimo sritys, o rizika turi būti mažinama orientuojantis į teisinės informacijos poreikį. Teisinės informacijos poreikis turi tapti motyvacija gyventi sveikoje visuomenėje ir susilaikyti nuo naujų nusikaltimų (Knight, 2006).

Kita darbe analizuojama socialinės rizikos grupė yra asmenys, priklausomi nuo psichoaktyvių medžiagų (alkoholis ir narkotinės medžiagos). Priklausomybė nuo psichoaktyvių medžiagų apima tiek narkotinių medžiagų, tiek alkoholio vartojimą, tačiau iš esmės visų priklausomų asmenų charakteristika yra gana panaši, panašūs ir rizikos veiksniai.

Psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir socialinė atskirtis yra glaudžiai susijusios abipusiu ryšiu: socialinė atskirtis gali būti rizikos veiksnys narkotikų vartojimui; socialinė atskirtis taip pat gali būti narkotikų vartojimo pasekmė; taip pat galiausiai šie reiškiniai gali atsirasti vienu metu. Nuo narkotikų priklausomo asmens gyvenimas socialinėje atskirtyje yra plačiajai visuomenei paralelus gyvenimas su visiškai kitokiomis taisyklėmis, problemomis, iššūkiais, ekonomija, socialinių tinklų struktūra ir t. t. (Götz, 2003).

Taigi, priklausomų asmenų socialinė integracija yra neatsiejamai susijusi su sveikimo nuo priklausomybės procesu. Priklausomų asmenų integraciją į visuomenę yra panašiai reglamentuota ir LR teisės aktuose. Asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, integracijos į visuomenę koncepcijoje nurodyta, kad „tai gydymo ir reabilitacijos procesas, kurio metu teikiamos minėtų asmenų poreikius atitinkančios medicininės, psichologinės ir socialinės paslaugos, siekiant padėti priklausomam asmeniui atsisakyti alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo bei padėti atstatyti gebėjimus, ryšius su šeima ir bendruomene bei įsijungti į darbo rinką“ (Žin., 2001, Nr. 88-3106). Toliau pateikiami svarbiausi socialinės rizikos asmenų, priklausomų nuo alkoholio ir narkotinių medžiagų rizikos veiksniai:

1 lentelė. Socialinės rizikos asmenų, priklausomų nuo narkotinių medžiagų ir alkoholio rizikos veiksnių charakteristika (sudaryta autorės, remiantis Knight, 2006, Loza 2003)

<i>Rizikos veiksniai</i>	<i>Sritis</i>	<i>Apsauginiai veiksniai</i>
Ankstyvas agresyvus elgesys	Šeima	Kontrolė, pagalba
Silpni socialiniai įgūdžiai	Individuali	Teigiami tarpusavio santykiai
Tėvų priežiūros stoka	Šeima, mokykla	Tėvų priežiūra ir parama
Piktnaudžiavimas narkotikais, tabaku ar alkoholiu	Bendruomenė	Priežiūra, alternatyvos
Narkotikų, tabako ir alkoholio prieinamumas	Teisėtvara	Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir prevencijos politika
Skurdas	Valstybė	Valstybės, bendruomenės parama
Didelis tęstinio narkotikų vartojimo dažnis	Teisėtvara	Teisėsaugos priemonės
Požiūris į narkotikus	Švietimas	Švietimas
Atskirtis	Bendruomenė	Socialinės priemonės
Narkotikų vartojimas ankstyvame amžiuje	Mokykla	Pedagoginės priemonės
Stiprių narkotikų vartojimas	Priklausomybė	Medicininės priemonės
Psichikos liga	Sutrikimai	Medicininė pagalba
Patirtas fizinis arba seksualinis smurtas	Atskirtis	Socialinė pagalba

1 lentelėje pateikti pagrindiniai rizikos veiksniai. Tai piktnaudžiavimas narkotikais, alkoholiu, ankstyvas agresyvus elgesys, silpni socialiniai įgūdžiai, tėvų priežiūros stoka, skurdas didelis tęstinio narkotikų vartojimo dažnis, psichikos ligos ir kt. Analizuojant šiuos veiksnius matome, kad jie lydi socialinės rizikos asmenis visą jų gyvenimą. Rizikos veiksnių charakteristikos analizė rodo, kad jie skatina priklausomybę, sutrikimus, atskirtį ir kitas sritis. Apsauginiai priklausomų asmenų veiksniai yra švietimas, narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės prevencijos politika. Tai yra sunkios ir pavojingos rizikos grupės, nes egzistuoja nuolatinė tikimybė į atkritimą.

Asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, integracijos į visuomenę koncepcijoje pažymėta, kad socialinės rizikos veiksniai šalinami tokiais pagrindiniais sveikimo nuo priklausomybės etapais. Medicininė rehabilitacija – detoksikacija, kurios metu priklausomo asmens organizmas yra išvalomas nuo psichoaktyvių medžiagų medicinos įstaigoje. Kitas, socialinės ir psichologinės rehabilitacijos 9 – 12 mėnesių etapas, skirtas intensyviai reabilitacinei programai uždaroje reabilitacinėje bendruomenėje. Jis ugdo socialinį elgesį, individualius ir grupinius priklausomų asmenų užsiėmimus. Socialinės adaptacijos ir reintegracijos etapas prasideda dar reabilitacijos bendruomenėje, bet tęsiasi grįžus ir į visuomenę. Šio etapo tikslas – pasirengti ir grįžti į pilnavertį gyvenimą atviroje visuomenėje, todėl ypač svarbus vaidmuo tenka savipagalbos grupėms – Narkomanams Anonimams (NA) ar Anoniminiams Alkoholikams (AA). Šiame etape taip pat labai svarbu prasminga veikla ir užimtumas, švietimas ir teisinės žinios. Išlikimas blaivybėje – visą gyvenimą trunkantis etapas, kuriam žmogus yra ruošiamas prieš tai esančių etapų metu. Šiame etape žmogus stengiasi išvengti atkryčio, grįžimo prie psichoaktyvios medžiagos vartojimo po tam tikro abstinencijos periodo (Žin., 2001, Nr. 88-3106).

Analizuojant socialinės rizikos asmenų charakteristiką matome, kad didelis sveikstančių nuo priklausomybės atkrytis yra dažna ir sunkiai išvengiama sveikimo proceso dalis. Sveikstančių asmenų, kurie grįžta prie vartojimo, dalis yra nuo 30 proc. iki 70 proc. vartojant alkoholį iki virš 90 proc. vartojant narkotines medžiagas (Social exclusion and reintegration, 2003). Atkrentama ne dėl fizinio potraukio ar motyvacijos trūkumo, bet dėl nusivylimo ar nesugebėjimo prisitaikyti prie normalaus visuomenės gyvenimo. Narkotikų vartotojų ignoravimas lemia besitęsiančią priklausomų asmenų atskirtį. Taigi, socialinės rizikos priklausomų asmenų socialinės integracijos svarbiausiu tikslu turėtų būti laikoma atkryčio tikimybės mažinimas, o išlikimas blaiviu turi būti suvokiamas kaip svarbiausia socialinės integracijos prielaida (Soyez, Broekaert, 2006).

Priklausomi, socialinės rizikos asmenys dažnai neturi tvirtų socialinių tinklų, kadangi su šeima ryšiai gali būti nutrūkę, o artimieji ar draugai, su kuriais buvo vartojama, gali vėl paskatinti vartojimą (Soyez, Broekaert, 2006). Taip pat išėjimas iš reabilitacijos, kurioje praleista daug laiko ir užmegzti santykiai, gali būti skausmingi, todėl priklausomiems asmenims yra reikalingi alternatyvūs reabilitacijos bendruomenei socialiniai ryšiai. Socialinio tinklo su nevartojančiais asmenimis sukūrimas bei atsisveikinimas su reabilitacijoje susikurta bendruomene yra labai svarbi sąlyga priklausomų asmenų socialinei integracijai. Socialinės paramos tinklai gali būti netgi svarbesnis veiksnys nei gydymo ar reabilitacijos metodai (Soyez, Broekaert, 2006). Vienas svarbiausių rizikos veiksnių yra pablogėję santykiai su artima aplinka. Tai gali sukelti depresiją ir lemti įvairias socialinės rizikos asmens emocines bei elgesio problemas. Gyvenimo būdas, depresija ir asmenybės bruožai yra veiksniai, lemiantys didesnę tikimybę pradėti vartoti psichoaktyvias medžiagas.

Apibendrinant galima teigti, kad rizikos veiksniai koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. Socialinės rizikos asmenų charakteristika rodo, kad šie asmenys labiau veikiami neigiamų socialinių veiksnių, dažnai pažeidžia kitų asmenų teises ir teisinę tvarką. Todėl efektyvus teisinės informacijos priemonių naudojimas padėtų aiškiau suvokti teisės normos prasmę, tiksliau ją pritaikyti konkrečiam atvejui, leistų socialinės rizikos asmenims veiksmingiau integruotis į visuomenę ir apsaugotų juos nuo galimos nusikalstamos veikos.

2. TEISINĖS INFORMACIJOS SAMPRATA

Teisinė informacija yra ypatinga, specialios rūšies informacija, sudaranti pagrindą politiniam, ekonominiam ir socialiniam visuomenės funkcionavimui. „Teisinė informacija yra sudėtinga teisinės sistemos dalis vykdanči asmenų informatyvumą ir veikia kaip teisiškai reikšmingas informacijos šaltinis“ (Lawless Ch. 2012, p. 25).

Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2012) pažymi, kad oficialioji teisinė informacija – tai norminė teisinė informacija, kuriai priklauso visas jos branduolys – įstatymai ir jų rinkiniai (Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2012). Teisės normos yra formaliai apibrėžtos ir išdėstytos oficialiuose, t.y. valstybės išleistuose, teisės aktuose. Terminas *teisės normos* reiškia, kad jose yra konkrečiai ir aiškiai suformuluota pati elgesio taisyklė (visuomeninio santykio dalyvių teisės ir pareigos, jų atsiradimo, pasikeitimo ar išnykimo pagrindai), kad pilietis ar organizacija, kuriems ta taisyklė adresuojama, aiškiai suvoktų, kokio elgesio įstatymų leidėjas iš jų reikalauja, kokį jų elgesį jis legalizuoja arba draudžia (Vaišvila, 2000). Norminis aktas – tai oficialus galiojantis dokumentas, parengtas nustatytoje formoje, paskelbtas „Žin., e“, siekiant sukurti, pakeisti ar panaikinti įstatymą (Jarašiūnas, 2004). Teisės normos suteikia teisinės informacijos apie teisės normų taikymo, naudojimosi principus, apibrėžia bendrąsias tiesioginio taikymo ir naudojimosi sąvokas. Teisės norma yra teisėkūros subjektų suformuluota ar sankcionuota visuotinai privaloma elgesio taisyklė, nustatanti visuomeninio santykio dalyviams teises bei pareigas ir garantuojama tų santykių dalyvių abipusė nauda ir valstybės prievarta. Visuomenė kuria įvairias elgesio taisykles priklausomai nuo to, kokius santykius ir kokiomis priemonėmis nori reguliuoti. Pagal reguliuojamų visuomeninių santykių apimtį yra kelios normų rūšys, kur pavyzdžiui, bendroji norma reguliuoja tam tikrą visuomeninių santykių rūšį, specialioji norma reguliuoja visuomeninių santykių rūšies dalį, išimtinė norma nustato išimtį iš bendrųjų ar specialiųjų normų, reguliuojamų visuomeninių santykių, lokalinė norma reguliuoja visuomeninius santykius, susidarančius atskirų socialinių junginių (Jarašiūnas, 2004). Šios normos kartu su bendrosiomis, specialiosiomis ir išimtinėmis normomis formuoja teisinės informacijos sampratą.

Teisinė informacija, nepriklausomai nuo šaltinio, iš kurių ji buvo gauta, turi atitikti tam tikrus reikalavimus:

- ji turi būti teisinga;
- ji turi būti baigta, t. y. atspindinti visus svarbius reiškinių aspektus;
- ji turi būti kokybiška, aktuali, išsami ir tiksli, nepraradusi savo praktinės vertės (Cohen, 2004).

Modernios valstybės ir teisės teorija daro išvadą, kad teisinės informacijos kokybė neatskiriamai susiję su teisės mokslo šaka, ji padeda spręsti teises problemas, kuria informaciją ir

teisinį ugdymą, organizuoja mokslinių tyrimų ir mokymo kryptis (Cohen, 2004). Teisinės informacijos samprata nustato elgesio taisykles, fizinių ir juridinių asmenų teises, pareigas ir atsakomybę. Dabartinės teisinės literatūros analizė rodo, kad šiuo metu dauguma teisės mokslininkų mano, jog socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis yra per mažas, tačiau įstatymai jau seniai įtvirtino teisinio ugdymo ir švietimo galimybes, arba susiejo jas su informacinės visuomenės santykių teisiniu reguliavimu. (Cohen, 2004).

Plėtodamas teisinės informacijos sampratą S. Meredith (2011) nustatė, kad tai yra tam tikros nurodomojo pobūdžio taisyklės, turinčios aiškią struktūrą ir suteikiančios ribotą elgesio įvairovę. Jų tikslas pateikti specifines teisinių normų savybes ir nustatyti procedūras, priimtas bei tinkamas visuomenei. Teisinės informacijos samprata apima įvairūs teisiniai dokumentai, kurie ir suteikia reikalingą teisinę informaciją. Šia prasme teisinė informacija apima teisės aktus skirtingais lygmenimis, teismų ir arbitražo praktiką, bei teisinio darbo doktriną kuri gali teisinę veiklą vystyti ugdymo kryptimi (Meredith, 2011).

Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas teisinės informacijos sąvoką apibrėžia sekančiais: „Teisinė informacija – informacija apie teisės sistemą, įstatymus ir kitus teisės aktus, teisinės pagalbos teikimą“ (Žin., 2000, Nr. 30-827). Šis apibrėžimas apima visos Nacionalinės teisės struktūrą, Tarptautinės teisės struktūrą ir papročius. Siauresne prasme informacija apie teisės sistemą apima teisės normų struktūrą, rūšis ir teisės normų hierarchijos sistemas. Informacija apie įstatymus ir kitus teisės aktus dar labiau susiaurina teisinės informacijos sąvoką iki įstatymų ir poįstatyminių norminių aktų sistemos Lietuvos Nacionalinės teisės ribose. Teisinės informacijos paieška šiame lygmenyje apsiriboja reikiamu įstatymu ar poįstatyminiu aktu. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu ar tam tikros ministerijos ministro įsakymu. Šiame lygmenyje teisinės informacijos gavimas būtų reikiamo norminio akto suradimas ir jo aiškinimas bei praktinis taikymas.

A. Vaišvila (2000) pažymi, kad teisinė informacija turi padėti teisės subjektams (nagrinėjamu atveju socialinės rizikos asmenims) aiškiau suvokti teisės normos prasmę, tiksliau ją pritaikyti konkrečiam atvejui ir operatyviau rasti normų gausybėje konkrečią teisinę informaciją. Tai veikia teisės procedūrinio pobūdžio norma skirta gauti naują informaciją ir suprasti teisės normas. Konkrečiomis teisinės informacijos procedūromis laikomas teisinis komentaras (Vaišvila, 2000).

Bendroji teisės samprata yra papildyta ir sukonkretinta šakinėmis teisės sampratomis ir dėl to yra informatyvi bendrybė, pabrėžianti ne tik kuo teisės šakos skiriasi viena nuo kitos, bet ir kuo sutampa. Teisinė informacija apie teisės šakų skirtumus susiskaido į konkrečias raiškos formas (civilinę, baudžiamąją, administracinę ir kitokią teisę), o paskui vėl grįžtama prie teisės kaip visumos, kur aiškiai suvokiama ne tik kuo šakiniai teisės mokslai skiriasi vienas nuo kito, bet ir kaip viena teisės šaka yra papildoma kitos teisės šakos normomis (Vaišvila, 2000). Todėl teisinę informaciją galima apibrėžti kaip mokslą, nagrinėjantį teisės sistemos ir teisinių reiškinių sąveikas,

nes sparti šiandieninė plėtra, sukelia daug įvairių teisinių problemų visose teisės srityse, pradedant nuo autorinės bei baudžiamosios teisės ir baigiant konstitucine bei tarptautine teise. Praktiniu požiūriu teisinės informacijos samprata apima teisinio reglamentavimo modelius ir institutus, teisinės informacijos teoriją, teisinės informacijos tvarkymo, t. y. kaupimo, sisteminimo, saugojimo klausimus, teisinės informacijos paiešką. Teisinė informacija galima suprasti kaip teisės mokslo objektą, reiškinių ir procesą – teisinio reguliavimo, teisės įgyvendinimo, teisės aiškinimo ir teisės realizavimo mechanizmą (Vaišvila, 2000).

Teisinė informacija, tai norminių teisės aktų paieška, įvairių teisės subjektų (valstybės institucijų, firmų, pareigūnų, piliečių) veikla, apie kurią galima operatyviai ir tiksliai gauti reikiamą informaciją. Skiriami tokie norminiai teisės aktų informacijos principai:

- informacijos išsamumas, užtikrinantis, kad bus apimta visa sisteminti reikalinga informacija;
- informacijos patikimumas – jis užtikrinamas tuo, kad naudojami oficialiai skelbtų teisės aktų tekstai;
- naudojimosi patogumas, užtikrinantis greitą ir kokybišką reikiamos informacijos apie konkrečią teisės normą radimas (Vaišvila, 2000).

Informacijos apie teisės aktų prieinamumą jų įtraukimas į operatyvinius žinių rinkinius apie padarytus tų aktų pakeitimus ir papildymus ugdo ne tik socialinės rizikos asmenų teisinę sąmonę ir teisinį ugdymą, bet ir visų piliečių bei pareigūnų teisinę savimonę, skatina teisėtumą ir teisinį švietimą, teikia galimybių nuolat turėti informacijos apie galiojančią kiekvienos teisinio reguliavimo srities teisę. Todėl teisinę informaciją galima apibrėžti, kaip galimybę operatyviai aprūpinti gyventojus patikima informacija apie teisės aktus ir galiojančias jų redakcijas.

Teisinę informaciją apie teisėto elgesio formas asmenys gauna iš įvairių teisės įstatymų, nutarimų, instrukcijų įvairių teisės taikymo aktų, teisinio švietimo, teisės literatūros ir t. t. Tai padeda jiems naudotis savo teisėmis nepažeidžiant kitų asmenų teisių, teisinės tvarkos.

Teisinė informacija – „tai sistemingas, teigiamas poveikis teisei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui“ (Vaišvila, 2000, p. 370). Jo tikslas – ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti asmens pasiryžimą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu socializuotą asmenybę. Tai šeimos, švietimo institucijų veikla mokant teisės pagrindų mokyklose, taip pat veikiant per visuomenės informavimo priemones, savarankiškai studijuojant teisės literatūrą (teisinė savišvieta). Šia linkme teigiamai veikia ir teisės praktika (teisės aktų taikymas), įgyvendinanti teisėtumo ir teisingumo principus, atskleidžianti jų naudą asmeniui ir visuomenei. Tai ne tik valstybės, bet ir visuomenės veikla, skirta tiek išaiškinti teisės pažeidimus, tiek vykdyti jų prevenciją. Atsižvelgti į šias sąlygas būtina pripažinti, kad teisinė informacija, teisės priemonėmis ugdo socializuotą asmenų elgesį. Ji yra integralaus daugelio veiksnių (objektyvių ir subjektyvių) veikimo rezultatas, ji yra ir pačios visuomenės daiktinių, intelektinių, moralinių galimybių koncentruota išraiška praktinio žmonių elgesio lygmeniu (Vaišvila, 2000).

Autoriai R. A. Danner, J. Winterton (2011) teisinę informaciją apibrėžia kaip teisės aktų, įstatymų, reglamentų ir teisėsaugos institucijų teisinius dokumentus oficialias ekspertų ir specialistų išvadas, taip pat teismų praktikos apibendrinimą ir procedūrinių teismų veiklos rezultatus (Danner, Winterton, 2011). Europos Parlamento teisės specialistas L. Lazarus (2011) teisinę informaciją apibūdina, kaip bet kokią teisinę informaciją, sprendžiančią asmenų praktines teisėkūros, teisės ir teisės vykdymo problemas, apsaugant asmens teises ir laisves (Lazarus, 2011). Lietuvos mokslininkas S. Katuoka (2000) praplečia teisinės informacijos sampratą nagrinėdamas bendrą tarptautinės teisės ir nacionalinės teisės santykį, atskleidamas pagrindinės teorijos, aiškinančios dviejų teisės sistemų santykį (Katuoka, 2000). Konstitucinės teisės ekspertė T. Birmontienė (2007) nagrinėja šią sampratą per konstitucinį teisinį reguliavimą bei konstitucinę praktiką, apžvelgia konkrečius konstitucinės teisės institutus. Ji pažymi, kad asmenims turi būti sudarytos sąlygos gauti reikalingą teisinę informaciją apie jiems suteikiamas teises ir priskiriamas pareigas, apie teisinę ir kitokią pagalbą teikiančias organizacijas, jie turi turėti galimybę išmokti analizuoti ir vertinti konstitucinę teisinę tikrovę, suprasti Lietuvos konstitucinėje teisėje įtvirtintų svarbiausių konstitucinių idėjų ir koncepcijų esmę (Birmontienė, 2007).

Pavyzdžiui LR Konstitucijoje, konstitucinės teisės kaip svarbiausios teisės šakos, kurios normos įtvirtina ir reguliuoja žmogaus teisinę padėtį, teisės norma „Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“ (LR Konstitucija, 1992, 25 str. 2 d.) yra tik tiek reali ir veiksminga teisinės informacijos priemonė, kiek ji garantuoja laisvę gauti informaciją ir negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus dorovę ar ginti konstitucinę santvarką (LR Konstitucija, 1992, 25 str. 3, 4, 5 d.).

Teisinės informacijos sampratą galima aiškinti, kaip teisės doktriną ir su ja susijusių nustatytų teisės normų apibrėžimus, įstatymus ir teisinių struktūrų veiksmingumo kriterijus, kurie formuojasi sistemingai ir moksliskai studijuojant galiojančią teisę ir jos taikymo praktiką. Įstatymai, jų rinkiniai kodeksai, teismų sprendimai, papročių užrašai, metraščiai, literatūros kūriniai, t. y. tie tekstai, iš kurių gaunama informacija apie teisės normas ir jais materializuotas teises idėjas. Čia normos šaltinis tampa informacijos apie ją gavimo šaltiniu ir šitaip prie teisės šaltinio priskiriami ir teisėkūros rezultatai – papročiai, teismų sprendimai, įstatymai, teisės šaltinio ir teisės formos tapatinimas, nepaliekant kriterijaus atskirti šias sampratas (Vaišvila, 2000). Taigi, šaltinis yra visa tai iš kur atsiranda teisinė informacija, kas duoda pradžią ir formą, koku būdu egzistuoja informacijos realybė.

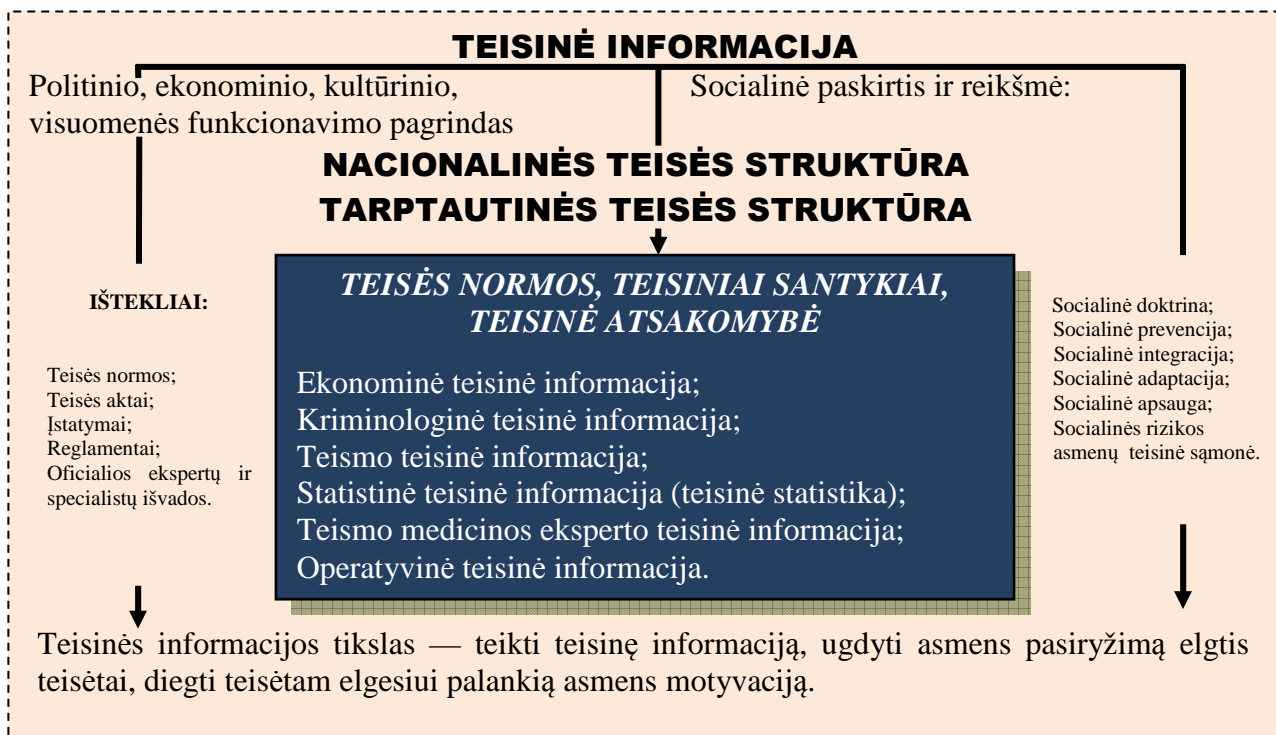
Teisinės informacija – „tai teisės normos ir jomis įkūnytos teisinio reguliavimo idėjos“ (Vaišvila, 2000, p. 237). Tuo tarpu „teisės normų šaltinis – tai žmonių interesai ir tuos interesus teisės normomis paverčiančios teisėkūros procedūros“ (Vaišvila, 2000, p. 237). Žmonių interesai yra materialusis teisės normų šaltinis tuo atžvilgiu, kad jie lemia teisės normas kaip elgesio taisyklės teisių ir pareigų istoriškai besikeičiantį turinį. Tuo tarpu teisė – normų formos šaltinis, tei-

sėkūros subjekto kompetencija ir teisėkūros procedūros, pagal kurias norma sukurta. Jis sukuria teisės normos juridinę galią ir tą galią išreiškiantį teisės aktą. Tad teisės normų išorinė forma yra teisės aktai, kurie tą normą suformuluoja ir iš kurios pobūdžio sprendžiama apie teisinės informacijos juridinę galią (Vaišvila, 2000).

Teisinės informacijos teikimas, teisinės sąmonės ugdymas ir teisinis konsultavimas yra pagrindinės visuomenės teisinio švietimo priemonės. Teisinės informacijos teikimas turi tenkinti įvairių socialinių grupių poreikius, ypač daug dėmesio būtina skirti socialinės rizikos asmenims, kurie nėra įgiję atitinkamos kompetencijos. Efektyvus teisinės informacijos priemonių naudojimas socialinės rizikos grupėms užtikrina veiksmingą jų integraciją į visuomenę (Wills, 2012).

Teisinė informacija, teigia Robert C. Richards (2012) sudaro teisės aktų kodeksus ir statutus, o teisės komentarai aiškina jau susistemintas teisės normas, siekiant praktinio aiškumo. Tokiu būdu norima išskleisti teisės normų prasmę nurodant, kaip jas supranta teismų praktika, o galutinis tikslas siekti teisėto piliečių elgesio ir ugdyti asmens pasiryžimą elgtis teisėtai (Richards, 2012).

Išanalizavus mokslinėje teisės literatūroje pateikiamų teisinės informacijos sampratų įvairovę daroma išvada, kad naujus šios sampratos aspektus galima atskleisti tik išsamiai išryškinant ne kurį nors vieną požymį, bet įvairių požymių visumą. Todėl norint visapusiškai išaiškinti nūdienos teisinės informacijos sampratų ypatybes, remiantis išanalizuotų mokslininkų nuomonėmis, nustatyti svarbiausi teisinės informacijos sampratos elementai (žr. 2 pav.).

2 pav. Teisinės informacijos samprata

(sudaryta autorės, remiantis Vaišvila, 2000, Wills, 2012, Richards, 2012, Petrošienė, 2012)

Šiame paveiksle pateikti svarbiausi teisinės informacijos sampratos elementai remiamasi nuostata, kad teisinė informacija suponuoja tamprų asmens ir valstybės teisinį ryšį. Teisinio žinojimo sritis prasideda nuo suvokimo tų veiksnių, kurie formuoja konkrečioje visuomenėje vyraujančią teisės sampratą, lemia jos turinį ir pobūdį. Teisinė informacija leidžia pažinti teisės eigą, o kartu ir pačios visuomenės formavimąsi, kuris egzistuoja tik suteikiant jai teisinės tvarkos pavidalus. Toks teisės suaugimas su ekonomine, politine, kultūrine žmogaus būtimi daro teisę sudėtingu socialiniu reiškiniu, kuris visada turi didelę reikšmę visuomenei.

Ekonominė teisinė informacija turi įtakos ūkinės veiklos reguliavimui. Tai mokesčiai, apskaita, bankininkystė, investicijos, užsienio prekyba, finansiniai dokumentai, jurisprudencija ir t. t. (Wouters, Ramopoulos, 2012). Ekonominė teisinė informacija padeda socialinės rizikos asmenims susidoroti su ekonominėmis problemomis.

Teisinė kriminologinė informacija – tai informacija apie nusikaltimus, jų priežastis, sąlygas ir aplinkybes, padarinius, tam tikras nusikaltimų rūšis grupuojamus ir vertinamus pagal smurtinius, ekonominius ar kitus nusikaltimus, arba vertinamus pagal pažeidėjo charakteristikas: moterų, nepilnamečių, pareigūnų nusikaltimus. Informacija turi atspindėti pagrindines, esmingiausias tiriamų objektų savybes (Bluvšteinas ir kt. 1994). Ši informacija parodo nusikaltėlių asmenines charakteristikas, procesų ir reiškinių tapatybės, padeda kurti socialinę nusikalstamumo prevencijos plėtrą. Kriminologinė informacija – tai ne nuomonės, ne subjektyvūs vertinimai, o tikri skaičiai ir oficialioji statistika – visi užfiksuoti nusikaltimai (Justickis, 2001). Kriminologinė informacija yra glaudžiai susijusi su nacionaline ir tarptautine kriminologine situacija ji atskleidžia ne tik pačius nusikaltimus, bet ir juos darančių asmenų savybes, socialinę aplinką ir kitas polinkį į nusikalstamumą nulėmusias savybes (Justickis, 2001).

Teismų praktika parodo faktinės bylos aplinkybės, liudytojų parodymai, rašytiniai įrodymai, teisės aktai ir susiformavusi teismų praktika. Pripažinus egzistuojant klaidingo nuosprendžio tikimybę, proceso dalyviams, nesutinkantiems su teismo priimtu sprendimu, privalo būti sudarytos galimybės apskusti jį apeliacine tvarka. Neatsitiktinai apeliacijos teisės svarba yra akcentuojama ir tarptautiniame lygmenyje: Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje nurodoma (Petrošienė, 2012), kad iš principo šalims turi būti sudaryta galimybė skusti pirmosios instancijos teismo sprendimą (Petrošienė, 2012). Tuo tarpu teisė apskusti nuosprendį baudžiamosiose bylose yra laiduojama net pačiu aukščiausiu tarptautiniu lygmeniu. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos septintojo protokolo, priimto 1984 metais, antrame straipsnyje pabrėžiama, kad kiekvienas asmuo, teismo nuteistas už nusikaltimą, turi teisę reikalauti, kad aukštesnė teisminė instancija peržiūrėtų jo kaltinamąjį nuosprendį ar bausmę. Išsamumo dėlei reikėtų pridurti, jog tarptautiniai dokumentai išimtiniais atvejais leidžia riboti apeliacijos teisę tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose (Petrošienė, 2012). Baudžiamosiose bylose šie ribojimai yra

galimi lengvesnių nusikaltimų atvejais, o civilinėse bylose pagrindinis kriterijus, leidžiantis riboti galimybę paduoti apeliacinį skundą, yra ginčijama suma. Tokių ribojimų pagrindinis tikslas – bylinėjimosi trukmės sutrumpinimas, apeliacinės instancijos teismų apsauga nuo santykinai nereikšmingų bylų bei valstybės ekonominiai sumetimai. Tačiau visais atvejais apeliacijos teisės ribojimai turi būti aiškiai įtvirtinti įstatyme, todėl jie nepraranda savo išimtinio pobūdžio (Petrošienė, 2012).

Teisinė statistika – oficialioji statistika ir informacija apie pagrindinius socialinius teisinius faktus, įvykius ir procesus. Teisinė informacija atspindi socialinę ir politinę sistemą, įvairių formų nuosavybę, kuri garantuojama pagal Konstituciją ir saugo fizinių ir juridinių asmenų teises bei teisėtus interesus. Teisinė statistika apima baudžiamosios, administracinės ir civilinės teisinės apsaugos, socialinės ir politinės sistemos visų valdžios institucijų darbą (prokuratūra, policija, teismai, pataisos darbų įstaigos ir kt.). Teisinė statistika atlieka priskirtas funkcijas teisės klausimais, jos dėka rengiamos teisinės išvados ir siūlymai (Teisinė statistika, 2012).

Teismo medicinos eksperto teisinė informacija įrodo arba paneigia nusikaltimo faktą. Ji gali būti reikalinga tais atvejais, kai tyrimas ir teismo procesas reikalauja eksperto žinių, technologijų ar meno reiškinių pažinimo, kai reikia suteikti specialų mokslinį išaiškinimą. Teismo medicinos teisinę informaciją pagal kompetenciją teikia Valstybinė teismo medicinos tarnyba įgyvendindama valstybės politiką specialių žinių panaudojimo srityje. Tarnyba atlieka teismo medicinos ekspertizes ir tyrimus pagal teismų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų pavedimus, kitų fizinių ir juridinių asmenų prašymus, diegia naujus tyrimo metodus ekspertinėje praktikoje, vykdo mokslo tiriamąją ir taikomąją bei metodinę veiklą teismo medicinos srityje (Damijonaitienė, 2012).

Operatyvinė teisinė informacija, tai žinios apie naujas nusikalstamas asmenų veikas, faktus ir įvykius, susijus su socialine rizikos aplinka. Operatyvinė teisinė informacija pasižymi ypatingu konfidencialumu, slaptumu ir yra susijusi su informacijos apie kriminogeninius bei su valstybės saugumu susijusius procesus gavimu (Jakubėnas, 2011). LR Operatyvinės veiklos įstatymas numato nemažai priemonių, kurių pagalba operatyvinės veiklos subjektai gali domėtis privačių asmenų, bendrijų, organizacijų veikla, ir panašiai. Pavyzdžiui, operatyvinės veiklos įstatyme numatyta, kad esant numatytoms aplinkybėms operatyvinės veiklos subjektai turi teisę slapta patekti į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas, transporto priemones bei jas apžiūrėti, laikinai paimti ir apžiūrėti dokumentus, imti tyrimui medžiagų, žaliavų ir produkcijos pavyzdžių bei kitų objektų neskelbdami apie jų paėmimą. Tuo tarpu minėtasis operatyvinės veiklos įstatymas nustato veiksmus, kuriais labai ribojamos žmogaus teisės arba jos pažeidžiamos asmeniui to nežinant (Jakubėnas, 2011). Esant tokiai situacijai akivaizdu, kad operatyvinė veikla, kaip procesas, reikalauja ypatingo suvokimo, todėl ši informacija yra svarbi susigaudant operatyvinės veiklos

legalumo ir tikslingumo principuose. Iš gautos informacijos nustatomos naujų nusikalstamų veikų tendencijos ir asmenys besirengiantys padaryti nusikaltimus.

Apibendrinant teisinės informacijos sampratos nagrinėjimą, būtina pažymėti, kad valstybės vaidmuo mažinant socialinę asmenų riziką iš esmės priklauso ne tik nuo socialinės apsaugos ir teisėtvarkos politikos, tačiau ir nuo sugebėjimo integruoti teisinio švietimo ugdymo principus.

Iš skirtingų mokslininkų nuomonių, galima daryti išvadą, kad teisinė informacija apima visus teisinio pobūdžio dokumentus, taip pat neoficialius pranešimus, tiesiogiai susijusius su teisės aktų leidybos ir teisinės veiklos praktika. Teisinė informacija, tai informacija, tiesiogiai susijusi su teisinės valstybės principais, ji yra skirtingų lygių ir tipų. Tai tarptautiniai įstatymai, šalies ir vietos valdžios reglamentai bei taisyklės, norminiai teisės aktai. Norminė teisinė informacija gali apimti formalius dokumentus, oficialias ekspertų ir specialistų išvadas, taip pat kitus įrodymais pagrįstus procesinius teismų sprendimus ir doktrinas.

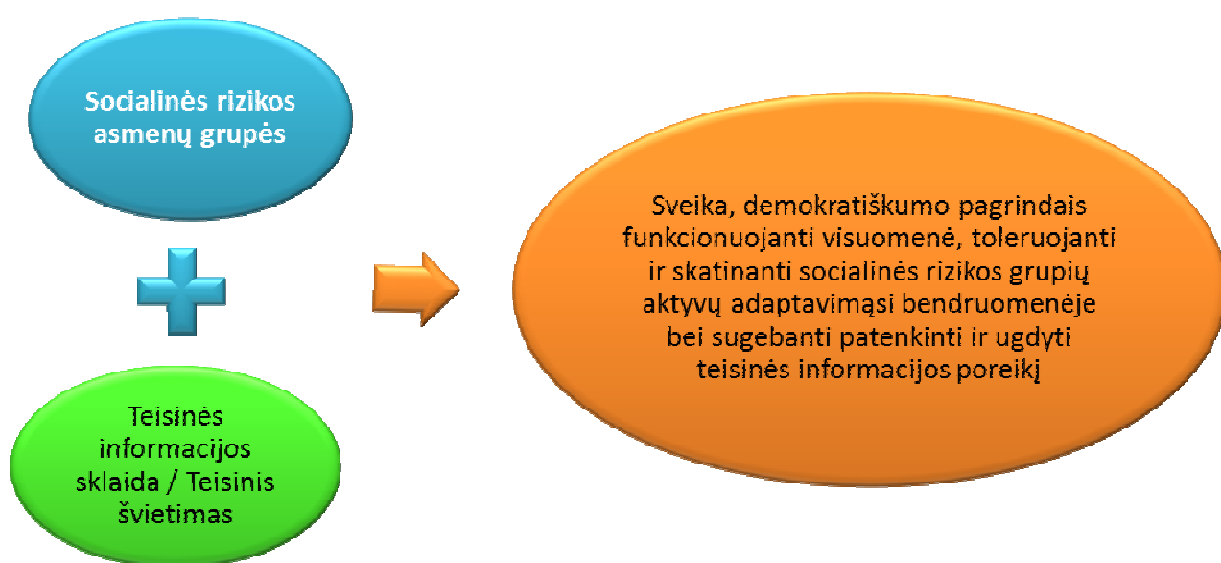
3. TEISINĖS INFORMACIJOS PASKIRTIS

Teisės normose yra įtvirtintos bendrosios elgesio taisyklės, kuriomis turi vadovautis visuomenė ir kiekvienas atskiras asmuo (Valančius, 2008). Be to, teisės normose ne tik nustatytos elgesio taisyklės, bet ir sankcijos už kiekvienos normos nesilaikymą. Taigi teisės normos nustato visuomenei ribas, pagal kurias ji gali turėti tiek teises, tiek pareigas, o už tokių ribų peržengimą asmenys yra baudžiami. Todėl teisinės žinios ir teisinis švietimas tapo neišvengiama būtinybe, įgalinančia sužinoti apie visuomenei keliamus teisinius reikalavimus, drauge ugdantis atsakomybę ir laiduojantis aktyvaus savo teisėmis besinaudojančio ir pareigas vykdančio visuomenės nario tapimą. Pasak K. L. Valančiaus, bet kurios teisinės valstybės uždavinys yra „aktyvinti teisės inkultūrizacijos procesą, tam tikslui pasitelkiant švietimo institucijas, kuriose mokomasi teisės pagrindų“ (Valančius, 2008, p. 199), o Lietuvoje dėl minėtųjų pokyčių šio uždavinio įgyvendinimas tapo itin reikalingas.

Tiek laisvės, tiek demokratijos ir kultūros tradicijų bei humanizmo vertybių sritys priklauso moralinių vertybių sričiai ir gali būti puoselėjamos bei ugdomos remiantis moralinių principų ugdymu (Grigaliūnaitė, Pekauskas, 2008). „Kadangi teisės normas galima traktuoti kaip moralės principų ir normų išraišką“ (Grigaliūnaitė, Pekauskas, 2008, p. 107), teigtina, kad palankiausias teisinio švietimo bei informacijos perdavimo pradžios etapas yra vaikystė, kada dorovinių nuostatų forma įsitvirtina visos pagrindinės dorovinės idėjos. Paauglystėje, formuojantis savimonei, šios idėjos įgyja įsitikinimų pavidalą, todėl teisinė informacija, kuri turėtų būti pradėta pradinio bendrojo ugdymo mokyklos etape turi būti tęsiama ir pagrindinio, ir vidurinio ugdymo pakopoje.

G. Sakalauskas (2000) akcentavo, kad būtent teisinis švietimas arba kitaip sakant, teisinė informacija ir nuolatinis jos teikimas, kaip visuomenės informavimo rūšis, yra viena iš svarbiausių priemonių, įgalinančių ugdyti teisiškai išprususius bei dorus piliečius ir ši veikla pirmiausia turi būti orientuota į jaunąją kartą, taip pat pabrėždamas, kad jei anksčiau buvo orientuojamas į pedagogiškai apleistus, linkusius į teisėtvarkos pažeidimus asmenis ir tokį darbą ugdymo įstaigose atlikdavo policijos pareigūnai, tai dabar manoma, kad teisiškai šviesti privalu dar prieš įvykius, sukeliančius negatyvias juridines pasekmes ir to pasėkoje įsitraukiant į socialinės rizikos grupes. Kitaip tariant teisinė informacija yra reikalinga ne tik tada, kada teisės normos yra sulaužomos ir peržengiamos ribos, o už jų peržengimą asmenys yra baudžiami tam tikromis valstybės nustatytais prievartos priemonėmis, o dar prieš patenkant asmenims į socialinės rizikos grupes (Sakalauskas, 2000). Teisinės informacijos nederėtų interpretuoti tik kaip „paprasto įvedimo į programas klausimo; jis reiškia ypatingą švietimo filosofiją, kurios tikslas paversti individus aktyviais savo pačių tobulėjimo dalyviais, o ne pasyviais teisinio ugdymo proceso rezultatais“ (Starkey, 2007).

Teisinės žinios ir teisinė informacija tapo neišvengiama būtinybe, tačiau įgytos žinios niekada negarantuoja, kad jomis bus aktyviai naudojamosi praktinėje (o ypač socialinės rizikos grupių) veikloje ir, kad tik tomis žiniomis remiantis bus kuriama ateities bendruomenė. Pasak B. Bitino (2000), „nors demokratiškumo raiška teisinės informacijos plotmėje yra įvairialypė, „visų pirma ji siejama su ugdytinių bendruomenės funkcionavimu“ (Bitinas, 2000, p. 248), nes tik sveikoje bei aktyvioje bendruomenėje įgyjami praktiniai teisės pažinimo įgūdžiai. Dėl šios priežasties yra itin svarbu, kad socialinės rizikos grupės gebėtų kuo greičiau įsilieti į visuomenę. Tokiu būdu visuomenė, funkcionuodama demokratiškumo pagrindais, savo pačios pavyzdžiu atlieka didžiausią auklėjamąjį ir šviečiamąjį darbą socialinės rizikos grupėms. Socialinės rizikos asmenų grupių sėkmingo integravimosi į visuomenę modelis pateiktas 3 pav.

3 pav. Socialinės rizikos asmenų grupių sėkmingo integravimosi į visuomenę modelis
(sudaryta autorės, remiantis teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012)

3 pav. matome, kad socialinės rizikos asmenų grupių sėkmingo integravimosi į visuomenę modelis yra kompleksinis procesas, apimantis teisinės žinių perteikimą ir praktinių įgūdžių formavimą, vykdamas teisinį švietimą ne vien ugdytojų institucijų pajėgomis, bet ir aktyviai socialinės rizikos asmenų bei įvairių visuomenės struktūrų dalyvavimu.

Nuo 2001 metų Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija kasmet tvirtina visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemonių planus, kuriais siekiama įvairiomis informavimo priemonėmis šviesti visuomenę teisiniais klausimais, bendradarbiaujant su įvairiomis institucijomis. Nuo 2005 metų Teisingumo bei Vidaus reikalų ministerijos drauge su Švietimo ir mokslo ministerija įgyvendina Visuomenės teisinio švietimo ir informavimo programą. (Žin., 2008, Nr. 130-4981). Programos vykdytojai yra Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija,

Teisingumo ir Kultūros ministerijos. Programos tikslas – užtikrinti visuomenės teisinio švietimo ir informavimo sistemas, sudarančios galimybes gyventojams įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, jas gintų ir atliktų pareigas, plėtrą. Visuomenės teisinio švietimo ir informavimo programos (2008) uždaviniai:

- koordinuoti visuomenės teisinės informacijos sklaidos sistemos veiklą;
- formuoti teisinę sąmonę ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programomis;
- vykdančiose įstaigose ir neformaliajame suaugusiųjų švietime, sudaryti palankesnes teisinės savišvietos sąlygas;
- sistemingai informuoti ir konsultuoti socialines visuomenės rizikos grupes teisiniais klausimais (Žin., 2008, Nr. 130-4981).

Lordas Y. Menuhin (1999), iniciavęs Pasaulinės etikos ir pasaulinės atsakomybės deklaracijas teigia, kad nors ir išmanantys savo teises ir laisves, dauguma žmonių linkę pripažinti tik pastarąsias, ignoruodami, jog savos teisės ir laisvės turi būti atitinkamai derinamos su kaimyno ar artimo teisėmis bei laisvėmis, rodo šios problemos visuotinumą. „Visuomenė niekada neprogrsuos žmogiškąja prasme, jei nebus pripažįstama, kad žmogaus teisės niekada negali egzistuoti be žmogaus pareigų“ (Menuhin, 1999, p. 27.). Todėl kiekvienam asmeniui privalu suvokti, kad dėl savo veiksmų jis gali sulaukti ne tik tiesioginių pasekmių, bet ir netiesioginių dėl kito asmens veiksmų, kuriuos gali paveikti jo paties veiksmai (Coleman, 2005). Vykstant nuolatinei visuomenės kaitai, itin svarbu, kad kiekvienas asmuo išmanytų abipusę naudojimosi teisėmis ir pareigų vykdymo priklausomybę ir sąmoningai ją įgyvendintų. Itin svarbu tokį suvokimą ugdyti socialinės rizikos grupėms.

Kaip tik tokiu teisinės informacijos sklaidos sampratos pagrindu JAV Džordžtauno (Vašingtonas) universitete atsirado „Street Law“ projekto idėja. 1971 m. teisės studentai, remiami nevyriausybinų organizacijų, ėmėsi dėstyti teisnius pagrindus Kolumbijos apygardos bendrojo lavinimo mokyklų vyresniųjų klasių mokiniams bei pataisos įstaigų auklėtiniams. Vėliau buvo įkurta ir specialiai visuomenės teisiniu švietimu užsiimanti JAV nevyriausybinių organizacija – Nacionalinis pilietinio teisinio švietimo institutas. Per atskirus projektus teisinės informacijos idėja palaipsniui imta įgyvendinti ir už JAV ribų: Lotynų Amerikoje, Afrikoje, Azijoje, Rytų Europoje, įskaitant ir Lietuvą. Teisinės informacijos sklaidos programa skirta visuomenei, siekiančiai savo narius susipažinti su teise bei jos sistema, akcentuojant praktinius jos aspektus, t. y. tuos, kurie būtini kasdieniniame gyvenime. Pavyzdžiui, kaip elgtis, kad netaptum nusikaltimo auka arba kur kreiptis, ja tapus ir pan. Šia programa taipogi buvo siekiama gilinti bendradarbiavimo įgūdžius bei pilietiškumą socialinės rizikos grupėms ir jaunimui, kuris dažnai yra rizikos grupės pavojuje, dėl šeimyninės situacijos, tėvų ar draugų daromos įtakos ar sunkaus charakterio. „Street Law“ programą galima apibūdinti pagal teisinio švietimo siekinius:

- suteikti informacijos neteisėtininkams apie teisę, teisės sistemą, pagrindinius principus ir vertybes, kuriomis paremta konstitucinė demokratija;
- suteikti informacijos apie galimybę mokytis atrinkti vertybes ir kurti naujas mokymo metodikas;
- suteikti informacijos padedančios spręsti kylančius konfliktus socialiai priimtinais priemonėmis, taip formuojant asmenų požiūrį į bendruomenę;
- suteikti informacijos apie galimybes stipriai partnerystei su kitomis bendruomenėmis ir įvairiose įstaigose vykdomomis pilietinėmis programomis (Teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012).

Lietuvoje šį projektą, kaip ir daugelį kitų, 1998 metais inicijavo nevyriausybinė organizacija (NVO) Atviros Lietuvos fondas, o Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (NPLC) tapo „Street Law“ projekto įgyvendinimo koordinuojančia institucija. Buvo nuspręsta, kad „Street Law“ projektu bus vykdomas visuomenės teisinis švietimas, formuojama teisinė sąmonė, siekiama teisinės informacijos sklaidos ir keliama teisinė kultūra. Šio tikslo įgyvendinimui buvo numatyta parengti mokomąją medžiagą ir metodinę literatūrą, o taip pat paruošti specialistus, galėsiančius dėstyti teisinį švietimą (Teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012). Atsižvelgiant į teisinę informaciją, kurioje akcentuojama visuomenės dalyvavimo svarba, „Street Law“ programa siekia į teisinio švietimo procesą kuo aktyviau įtraukti visą socialinės rizikos grupėms priklausančią visuomenės dalį, nes socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis priklauso ir nuo jų pačių dalyvavimo aktyvumo. Todėl Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Visuomenės teisinio švietimo programą. Šios programos uždavinys – užtikrinti visuomenės teisinį švietimą, mažinti teisinių žinių stokos mastą bei didinti teisinės informacijos prieinamumą visuomenei (Teisinio švietimo „Street Law“ programa, 2012).

Apibendrinant šį skyrių daroma išvada, teisinio švietimo procesas prasideda ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Jis turi užtikrinti subjektinių teisių ir pareigų pusiausvyrą, kurios paskirtis yra norminti asmens ir valstybės teisinį ryšį. Taigi, šiuolaikinės teisinės informacijos paskirtis – saugoti visų visuomenės grupių teises ir naudotis savo teisėmis nevaržant kito asmens teisių. Teisinė informacija turi ugdyti ne tik socialinės rizikos asmenų teisinę sąmonę, bet ir visų piliečių bei pareigūnų teisinę savimonę, skatinti teisėtumą ir teisinį švietimą, teikti galimybių nuolat turėti informacijos apie galiojančią teisę ir apsaugoti visų visuomenės narių pagrindines teises ir laisves, vienodai veiksmingomis priemonėmis.

4. TEISINĖS INFORMACIJOS PAGALBA SOCIALINĖS RIZIKOS ASMENIMS

Socialinės rizikos asmenų įtraukimas į teisinės informacijos mokymosi sistemą yra nauja, tačiau iki šiol aktuali ir nagrinėtina problema. Darbe, kaip ir ankstesniuose skyriuose nagrinėjamos trys socialinės rizikos asmenų grupės:

- lygtinai paleisti asmenys grįžę iš įkalinimo įstaigų ir esantys pataisos inspekcijos įskaitoje, o taip pat lygtinai nuteisti asmenys, taip pat esantys pataisos inspekcijos įskaitoje;
- asmenys priklausomi nuo narkotinių medžiagų;
- asmenys žalingai vartojusieji alkoholį.

Šios trys rizikos grupės yra glaudžiai susijusios, jos turi vieną bendrą bruožą – yra pavojingos visuomenei. Socialinės rizikos veiksniai gali būti narkotikų vartojimo ar žalingo alkoholio vartojimo pasekmė ir galiausiai šie reiškiniai gali atsirasti vienu metu dar labiau didinantys pavojų visuomenei. Asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, integracijos į visuomenę koncepcijoje (2001) pažymėta, kad asmenų priklausančių nuo narkotikų ar alkoholio gyvenimas socialinėje atskirtyje yra plačiau visuomenei paralelus gyvenimas su iškreiptomis taisyklėmis, problemomis, iššūkiais, ekonomija, socialinių tinklų struktūra, dažnai skatinantis įvairiausio pobūdžio nusikaltimus. Socialinės rizikos asmenų integraciją į visuomenę yra reglamentuota LR teisės aktuose – tai gydymo ir reabilitacijos procesas, kurio metu teikiamos atitinkančios teisinės, medicininės, psichologinės ir socialinės paslaugos, siekiant padėti priklausomam asmeniui atsisakyti žalingo ir pavojingo, didelę grėsmę visuomenei keliančio elgesio (Žin., 2001, Nr. 88-3106).

4.1. Teisinės informacijos pagalba nuteistiesiems, esantiems Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje

Laisvės atėmimo bausmę atlikusių ar atliekančių asmenų (nuteistųjų) klausimai, kaip reikėtų nuteistiesiems teikti teisinę informaciją, kas ir kur tai turėtų daryti bei ką įgalinti, sprendžiami įvairiai arba iš vis nesprenžiami. Tarptautinėse rekomendacijose, kuriose remiamasi nuteistųjų socialinės integracijos (resocializacijos) tikslais bei atitinkamais jos siekti leidžiančiais principais, nuteistiesiems (esantiems socialinės rizikos grupėje) rekomenduojama suteikti kiek įmanoma daugiau socialinių garantijų, juos skatinti domėtis teisine informacija, siekiant, kad nebūtų pasikartojančios nusikalstamumo veikos (Razgūnienė, 2008). Pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (87) 3 dėl Europos kalinimo įstaigų taisyklių valstybės narės raginamos užtikrinti kalinių pilietines ir socialines teises bei socialinę apsaugą, o Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ (p.

26.17) numato, kad nuteistieji pagal galimybes turi būti įtraukti į valstybinę socialinės apsaugos ir teisinės informacijos teikimo sistemą. Kaip matome, šiuose tarptautiniuose dokumentuose nėra konkrečiai įvardijama, koku būdu ir apimtimi nuteistieji turėtų būti įtraukiami į socialinės apsaugos ir teisinio informavimo sistemą, pabrėžiamas tik siekis tai padaryti. Turint minėtų dokumentų nuostatų kontekstą (t. y. orientaciją į įvairių materialinio pobūdžio gyvenimo sąlygų nuteistiesiems užtikrinimą), rekomenduojama dirbančius nuteistuosius į socialinės apsaugos ir teisinio informavimo sistemą įtraukti „pagal galimybes“ (*as far as possible*) kurios galėtų būti siejamos su kiekvienos valstybės finansinėmis galimybėmis. Tiesa, vienareikšmiškos išvados dėl šios nuostatos sąsajos su finansiniais pajėgumais daryti negalima, nes nuteistųjų neįtraukimas į socialinės apsaugos ir teisinio informavimo sistemą gali būti grindžiamas ir kitomis priežastimis (pavyzdžiui, galimybes tai padaryti gali riboti Konstitucija, įstatymais nustatyto nuteistųjų teisinio statuso ypatumais) (ET Ministrų Komiteto rekomendacija, 2006).

Minėti klausimai instituciniu lygiu jau keliami ir Lietuvoje, nes LR Vyriausybės 2008–2012 metų programoje numatytos bausmių vykdymo ir kitų įstatymų nuostatos, reguliuojančios dirbančių bausmę, atliekančių ar įskaitoje esančių nuteistųjų valstybinį socialinį draudimą, valstybinio socialinio draudimo stažą ir teisinį informavimą. Būtina pažymėti, kad teisinis reguliavimas yra svarbiausias segmentas, kompleksinėje nuteistojo integracijos į visuomenę modelyje (Žin., 2009, Nr. 33-1268).

Žvelgiant istoriškai, galima teigti, kad Lietuvoje nuteistųjų socialinio draudimo, socialinio draudimo stažo skaičiavimo klausimai nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo nebuvo reglamentuojami ar plačiau nagrinėjami, o apie teisinės informacijos teikimą, bei jos pagalbą šiai rizikos grupei yra beveik neužsimenama. Antai 1991 metų gegužės 21 dieną priimtame Valstybinio socialinio draudimo įstatyme (Žin., 2004, Nr. 171-6295) nuteistieji apskritai nebuvo minimi. Tiesa, remiantis įstatymo 4 straipsniu, teoriškai nuteistieji (kaip ir kiti konkrečiai neįvardyti įstatyme asmenys) valstybinio socialinio draudimo rūšimis galėjo draustis savanoriškai individualiai arba per juos vienijančias organizacijas, o teisinės informacijos gavimo, teikimo erdvės ir taisyklės nebuvo nurodytos. Trūkstant informacijos apie tokį reguliavimą lėmusius motyvus, dabar sudėtinga pasakyti, koku pagrindu remiantis buvo pasirinktas toks teisinio reguliavimo modelis. Galima tik spėti, kad priežastimis galėjo būti tai, jog tik ką atkurta valstybė stokojo lėšų būtiniausioms reikmėms, augantis nusikaltimų ir nuteistųjų skaičius neskatino geranoriško požiūrio į nuteistuosius, baudžiamojoje politikoje vyravo ne perauklėjimo ar resocializacijos, o nubaudimo teorijos ir teisinės informacijos poreikis nebuvo skatinamas absoliučiai visoje visuomenėje. Neatmestina ir tai, kad sovietmečiu galiojusi teisė ir įvairūs įstatymai galėjo būti tiesiog automatiškai perimti net nesvarstant, ar tam tikras reguliavimo modelis yra tinkamas pasikeitus politinei santvarkai (Razgūnienė, 2008).

Taigi, daug pasakyti apie nuteistųjų teisinės informacijos pagalbos reglamentavimą iš istorinės perspektyvos yra sunku, mat toks dalykas kaip ir neegzistavo, išskyrus ir dabar esančią galimybę domėtis savanoriškai. Pažymėtina, kad šis klausimas fragmentiškai nagrinėtas ir Lietuvos mokslinėje doktrinoje. Daugiausia dėmesio skiriama nuteistųjų buities sąlygų užtikrinimo ir socialinės reabilitacijos ar integracijos įgyvendinimo analizei, tuo tarpu nuteistųjų teisinio informavimo klausimai bei jo ugdymas yra dažniausiai apeinami.

Paminėtinas A. Razgūnienės (2008) straipsnis, kuriame autorė analizavo įvairius nuteistųjų socialinio draudimo aspektus, teisinio informavimo stoką ir kritiškai įvertino Lietuvos teisinį reguliavimą šioje srityje (Razgūnienė, 2008). Galima teigti, kad aptariamą sritį nagrinėjančių mokslo darbų beveik nėra (išskyrus minėtą pavyzdį), todėl iki šiol nėra aiškiai atsakyta į tokius klausimus kaip galiojančio teisinio informavimo pagrindumas, nebuvo atliekama ir galimų nuteistųjų teisinės informacijos poreikio modelių analizė.

Kitas svarbus aspektas šioje kompleksinėje problemoje – sprendžiant nuteistųjų teisinio informavimo ir jo pagalbos klausimus, būtina vertinti ir valstybės institucijų galimybes. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ nuostatą, kad nuteistieji pagal galimybes turi būti įtraukti į įvairias integracijos į visuomenę ir teisinės informacijos teikimo sistemą. Šiame kontekste „pagal galimybes“ reiškia ne tik finansinių lėšų poreikį, bet ir nuteistųjų reiškiamą poreikį (ET Ministrų Komiteto rekomendacija, 2006).

Todėl pirmiausia siūlytina išspręsti šios socialinės rizikos grupės apatiškumą teisinės informacijos žinioms, nes atlikus bausmę paprastai sudėtinga rasti darbą laisvėje ir tai yra puiki paskata domėtis teisine informacija, kuri, kaip jau buvo minėta, atitolintų nusikalstamos veikos pasikartojimą. Tiesa, negalima teigti, kad kitos integracijos į visuomenę rūšys yra mažiau svarbios, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje derėtų pagalvoti apie privalomą dirbančių nuteistųjų teisinės informacijos žinių tikrinimą ir nuolatinį jų ugdymą, siekiant sveikos ir saugios visuomenės.

Šiuo metu yra itin akcentuojama, jog nuteistiesiems itin svarbu atkurti socialinius įgūdžius (Scott, 2010). Taip pat labai reikalingos pajamų planavimo, finansinių įgūdžių ir kitos žinios susijusios su socialine integracija, todėl teisinės informacijos suvokimas padėtų spręsti daugelį problemų (Scott, 2010). Su šių įgūdžių trūkumu susijusios lošimo problemos, įsiskolinimas už paslaugas, pernelyg didelis išlaidavimas psichoaktyvioms medžiagoms, negalėjimas susitaupyti būsto nuomai (Scott, 2010). Šių įgūdžių trūkumas lemia ir mažėjančią motyvaciją dirbti už minimalų atlyginimą. Tarp kitų socialinių įgūdžių trūkumų minimi gebėjimai elgtis socialinėje aplinkoje – nemokėjimas suvaldyti agresijos, konfliktiškumas, pasyvumas. Socialiniai įgūdžiai įgyjami tokioje aplinkoje, kur nuteistieji galėtų atsiriboti nuo kalėjime vyravusios bendravimo subkultūros bei imtų domėtis teisine informacija, kuri jiems yra svarbi išėjus į laisvę, siekiant

gyventi sveikoje visuomenėje. Tais atvejais, kada nuteistieji išėję į laisvę gyvendavo tinkamoje aplinkoje, elgsys neatkartodavo kalėjime įprastą bendravimo būdą (Brazienė, Guščinskienė, 2004). Teisinės aplinkos suvokimas ir savotiškų taisyklių susikūrimas, juos įpratino prie normalių socialinių teisių normų ir informacijos poreikio, kuris nagrinėjamas 4 pav.

4 pav. Teisinio informavimo poveikis integracijos į visuomenę metu
(sudaryta autorės, remiantis Scott, 2010)

4 pav. matome, kad nuteistiesiems, siekiantiems integruotis į visuomenę, būtina įveikti šias pakopas. Tam reikalingas nuolatos ugdomas teisinės informacijos poreikis, kurį teikti galėtų kompetentingos organizacijos ir autoritetingi žmonės. Sėkminga integracija į visuomenę yra neišvengiamai susijusi su teisine informacija, kuri pašaliningai reguliuoja elgesį įvairiose socialinėse situacijose ir padeda išvengti pasikartojančios nusikalstamos veikos. Taigi, socialinių įgūdžių ir teisinės informacijos poreikis turi būti glaudžiai susijęs su socializacijos poreikiu.

Apibendrinant reikėtų paminėti, jog teisinė informacija ir jos pagalba yra teikiama beveik visose pataisos inspekcijose, tačiau tik tada kai nuteistas jos pasiteirauja, o tai atlieka neretai prižiūrintysis asmuo arba kitaip pataisos inspekcijos socialinis darbuotojas. Šiuo metu visuomenėje vis dar nėra įsitvirtinęs suvokimas, jog nuteistiesiems teikiama teisinė informacija atitolintų juos nuo pakartotinos nusikalstamos veikos ir taip būtų padaryta teigiama įtaka visuomenės gerovei.

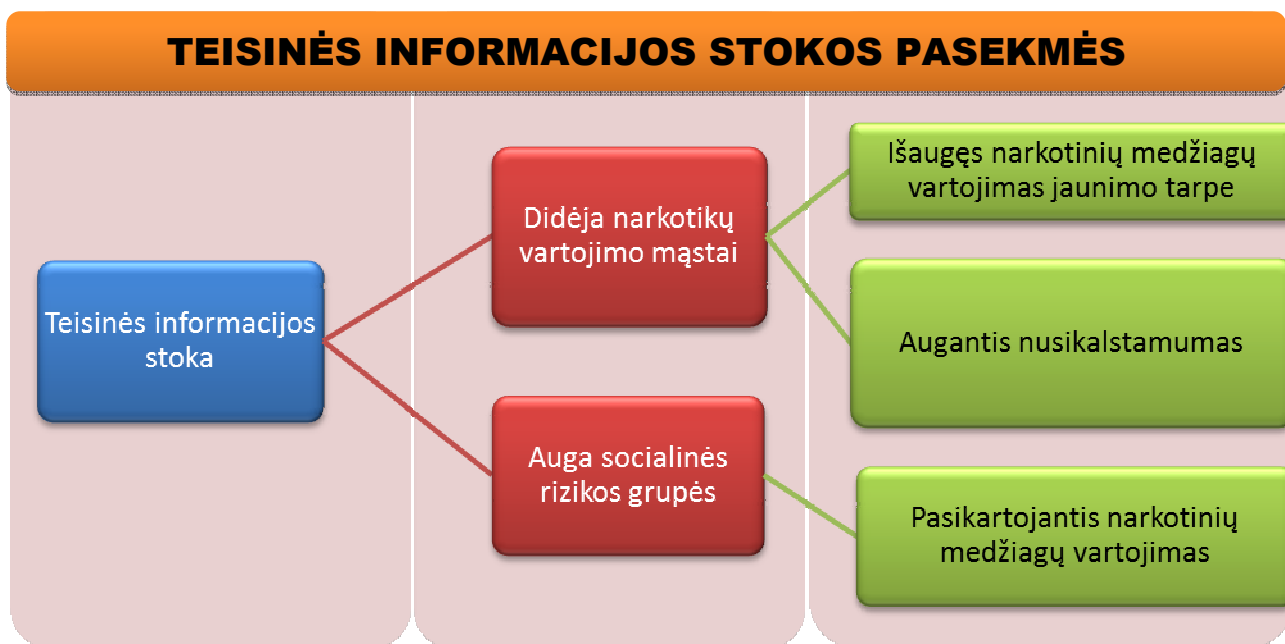
4.2. Teisinės informacijos pagalba vartojusiems narkotines medžiagas

Teisinės informacijos pagalba vartojusiems narkotines medžiagas taip pat problematiška, neaišku kur tai turėtų vykti ir kokią instituciją reikėtų įgalioti teikti teisinę informaciją. Nėra atsakymų ir kurioje reabilitacijos fazėje reikėtų pradėti kalbėti apie šią aktualiją, nes kol kas ši problema yra sprendžiama labai įvairiai. Pavyzdžiui, reabilitacijos centrai ją sprendžia savo iniciatyvą (jų uždaroje erdvėje) arba iš viso nesprendžia, matant šios socialinės rizikos grupės poreikio į teisinę informaciją nebūvimą. remiantis vartojusių narkotines medžiagas asmenų integracijos (resocializacijos) tikslais bei atitinkamais jos siekti leidžiančiais principais, šiai socialinės rizikos grupei rekomenduojama suteikti kiek įmanoma daugiau socialinių įgūdžių praktikos valandų, juos skatinti domėtis teisine informacija, siekiant, kad nebūtų pasikartojančio narkotinių medžiagų vartojimo (jau ankstesniuose skyriuose minėto reabilitacinio atkryčio) kuris daro didelę įtaką galimai nusikalstamai veikai.

1997 – 2010 m. Lietuvos Respublikos sveikatos programoje teigiama, kad narkomanija tapo grėsmingu socialiniu reiškiniu (Bakasėnas ir kt., 1998). Tarp jaunimo, kuris yra augančioji stipriausia visuomenės dalis, paplito įvairių rūšių nelegalių narkotikų pasiūla, skatinanti vartojimą, gausiai tapo vartojamos įvairios psichotropinės medžiagos (Bakasėnas ir kt., 1998). Daug jaunuolių priklauso šiai socialinės rizikos grupei, kuri yra kone didžiausia ir sudėtingiausiai valdoma Lietuvoje. Daugelio asmenų padarytų nusikaltimų yra įvykdyti, kai jie buvo neblaivūs ir apsvaigę, o tai leidžia teigti, jog narkotinės bei psichotropinės medžiagos skatina asmenį elgtis neteisiškai ir pavojingai. Auga nepilnamečių pristatytų į išblauvinimo įstaigas skaičius (Bakasėnas ir kt., 1998).

Lietuvoje ir visoje Europoje stebimas naujų medžiagų, pasižyminčių narkotiniu ir psichotropiniu poveikiu pateikimas į rinką, ypač per internetinę prekybą. Į narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus, patvirtintus Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. 5, kuriuose buvo įtrauktos 35 medžiagos, o 2012 m. įtraukiami dar 6 pogrupiai medžiagų, kurių kontrolės režimas sustiprintas (Žin., 2012 Nr. 18-815).

LR Konstitucijoje yra teigiama, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (LR Konstitucija, III sk. 38 str. 1–2 p.). Todėl nacionalinės narkomanijos programoje prioritetas skiriamas narkomanijos prevencijai ugdymo įstaigose, jaunų žmonių bendruomenėse, kuri yra silpniausioji grandis šiame socialinės rizikos kontekste (Žin., 2010 Nr.132-6720). Programos tikslas – mažinti narkotikų poreikį per pirminę narkomanijos prevenciją ugdymo įstaigose bei bandyti teikti teisinės informacijos pagrindus, kurie leistų asmenis suprasti galimų veiksmų pasekmes. Teisinės informacijos stokos pasekmės analizuojamos 5 pav.

5 pav. Teisinės informacijos stokos narkotines medžiagas vartojusiems asmenims pasekmės (sudaryta autorės, remiantis Vogt, 2001, Javtoku, 2000).

Pateiktame 5 pav. matome, kad teisinės informacijos stoka narkotines medžiagas vartojusiems asmenims didina socialinę riziką, jų grupes, plečia narkotinių medžiagų vartojimą jaunimo tarpe, skatina pasikartojantį narkotinių medžiagų vartojimą, didina nusikalstamumo tikimybę. Pasekmių analizė leidžia daryti išvadą, kad visi išvardinti veiksniai nesugebant apsaugoti šios rizikos grupės asmenų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo palaipsniui gali destabilizuoti valstybę, kurios pamatas yra stipri, sveika, savimone pagrįsta visuomenė. Z. Javtokas (2000) teigia, kad „dalis asmenų linkusių įsitraukti į socialinės rizikos grupę išbando narkotikus iš smalsumo, bet kai kurie renkasi juos kaip nusiramino ar protesto priemonę, nesurasdami tinkamos išeities iš nelengvos padėties“ (Javtokas 2000, p. 14). Kaip teigia F. Vogt (2001) vaikai, jaunuoliai ypač sudėtinga šios socialinės rizikos grupės dalis, nes nesugeba valdyti savęs, jiems tenka išgyventi baisias krizes, todėl yra ieškoma dvasinės artumos tarp artimų, mylimų žmonių. Nesurasdami pagalbos ir supratimo jie bando gelbėtis įvairiausios rūšies stimulatoriais – alkoholiu ir narkotikais. Todėl šios rizikos grupės asmenims svarbi yra aplinkinių pagalba. Tokiems žmonėms gali daug padėti specialiai parengti tėvai, pedagogai, psichologai bei socialiniai ir teisiniai darbuotojai (Vogt, 2001). F. Vogt (2001) pažymi, kad „tėvams ir pedagogams svarbu ugdyti vaiką taip, kad jis atsispyrėtų įvairioms priklausomybėms, o atsispyrimo priežastis būtų galimų padarinių suvokimas“ (Vogt, 2001, p. 28).

Taigi norint, kad visuomenėje būtų kuo mažiau asmenų, vartojusių narkotines medžiagas, ir ši socialinės rizikos grupė mažėtų, būtina ugdyti socialinei rizikai priklausančių asmenų valią, kad

įstengtų narkotinėms medžiagoms atsispirti. Pasak G. Davidavičienės (2004), „svarbiausia yra suteikti žinių ir informacijos bei išmokyti asmenis atsispirti narkotinėms medžiagoms, o viena labiausiai aktualių informacijos rūšių turėtų būti teisinė informacija“ (Davidavičienė, 2004, p. 16).

LRS nutarime „Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo“ buvo numatytos kelerių metų ateities gairės, pagal kurias vystytųsi narkotikų vartojimo prevencija, tačiau programos tiksluose, prioritetuose ir uždaviniuose nebuvo užsimenama apie teisinės informacijos pagrindų teikimą šiai socialinės rizikos grupei. Taip pat buvo nurodytos visos LR esančios įstaigos bei valstybiniai organai, kurie įpareigoti veikti, kad ši prevencijos programa pasiteisintų ir veiktų (Žin., 2010 Nr. 132-6720).

Psichologai bando rasti atsakymą į klausimą, kodėl tiek daug žmonių susikuria priklausomus ryšius, kurie iš dalies asocijuojasi su narkotinių medžiagų vartojimu. Viena priežasčių – šiuolaikinė visuomenė, vertinanti tobulą, visur suspėjantį, save kontroliuojantį žmogų (Bulotaitė, 1998) Gyvenimo tempai, konkurencija sukelia nemažai skausmo, įtampos, stresų. O kartu kyla poreikis juos numalšinti. Priklausomybės priežastys glūdi šeimoje – jos vertybėse, nuostatose, šeimos narių elgesyje (Bulotaitė, 1998). Šiuo atveju galima pasitelkti žiniasklaidą, informuojant visuomenę, siekiant keisti nuostatas ir elgesį bei propaguojant sveiką gyvenimo būdą. „Auklėjamųjų sveikatos ir socialinės apsaugos žinių įterpimas į pramogines laidas yra naudingas skatinant mąstysenos, įsitikinimų ir elgesio pasikeitimus“ (Davidonienė, Paukštytė, Pletkuvienė, 2002, p. 113). Suradus priežastis ir atsisakius žalingų įpročių galima subalansuoti sveiko gyvenimo būdą.

Apibendrinant reikėtų paminėti, jog vartojusiems narkotines medžiagas yra būtinas nuolatos ugdomas teisinės informacijos poreikis, kurį turėtų pradėti teigti reabilitacijos centruose autoritetingi žmonės. Apsipratimas gyventi sveikoje, beydėje visuomenėje yra ir bus neišvengiamai susijęs su teisine informacija, kuri sąžiningai reguliuoja šio socialinės rizikos grupės ir visų kitų likusių asmenų grupių elgesį įvairiose socialinėse situacijose ir padeda išvengti antrinio narkomanijos laipsnio, kuomet po reabilitacinio laikotarpio yra vėl pradedami vartoti narkotikai. Taigi socialinių įgūdžių ir teisinės informacijos poreikis turi būti glaudžiai susijęs su socializacijos poreikiu visoms socialinės rizikos grupėms.

4.3. Teisinės informacijos pagalba žalingai vartojusiems alkoholi

Žalingai vartojusiems alkoholi socialinės rizikos grupės asmenims, teisinės informacijos trūkumas, ap sunkina teisinės valstybės principų suvokimą ir padidina nusikalstamumo lygį. Teisinė informacija, tai ne savanoriškas keitimasis informacija, tai informacinė sistema, kuri turi būti nukreipta padėti socialinės rizikos grupei. Teisiniai reglamentai reikalauja socialinės atsakomybės, todėl teikiant pagalbą žalingai vartojusiems alkoholi, reikia investuoti tiek, kad teisinė informacija

efektyviai atliktų socialinių santykių reguliavimą. Žalingai vartojusi alkoholį socialinės rizikos grupė skiriasi nuo narkotinių medžiagų vartotojų. Priklausomi nuo narkotinių medžiagų, turėjo mažiau profesinių įgūdžių, kadangi dažniausiai nedirbo priklausomybės metu ir neturėjo galimybių įgyti socialinių įgūdžių (Rehn, Room, Griffith, 2011). Šios aplinkybės rodo, kad žalingai vartojusieji alkoholį gali lengviau sutelkti dėmesį į teisinės informacijos poreikį. Klausimai, kaip reikėtų žalingai vartojusių alkoholį asmenų socialinei rizikos grupei suteikti teisinę informaciją yra sprendžiami įvairiai, arba iš vis nesprendžiami, manant, kad ši rizikos grupė yra kitokia nei nuteistųjų ar vartojusių narkotines medžiagas. Todėl rekomenduojama ir šią socialinę rizikos grupę skatinti domėtis teisine informacija. Taip pat būtina siekti kad nebūtų pasikartojančio žalingo alkoholio vartojimo (jau minėtojo ankstesniuose skyriuose reabilitacinio atkryčio, kuris yra vienodai vadinamas tiek narkotines medžiagas, tiek žalingai alkoholį vartojantiems asmenims).

Vadovaujantis Narkotikų kontrolės departamento tyrimu (2004) galima teigti, kad „vidutiniškai alkoholinius gėrimus Lietuvos gyventojai pradeda vartoti sulaukę 18 metų ..... Puse apklaustųjų pradėjo vartoti alkoholinius gėrimus iki 18 metų, kita pusė – turėdami daugiau kaip 18 metų. Iki 16 metų vartoti alkoholį pradėjo ketvirtadalis apklaustųjų“ (Pirminės narkomanijos prevencijos bendruomenėje vykdymas, 2005 p. 17).

Žalingai alkoholį vartojusiam asmeniui (ir jų grupei) supanti neigiamą atspalvį turinti socialinė aplinka nejučia skatina jį vėl vartoti alkoholį. Todėl galima teigti, jog socialinė aplinka (reklamos, bendraamžių, šeimos, visuomenės, žiniasklaidos formuojamos nuostatos) šiai socialinės rizikos grupei yra tam tikras balastas tarp „vartojimo“ ir „nevartojimo“ (Čekanauskas, 2001, p. 45). Reikia daug gyvenimo įgūdžių, įvairių sričių gydytojų profesionalų, kurie padėtų kritiškai įvertinti šios svaiginamosios medžiagos poveikį, norint visiškai išgyti nuo priklausomybės. Didelė dalis atsakomybės tenka žiniasklaidai ir joje pasirodančiai informacijai. „Naujausi alkoholio reklamos draudimo tyrimai parodė, kad šalyse, kuriose ribojama alkoholio reklama, išgeriama mažiau... šalyse, kuriose draudžiama stiprių alkoholinių gėrimų reklama, jų suvartojama 16 proc. mažiau palyginus su šalimis, kur tokio draudimo nėra.... reklama veikia žmogų ne tik jos realizavimo momentu, bet ir daug vėliau. Ji yra tarsi uždelsto veikimo bomba (Čekanauskas, 2001).

Informacija atlieka labai svarbų vaidmenį sveikos visuomenės kontekste, todėl norint sumažinti žalingą alkoholio vartojimą, ypač tarp jaunų asmenų, kurie yra žalingai alkoholį vartojančių asmenų tikslinė grupė, būtina svarstyti tabako, alkoholio ar laisvą ir lengvą gyvenimo būdą propaguojančios reklamos bei įvairių firmų rėmimo veiklą. Leidžiamą alkoholio reklamą būtina apriboti. Jei ji yra spausdinama leidiniuose, ji turi būti trumpa bei glausta (Pagrindiniai PSO visuomenės sveikatos priežiūros principai Europos regione, 2006). „Televizijos vaizduojamame pasaulyje alkoholis vartojamas dažniau negu kava, arbata, gaivieji gėrimai bei vanduo kartu paėmus“ (Myers, 2000, p. 248). Alkoholis gali neigiamai paveikti žmogaus aplinką, darydamas žalą

mokslui, sveikatai, laimei, draugiškiems santykiams. Alkoholizmo padarinių žalos likvidavimas brangiai kainuoja tiek pačiam žmogui, tiek jo šeimai, tiek valstybei (Myers, 2000).

Galima teigti, jog norint sukurti teigiamas, bei poveikį darančias prevencines priemones, reikia skirti gerokai daugiau žmogiškųjų ir materialųjų išteklių, o tokių prevencinių programų priėmėja ir steigėja turėtų būti pati valstybė, kuri ir turi būti labiausiai suinteresuota sveikos visuomenės modeliu. Tokiose prevencinėse programose turi būti numatyta teisinė informacija, kad žalingai vartojusiems alkoholį būtų pakankamai atskleisti neteisėto elgesio veiksmai, pateikta informacija apie konkrečias neteisėto pobūdžio padarytas veikas, išaiškinta, kokios veikos yra nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, pristatytos baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonės, išaiškinti baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir sąlygos.

Šios socialinės rizikos grupės santykiai visuomenėje yra labai svarbūs, ypač yra reikšminga kaip sveikoji visuomenės dalis yra nusiteikusi bendrauti su žalingai alkoholį vartojusiais asmenimis. Jeigu sveikoji visuomenės dalis sugeba priimti žalingai alkoholį vartojusį asmenį ir linkusi jam padėti reabilitacijos metu, tai ir ši socialinės rizikos grupė įgauna vis daugiau socialinės patirties ir supratimo sprendžiant savo įvairias konfliktines situacijas, kurios, pagal psichologus, yra kritinės, nes jų metu yra pasąmoningai nusprendžiama ar spręsti savo problemą, ar imti vartoti alkoholį toliau (Settertobulte, Jensen, Hurrelmann, 2001). Daroma išvada, kad būtent teigiamas visuomenės požiūris padeda atsispirti tai socialinės grupės daliai, kuri žalingai tebevartoja alkoholį. Taigi visuomenė yra stipriausias veiksnys apsaugantis asmenį nuo žalingo alkoholio vartojimo. „Alkoholį žalingai vartojantis asmuo, sutrikus jo psichikai, dažniausiai elgiasi grubiai, žiauriai ... ši socialinės rizikos asmenų grupė dažnai smurtauja prieš savo artimuosius ir dažniausiai vaikus ... darbo ar draugų aplinkoje alkoholį žalingai vartojančių asmenų artimieji jaučiasi nevisaverčiai. Kalbėdami apie juos dažnai pagražinama teisybė arba ji nutylima, taip dangstant įvairias nevisuomeniško elgesio normas ar net nusikaltimus ....” (Leliūgienė, 1997, p. 112). Todėl teisinės informacijos teikimas ir pagalba asmenims žalingai vartojusiems alkoholį leidžia išaiškinti jo tikrąją žalą ir žalos padarinius, neretai pasąmoningai užkerta kelius tolimesniam žalingam alkoholio vartojimui, bei šio veiksmo teisiniams padariniams.

Apibendrinant šį skyrių daroma išvada, kad teisinės informacijos pagalba žalingai vartojusiems alkoholį turi būti orientuota į svarbiausius ugdymo segmentus, ji turi būti teikiama reabilitacijos modelių pagrindu. Šiuo metu Lietuvoje egzistuojantys reabilitaciniai centrai yra vieni svarbiausių veikiančių valstybės institucijų, kurios gali padėti šiai socialinės rizikos grupei spręsti savo problemas ir mažinti rizikos grupių apimtis. Asmenys turintys polinkį vartoti žalingai alkoholį arba jau pradėję reabilitaciją/detoksikaciją nuolatos yra registruojami centrų įskaitose. Surinkta informacija vėliau yra naudojama įvairiems tyrimams atlikti, bei juos pateikti visuomenei įvairių seminarų, sesijų ir diskusijų erdvėse.

5. TYRIMO METODIKA

Darbe panaudotas tipiškas kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas – interviu. Kai kurie informantai sutiko duoti savo duomenis, todėl jie darbe yra skelbiami. Informantų pasirinkimą lėmė skirtinga darbo specifika, skirtingos socialinių rizikos asmenų grupės ir skirtinga jų darbo metodika.

Informacijos turinio kiekybinė analizė atlikta Kontent – analizės metodu. Interviu yra vienas svarbiausias duomenų rinkimo metodas, naudojamas tyrimui reikalingai informacijai gauti betarpišku, kryptingu apklausėjo (tyrėjo, interviu gavėjo) pokalbiu su informantu. Šio pokalbio iniciatorius buvo autorė (tyrėjas), ji vadovavo pokalbiui, o informantas buvo informacijos šaltinis. Autorė, užduodama klausimus, nukreipė pokalbį jos tyrinėjama tema (Valackienė, Mikėnė, 2008).

Kaip teigia A. Cropley (2002), 90 proc. kokybinių tyrimų duomenų yra surenkama, naudojant interviu, kaip duomenų rinkimo metodą. Tam pritaria ir S. Girdzijauskienė (2006), nurodydama, kad interviu galima naudoti, kaip pagrindinį duomenų rinkimo metodą. Dėl šios priežasties buvo pasirinktas būtent šis duomenų rinkimo metodas – interviu.

Interviu metu buvo užduoti klausimai informantams ir įdėmiai jų klausomasi. Interviu, kaip kokybinių duomenų rinkimo metodo taikymas grindžiamas prielaida, kad prasminga sužinoti informantų požiūrius, vertinimus ir įsitikinimus (Frechtling, Sharp, 1997). Interviu būdu buvo atskleista informantų patirtis, sužinotos jų nuomonės tiriamu klausimu, kurias jie išsakė savais žodžiais. Vertinant interviu tipologiją formalios sandaros požiūriu, pasirinktas struktūrizuotas interviu, kai tyrėjas uždavė klausimus, kuriuos buvo numatęs iš anksto. R. Berry (2012) struktūrizuotą interviu vadina giluminiu, nes nepaisant tyrėjo klausimų ir struktūravimo, pažymi, kad juo siekiama kruopščiai ištirti nuomones, požiūrius ir patirtis. Individualųjį, giluminį, struktūrizuotą interviu šis mokslininkas apibrėžia kaip kokybišką pokalbį, kurį tyrėjas organizuoja siekdamas gauti informacijos, padėsiančios jam visapusiškai suprasti informanto požiūrį arba situaciją ir atskleisti naujų įdomių tyrimo rezultatų.

Struktūrizuoto kokybinio interviu metu autorė laikėsi taisyklių, nekeitė klausimų ir siekė atvirų atsakymų. Šis interviu būdas yra pats veiksmingiausias leidžiantis sumažinti tiriamųjų šališkumą ir palyginti informantų atsakymus (Tidikis, 2009). Pagrindinis privalumas – skirtingų nuomonių profesinės patirties apibendrinimas.

S. Girdzijauskienė (2006) teigia, kad ruošiantis interviu pirmiausia būtina suformuluoti interviu tikslą ir numatyti klausimus. Ji nurodo, kad interviu kokybė priklauso nuo tinkamai sudaryto klausimyno ir laiku užduodamų klausimų. Būtų klaidinga manyti, kad reikia stengtis dirbtinai sudaryti kuo didesnę klausimyną (Girdzijauskienė, 2006). Metodologiniu požiūriu, geriau mažiau klausimų, negu daug, bet pagrįstų. Metodologinėje literatūroje J. Frechtling, L. Sharp

(1997) nurodo, kad iš anksto numatyti interviu klausimai jį labiau susistemina, interviu būna išsamesnis.

Kai informantai neprieštaravo, individualiojo giluminio interviu metu gauti duomenys buvo įrašyti. Autorė žymėjosi pastabas apie pokalbio eigą, informanto pasisakymus, informanto savybes, kalbos ypatumus, savo pastebėjimus dėl interviu detalių. Šie užrašai buvo naudojami atkuriant pokalbį ir analizuojant interviu rezultatus. B. Bitinas ir kt. (2008) pažymi, kad šis fiksavimo būdas tinka tada, kai tyrėjas turi pakankamai laiko tyrimui atlikti ir gauna detalią respondentų pasisakymų informaciją. Ši situacija buvo adekvati pasirinktam fiksavimo būdui. Pagrindinis privalumas – gaunamų duomenų išsamumas. Šis būdas leido padidinti tyrimo išvadų patikimumą.

Metodologinėje literatūroje pateikiama pasiūlymų, kaip formuluoti klausimus, kad jie būtų teisingai suprasti. Pavyzdžiui S. Kvale (1996) siūlo trumpus, aiškiai suformuluotus klausimus, vengiant žargoną. Čia svarbu ne tik minties, bet ir artikuliavimo aiškumas. Ypač svarbus yra išklausinėjimas, kuris padeda gauti iš informanto išsamesnius atsakymus ir taip labiau įsigilinti į tiriamo objekto detales. Metodologai A. Cropley (2002) ir R. Berry (2012) pataria klausti taip:

- pakartoti paskutinį teiginį klausiamąja forma;
- paprieštarauti informantui ir taip paskatinti jį pagrįsti savo nuomonę;
- paskatinti informantą paaiškinti atsakymą;
- paprašyti pateikti pavyzdžių;
- paprašyti įrodyti išsakytus teiginius;
- atsilipti į informanto atsakymą neverbaliniais ženklais (pavyzdžiui, galvos linktelėjimu);
- pagirti informantą, siekiant paskatinti jo detalių pasisakymą;
- rodyti supratimą.

B. Bitinas rekomenduoja pradėti interviu nuo pasisveikinimo, prisistatymo, padėkos, kad informantas sutiko duoti interviu. Būtina pasakyti, kad įsipareigojama laikytis tyrimo etikos taisyklių, reikia suderinti planuojamą interviu trukmę, paaiškinti ko tikimasi iš informanto. S. Girdzijauskienė (2006) nurodo, kad tipiškas giluminis interviu turėtų trukti nuo 40 minučių iki valandos. Bet kuriuo atveju tyrėjui, reikia prisitaikyti prie informanto siūlomo interviu laiko. Galimi atvejai, kai interviu laikas pailgėja: jeigu tyrėjas ir informantas taip susidomėję aptariama tema, kad nenori interviu baigti, tokia trukmė pateisinama; nepateisinama tada, kai tyrėjas naudoja spaudimą ir dirbtinai tęsia interviu laiką. Individualiojo giluminio interviu pabaigoje tyrėjas informanto turi paklausti, ar šis nenorėtų papildyti savo pasisakymo tiriamos problemos klausimu. Išklausęs atsakymą turi padėkoti už interviu ir atsisveikinti. Buvo pasinaudota šiais patarimais, visi interviu užtruko iki valandos.

Darbe panaudotas „Kontent – analizės metodas“ (content analysis) yra socialinės informacijos turinio kiekybinė analizė. Bendriausia prasme Kontent - analizė yra technika, kuri

leido objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti patikimas išvadas. Analizė yra objektyvi, jei įvairūs tyrėjai, nagrinėdami tuos pačius reiškinius prieina prie tų pačių išvadų. Kontent - analizės metodo esmė – išskirti dokumento tekste tam tikrus prasminius vienetus, tada skaičiuoti jų vartojimo dažnį, tirti įvairių teksto elementų ryšius tiek vieno su kitu, tiek su visa informacijos apimtimi. Beje, dokumentuose skirtingais būdais ir variantais yra užfiksuota ir išsaugota informacija apie faktus, įvykius, reiškinius, objektyvią tikrovę, taip pat apie žmonių mąstymo, kūrybinę, administracinę ir kitą praktinę veiklą. Kontent – analizės paskirtis ir yra atskleisti, susisteminti ir apibendrinti šią informaciją (Tidikis, 2009 p. 498), kuriai gauti pasitelkti penki ekspertai (specialistai) kurie gydo ir prižiūri šiuos socialinės rizikos asmenis: teistuosius asmenis, esančius Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje; vartojančius narkotines medžiagas; žalingai vartojančius alkoholį. „Ekspertas (lot. expertus – įgudęs, prityręs) – kurios nors srities žinovas, kviečiamas atsakyti į klausimus, ar ką nors įvertinti“ (Tarptautinių žodžių žodynas, 2008, p. 130).

Pagal M. T. H. Chi, R. Glaser ir M. J. Farr (1988), ekspertams būdingi pasiekimai kurioje nors srityje, besiremiantys patirtimi (pvz., medikai ir teisininkai jau savaime yra ekspertai). Pagrindinėmis ekspertų savybėmis laikoma tai, kad ekspertai savo gebėjimus ir pasiekimus moka vertinti tinkamai, teisingai, adekvačiai, ekspertiniai gebėjimai pasireiškia atitinkamoje srityje.

Patvirtinimas, kad asmuo yra ekspertas, gali būti diplomas ar kvalifikaciją atitinkantis dokumentas.

Pasak R. Valkauską (2006) interviu apklausos būdas arba metodas pagal tikslinę paskirtį ir apklausiamųjų tipą gali būti atsakingų asmenų, ekspertų nuomonių ar pažiūrų nustatymas užtikrinant esamą situaciją objektuose. R. Valkauskas (2006) ekspertus prilygina specialistams. Suformuojama tiriamos srities specialistų grupė – ekspertų grupė. Tyrėjas savo nuožiūra sudarė klausimyną, kurio pagrindu ekspertai pareiškė savo nuomonę.

6. KLAUSIMYNAS EKSPERTAMS

1. Kaip Jūs manote, kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei?

Šiuo klausimu nustatyta kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei. Pavyzdžiui, kol asmuo atlieka bausmę izoliuotas nuo visuomenės, jis jai grėsmės nekelia. Kai asmenį atliekantį bausmę prižiūri pataisos inspekcijos darbuotojai, (pagal socialinės rizikos asmenų apibrėžimą) jis gali įsitraukti į nusikalstamą veiklą ir kelti grėsmę visuomenės nariams.

2. Kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia?

Šis klausimas atskleidė teisinės informacijos paklausą ir pasiūlą. Pavyzdžiui, jeigu socialinės rizikos asmeniui teikiama teisinė informacija atrodo nereikalinga, ji nepasieks tikslo.

3. Pateikite savo nuomonę, apie atsakingų teisinių institucijų pastangas, teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti?

Šiuo klausimu nustatyta ar pakankamą iniciatyvą rodo atsakingos teisinės institucijos teikdamos teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti. Atsakymo rezultatai parodė ar pakankama teisinių institucijų iniciatyva ir ištekliai, kad būtų galima efektingai teikti teisinę informaciją. Remiantis šio atsakymo rezultatais nustatytos priežastys, lemiančios teisinių institucijų pastangas teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims.

4. Kokios priemonės sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą?

Remiantis atsakymo rezultatais į šį klausimą nustatytos teisinės informacijos teikimo priemonės, kurios efektyviai mažina socialinę asmenų riziką.

5. Pateikite savo nuomonę, nustatant teisinės informacijos teikimo priemones, kurios efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką?

Remiantis atsakymo duomenimis formuojamos išvados, o jų pagrindu rekomendacijos skirtos galutiniam tikslui – socialinės asmenų rizikos mažinimui.

6. Kokiais požymiais galėtumėte apibūdinti Jūsų priežiūroje esančių asmenų socialinės rizikos grupę?

Išanalizavus visų ekspertų atsakymų rezultatus nustatyti kiekvienos tiriamos socialinės rizikos grupės požymiai. Jie subendrinti ir nustatyti dėsningumai bei skirtumai tarp visų tiriamų socialinės rizikos grupių. Apibendrinus visų ekspertų atsakymų rezultatus nustatyti svarbiausi ir dažniausiai pasikartojantys socialinės rizikos asmenų požymiai, kurių klasifikacija padėjo atskleisti rizikos tendencijas rezultatų rodikliams. Remiantis šiais duomenimis formuojamos išvados, o jų pagrindu rekomendacijos skirtos galutiniam tikslui – socialinės asmenų rizikos mažinimui.

7. Kokius projektus Jūsų organizacija rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie supažintų su aktualia teisine informacija?

Apibendrinus šio klausimo atsakymų analizę nustatyta kokius projektus organizacijos (kurios gydo ir prižiūri socialinės rizikos asmenis) rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie susipažintų su aktualia teisine informacija. Tyrimo rezultatai išryškino organizacijų trūkumus ir privalumus, kurių pagrindu formuojamos išvados ir rekomendacijos veiklos rezultatams gerinti.

8. Gal galite išskirti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kodėl Jūsų priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos?

Šiuo klausimu nustatytas socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis. Turėdami apibendrintus šio tyrimo rezultatus galima daryti išvadas, kokios teisinės informacijos reikia, ir kokią teisinę informaciją galima rekomenduoti socialinės rizikos asmenims.

9. Su kokiais sunkumais susiduriama įtraukiant Jūsų organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą Jūsų prižiūrimiems asmenims?

Visi darbuotojai, kurie gydo ir prižiūri socialinės rizikos asmenis, turi rūpintis teisinės informacijos poreikio tenkinimu ir tuo užtikrinti galutinį rezultatą – socialinės asmenų rizikos mažinimą. Tyrimo rezultatai atskleidė sunkumus ir problemas trukdančias įtraukti (gydančios ir prižiūrinčios organizacijos) darbuotojus į teisinių problemų sprendimą, socialinės rizikos asmenims.

10. Kokia teisinė informacija Jūsų priežiūroje esantiems asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei?

Tyrimo rezultatai atskleidė ekspertų nuomonę (nes tik ekspertai galėjo tinkamiausiai atsakyti į šį tyrimo klausimą), kokia teisinė informacija duotų teigiamus rezultatus socialinės rizikos asmenims, formuojant teisinės informacijos poveikį visuomenės gerovei.

11. Kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims?

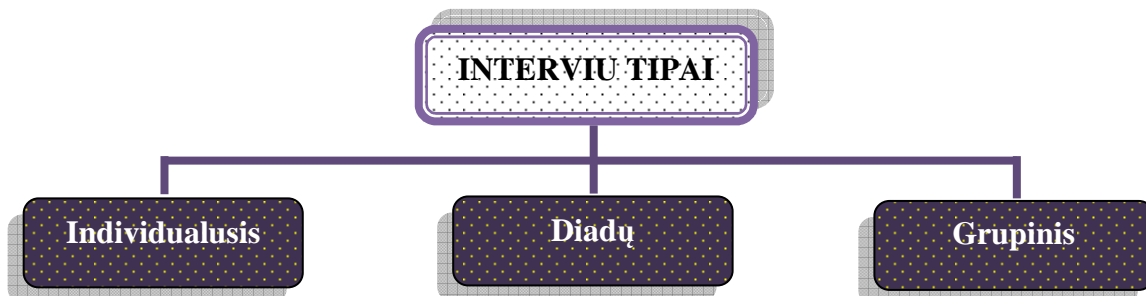
Šio tyrimo rezultatai padėjo suformuoti teisinės informacijos teikimo atsakomybės prioritetus socialinės rizikos asmenims.

12. Jūsų pasiūlymai teisinės informacijos teikimui socialinės rizikos asmenims?

Šiame atsakyme ekspertai laisvai reiškė savo nuomonę, t. y. nurodė svarbiausius, neaptartus veiksnius ir priežastis, ar kitokias mintis, skirtas socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikiui tenkinti. Remiantis tyrimo duomenimis ir išvadų pagrindu rekomenduojamos priemonės siekti galutinio tyrimo tikslo – socialinės asmenų rizikos mažinimo.

7. TYRIMO IMTIS

Visus interviu galima suskirstyti į tipus, remiantis interviu dalyvaujančių informantų skaičiumi (žr. 6 pav.).

6 pav. Interviu tipologija tyrimo imčiai nustatyti
(Bitinas ir kt., 2008, p. 155)

Kai informantas yra vienas, interviu yra individualusis. Jei informantai du – diadų interviu. Kai trys ir daugiau informantų – grupinis interviu.

Informantų imtis, atliekant kokybinius tyrimus, labiausiai priklauso nuo tyrimo tikslo ir duomenų rinkimo metodo. Individualusis giluminis interviu šiuo požiūriu turi tam tikrų privalumų. Pavyzdžiui P. Hague, N. Hague ir C. A. Morgan (2004) nurodo, kad dažniausiai pakanka 3 individualių interviu. Jeigu interviu dalyvauja daugiau informantų, tai tiesiog greičiau atsakoma į visus klausimus ir sugaištama mažiau laiko.

Atlikti penki interviu su trijų organizacijų atstovais, kurie sutrumpintai (užkoduoti) vadinami: SV, AI, KA, PLC, PI. Duomenys buvo rinkti interviu metodu, kuriam sudarytas klausimynas apėmė specifinius klausimus, parengtus atsižvelgiant į nagrinėjamos temos pobūdį. Tyrimu atskleistas socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis ir detalai išanalizavus situaciją aktualiai pateikti tyrimo rezultatai.

Taikant individualųjį giluminį interviu, mokslininkai siūlo imties dydį nustatyti nuo trijų iki dešimties respondentų. Pavyzdžiui J. Nielsen (2003) kokybės tikslais rekomenduoja apklausti 3 respondentus, nes jo manymu, jei renkamų duomenų informatyvumas nepakankamas į tyrimą galima įtraukti naujus, papildomus imties vienetus tol, kol pradeda mažėti gaunamų duomenų informatyvumas. Pavyzdžiui, jeigu tyrėjas atlikęs 10 individualių giluminių interviu iš vienuoliktojo informanto esmėje nieko naujo nesužino, toliau tokiu būdu duomenų rinkti neverta. Atsižvelgiant į tokį kokybinio tyrimo imties dydžio savitumą, grindžiant tyrimo metodologiją numatytas tyrimo imties dydis 5 respondentai.

Taikant interviu, kaip duomenų rinkimo būdą, tiriamoji imtis nustatyta atrinkus ekspertus kurie gydo ir prižiūri šiuos asmenis: teistuosius asmenis, esančius Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje; vartojančius narkotines medžiagas; žalingai vartojančius alkoholį. Tiriamoji imtis nustatyta – 5 respondentai todėl, kad jie buvo pakankamai kvalifikuoti ir tiksliai galėjo atsakyti į klausimus, skirtus tyrimo rezultatų interpretavimui, išvadų formulavimui ir ataskaitos teksto rengimui. Interviu trukmė nuo 40 min. iki 2 val.

8. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

8.1. Respondentų charakteristikos

Respondentams – ekspertams suteikti specialūs ženklai:

Vilniaus rajono centrinė poliklinika, Psichikos sveikatos centras:

1 Ekspertas. Gyd. Psichiatras Valentinas Samulėnas

1 SV

2 Ekspertas. Gyd. Psichiatrė Irina Averjanova

2 AI

3 Ekspertas. Gyd. Psichiatras Algis Kurtinaitis

3 KA

4 Ekspertas. Vilniaus priklausomybės ligų centras:

Gyd. Psichiatras Algirdas Mižutavičius

4 PLC

5 Ekspertas. Vilniaus regiono pataisos inspekcija (atsakingas už darbą su nuteistaisiais ir asmenis, esančius Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje) Pareigūnas skelbti pavardę atsisakė.

5 PI

8.2. Socialinės rizikos asmenų grėsmės visuomenei

Empirinio tyrimo rezultatai parodė, kad, bei vertinant ir nustatant socialinės rizikos asmenų ir jų keliamos grėsmės visuomenei reiškinių esmę galima daryti išvadą, kad apskritai šie asmenys kelia grėsmę visuomenei, jie lengviau gali įsitraukti į nusikalstamą veiklą.

Remiantis eksperto 1 SV nuomone, didžiausią grėsmę visuomenės nariams socialinės rizikos asmenys kelia būdami neblaivūs, sugėrovų tarpe. Piktnaudžiavimą alkoholiu didėjimą, asocialių šeimų skaičiaus augimą bei kitas socialines problemas skatina žemas gyvenimo lygis neretai sudarydamas prielaidas nusikalstamumui.

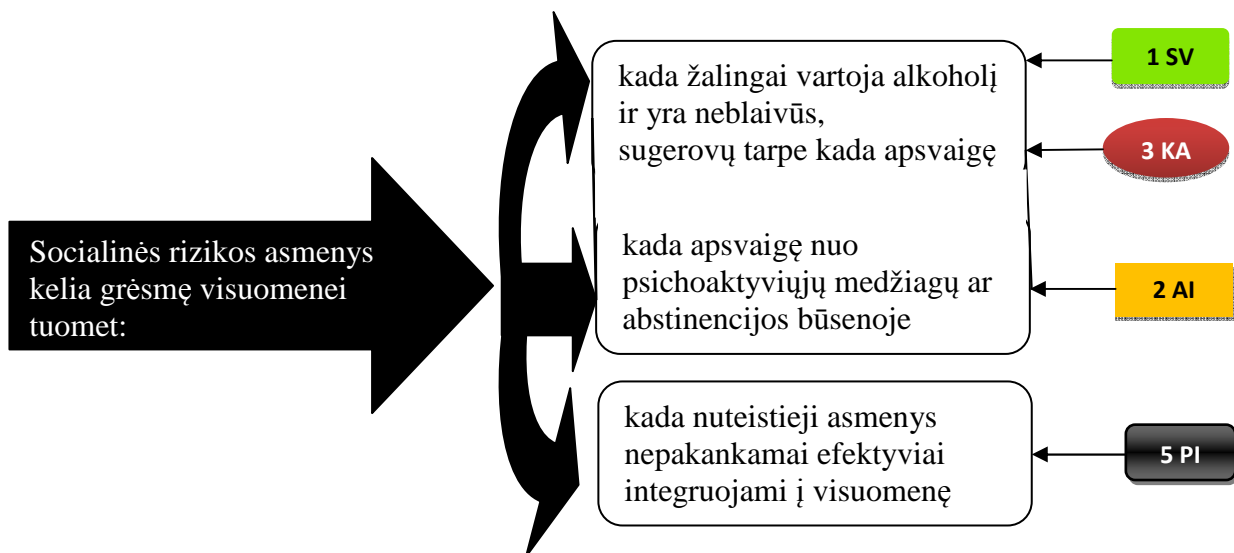
Remiantis eksperto 2 AI nuomone, didžiausią grėsmę visuomenės nariams socialinės rizikos asmenys kelia kai yra apsvaigę arba abstinencijos būsenoje.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, didžiausią grėsmę visuomenės nariams socialinės rizikos asmenys kelia žalingai vartojantys alkoholį, nes apsvaigę linkę dažniau nusikalsti, tampa nekritiškai, neatsakingi, lengvai įtraukiami į nusikalstamą veiklą kitų asmenų, daro sunkesnius nusikaltimus. Šis socialinės rizikos tipas yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. Žalingai vartojant alkoholį gali susiformuoti potenciali socialinė rizika, kurią labiau veikia nepalankios ekonominės ir psichologinės sąlygos, sunkumai auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams ir t. t. Socialinės rizikos asmenys, tai dažniausiai toks socialinio šeimos instituto tipas, kuris dėl savo ypatybių neatitinka paskirties ir neviseiškai vykdo skirtas funkcijas.

Socialinei grėsmei mažinti ekspertai siūlo jungtis į specialias grupes prižiūrimas specialistų, arba į grupes anksčiau vartojusių alkoholį, o šiuo metu nebevartojančių, kurių bendra veikla ir tikslas turėtų būti lankymasis įvairiose įstaigose bei rizikos grupės asmenų neformalioje aplinkoje, organizuojant susitikimus ir tokiu būdu inicijuojant bei skatinant esamų problemų sprendimą.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, asmenys, vartojantys psichoaktyvias medžiagas gali nuolat kelti tam tikrų sudėtingų medicininių ir moralinių problemų. Psichoaktyvių medžiagų vartojimas veikia psichiką, todėl gali skatinti įvairius psichikos ir elgesio sutrikimus, kurie gali tapti pavojingi visuomenei.

Remiantis eksperto 5 PI nuomone, didžiausią grėsmę nuteistieji asmenys visuomenės nariams kelia tuomet, kai jie nepakankamai efektyviai integruojami į visuomenę. Priimtas probacijos įstatymas leis žymiai efektyviau vykdyti nuteistųjų integraciją į visuomenę bei orientuotis į jų elgesio keitimą. Jei pakeisime nuteistojų elgesį taip, kad išėjęs į laisvę jis nebeturėtų daryti naujų nusikaltimų, būsime saugesni, pažymi ekspertas. Šiandien būtina daugiau dėmesio skirti individualiam darbui su nuteistaisiais, taikyti modernios jų priežiūros priemonės, tokiu būdu mažinti grėsmę visuomenei. Šiam tikslui pasiekti nuteistiesiems, atsižvelgiant į jų socialinę charakteristiką, teisinės informacijos poreikius ir elgesį būtina taikyti adekvačią reikalingą pagalbą, vykdant specialias pataisos programas, orientuotas į jų elgesio ir mąstymo keitimą bei darbinių įgūdžių lavinimą.

7 pav. Socialinės rizikos asmenų grėsmė visuomenei (sudaryta autorės)

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis daroma išvada, kad didžiausią grėsmę visuomenei socialinės rizikos asmenys kelia tuomet, kada jie žalingai vartoja alkoholį ir yra neblaivūs sugerovų tarpe, kada apsvaigę nuo psichoaktyviųjų medžiagų ar abstinencijos būsenoje, kada nuteistieji asmenys nepakankamai efektyviai integruojami į visuomenę. Taigi, nuomonių vienovės šiuo klausimu nėra. Kiekvienas ekspertas ją pateikia pagal savo profesinį supratimą. Tačiau, kaip matyti iš tyrimo rezultatų, nuomonių įvairumas atskleidžia nagrinėjamo klausimo esmę.

8.3. Teisinės informacijos poreikis

Analizuojant kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia, nustatyta, kad teisinės informacijos trūkumas gali veikti kaip socialinės atskirties pagrindas.

Remiantis eksperto 1 SV nuomone, reikalingiausia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų galiojančių teisinės atsakomybės aktų aiškinimas.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, reikalingiausia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų administracinio arba baudžiamojo kodekso atitinkamų straipsnių detalus suvokimas.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, socialinės rizikos asmenys nelinkę ieškoti teisinių žinių, jų teisinio švietimo poreikiai yra labai menki. Todėl pacientai supažindinami su alkoholio ir kitų svaiginamųjų medžiagų poveikiu jų psichikai, jiems padedama suprasti, kaip ir kokios neigiamos pasekmės (fizinės, socialinės, teisinės, finansinės, dvasinės) gali atsirasti, jei ir toliau bus vartojamas alkoholis ar kitos svaiginančios medžiagos. Visuomenės teisinis švietimas buvo ir dabar dar yra stichiškas. Todėl tokiems asmenims teisinis švietimas būtinas, jiems reikalingas teisės pagrindų kursas, suteikiantis esminę teisinę informaciją. Šie asmenys turi suprasti, kad apsvaigimas

didina galimybę nusikalsti, didina atsakomybę, sunkina bausmę, kurios jie dažniausiai neišvengia. Teisinės informacijos poreikis žalingai vartojantiems alkoholi turi būti skatinamas, jis yra teisės sistemos egzistavimo formų tobulinimo metodas. Todėl jis skirtas ne tiek gauti naują teisinę informaciją, kiek griežtai suprasti teisės normas, atrasti ir šalinti loginius pacientų elgesio prieštaravimus. Teisinės informacijos tikslas mažinti socialinę riziką ir sukurti priemones, užtikrinančias kiekvienam suteikiantį esminių teisinių žinių apie šeimą, darbo santykius ir santykius su valdžios institucijomis.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, aktualiausia teisinė informacija asmenims, vartojantiems psichoaktyvias medžiagas, susijusi su šiais klausimais: lygtinio teistumo, skolų, baudų (antstoliai), vaikų priežiūros (tėvystės teisių apribojimo) ir kitais atvejais. Ekspertas taip pat pažymi, kad pacientai poreikio tokio tipo informacijai nerodo. Dauguma jų yra pasyvūs, jie patys nesuinteresuoti nieko daryti. Daugiausia informacijos jiems reikia darbo teisės, šeimos teisės, vaikų išlaikymo, skolų išieškojimo, nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo klausimais. Ekspertas taip pat pažymi, kad socialinės rizikos asmenys ne visada sugeba teisine pagalba pasinaudoti dėl informacijos apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo stokos.

Remiantis eksperto 5 PI nuomone, teisinės informacijos nuteistiesiems asmenims taip pat dažniausiai nereikia. Jie ja tiesiog nesidomi. Tačiau nuteistieji ir neizoliuoti nuo visuomenės asmenys arba lygtinai atliekantys bausmę priklauso socialinės rizikos asmenų grupei, kuriai reikia kompleksinės socialinės paramos. Tuomet jie labiau rūpinasi praktine informacija, kuri sudaro sąlygas reintegrotis į visuomenę. Tokios informacijos esmė – mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką. Pagrindiniai integracijos į visuomenę programos uždaviniai:

- nuteistųjų teisinis ir socialinis švietimas;
- socialiai reikšmingų gyvenimo įgūdžių formavimas;
- pagalba sprendžiant apgyvendinimo ir įdarbinimo klausimus;
- materialinės pagalbos suteikimas.

Nuteistųjų teisinis švietimas vykdomas pagal teisinio ir socialinio švietimo programą. 2004 m. į visuomenės teisinės sąmonės ugdymą, teisinės informacijos teikimą ir teisinį konsultavimą įsitraukė Teisingumo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija bei Vidaus reikalų ministerija. Teisingumo ministerija kartu su Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija nuo 2005 metų įgyvendina bendrą visuomenės teisinės sąmonės ugdymo, teisinės informacijos teikimo ir teisinio konsultavimo sistemą Lietuvoje. 2004–2008 metų programos įgyvendinimą užtikrino Teisingumo ministerijos atliekama visuomenės teisinio švietimo sistemos stebėseną. Nuo to laiko Teisingumo ministerija aktyviai bendradarbiauja su nevalstybinėmis organizacijomis ir teisininkus rengiančiomis aukštosiomis mokyklomis. Kartu su ministerija minėtos įstaigos vykdo visuomenės teisinį švietimą, nuolat teikia teisinės konsultacijas, sudaro galimybes daugiau sužinoti apie

konkrečią teisės sritį. Teisingumo ministerija organizuoja įvairius renginius, susijusius su visuomenės teisiniu švietimu. Teisingumo ministerijos iniciatyva, minint Lietuvos Respublikos Konstitucijos 15 metų sukaktį, 2007 metais pirmą kartą surengtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos egzaminas. Bendradarbiaujant su Švietimo ir mokslo ministerija, išleistas vadovėlis „Teisė kiekvienam“. Teisingumo ministerija kiekvienais metais leidžia informacinius lankstinukus ir brošiūras, suteikiančius asmenims galimybę savarankiškai susipažinti su svarbia teisine informacija. Organizuojamos teisinės informacijos sklaidos kampanijos per radiją, televiziją ir spaudoje.

Remiantis interviu metu surinktais duomenimis nustatyta, kad socialinės rizikos asmenims turi būti sudarytos teisinio švietimo sąlygos, sudarančios galimybes įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, jas gintų ir atliktų pareigas. Teisių ir pareigų vienovė yra tas bendras pradas, kuris egzistuoja kaip visuminis mąstymas, kaip suvokimas būtinybės derinti savo naudą su artimo nauda (kurti socialinę santarvę ir ją palaikyti). Teisės normų paisymas yra visuotinai privalomo elgesio taisyklė, teisinių santykių atveju – kaip konkretaus teisinio santykio dalyvių konkrečių teisių ir pareigų vienovė.

Daroma išvada, kad teisinė informacija, teisiniai reiškiniai, teisių ir pareigų suvokimas padeda suvokti visą teisinės informacijos įvairovę, padarydami ją lengviau apžvelgiamą, suvokiamą ir įvaldomą.

Tęsiant teisinės informacijos poreikio tyrimą kitas klausimas buvo skirtas nustatyti ar pakankamą iniciatyvą rodo atsakingos teisinės institucijos teikdamos teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti.

Atsakymo rezultatai parodė, kad atsakingos teisinės institucijos teikia nepakankamą teisinę informaciją, pažymėjo informantas 1 SV. Jis taip pat nurodė, kad nepakankamas priverstinis darbas, teisinė informacija pateikiama įvykus smurtui ar nusikaltimams.

Vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu turėtų būti teikiama ir teisinė informacija ir teisinė pagalba, nurodė 2 AI informantas. Teisinės informacijos teikimas numatytas ir Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programoje. Tačiau teisinių institucijų teikiančių teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims darbas nepakankamai efektyvus, jis nepasiekia reikiamų rezultatų. Tačiau tenka pažymėti, kad tam tikros teisės iniciatyvos atsiranda, todėl tikėtina, kad ateityje šios pastangos padės reformuoti aktualias Lietuvos teisės sritis ir mažins socialinių rizikos asmenų pavojų visuomenei.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, socialinės rizikos asmenims reikalinga aiški, trumpa, įtaigi teisinė informacija, kad būtų gerai įsimenama ir suprantama. 2003 m. Atviros Lietuvos fondas įsteigė Žmogaus teisių stebėjimo institutą, kuriam paramą suteikė ir Atviros visuomenės institutas. Naujoji institucija šiandien tęsia ir gilina žmogaus teisių problematiką, kuri visą laiką buvo reikalingiausia socialinės atskirties grupėms. Teisinės informacijos tikslai yra ugdyti pilietinės visuomenės gebėjimus stebėti ir daryti įtaką valstybinei žmogaus teisių politikai bei praktikai, kelti

žmonių sąmoningumo lygį informuojant apie žmogaus teisių pažeidinėjimo priežastis ir pasekmes bei motyvuoti valstybės institucijas ir pareigūnus, kad jie efektyviai tobulintų teisės aktus, programas bei paslaugas, orientuotas į žmogaus orumo bei žmogaus teisių apsaugos įtvirtinimą. Todėl socialinės apsaugos institucijų ir viešųjų paslaugų tarnybų darbas turėtų būti labiau sutelktas į socialinės rizikos asmenų poreikius. Reikia numatyti jų poreikius, juos ugdyti vertinti ir stebėti. Šiuo metu daug kur dirbama ne taip ir nėra duomenų, rodančių, kad būtų plačiai taikomas metodas, pagal kurį būtų nustatomi teisių turinčių asmenų prioritetiniai poreikiai.

Taigi, teisinė informacija apima ir patarimus, ir socialinės rizikos asmenų teisinį žinojimą. Tuo pirmausia turi užsiimti teisinės institucijos, gerindamos informaciją apie socialines teises ir su jomis susijusių paslaugų teikimą. Teisinės informacijos teikimas laiku, teisinės sąmonės ugdymas ir šio ugdymo plėtra – pagrindiniai visuomenės teisinės informacijos teikimo principai. Todėl savalaikis teisinės informacijos teikimas bei teisinės sąmonės ugdymas padeda ne tik įgyti teisinių žinių, bet ir išsiugdyti kritinį mąstymą bei socialinius bendravimo gebėjimus. Todėl reikalingi specialistai gebantys sukurti psichologiškai patrauklią aplinką kompetentingai teikti pagalbą ir dirbti su socialinės rizikos asmenimis.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, atsakingos teisinės institucijos neužtikrina tolygaus teisinės informacijos prieinamumo socialinės rizikos asmenims visoje Lietuvoje. Valstybės institucijos socialinį įtraukimą Lietuvoje vykdo per tikslines intervencijas, t. y. įgyvendinant projektus, skirtus konkrečioms socialiai atskirtoms grupėms. Todėl, finansuojant atskirus projektus, dažnai užmarštyje lieka dalis socialinės rizikos asmenų, kuriems turėtų būti individualiai ugdomas teisinės informacijos poreikis. Tačiau keičiantis teisiniam ir socialiniam kontekstui, atsiranda specialistai kurie silpniau ar stipriau gali tokį poreikį tenkinti.

Remiantis eksperto 5 PI nuomone, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu yra nemažai valstybinių teisinių institucijų ir dokumentų, reglamentuojančių įvairią teisinę informaciją ir socialinės paramos sritis asmenims, esantiems Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje. Grįžusiems iš įkalinimo įstaigų kuriamos naujos programos, numatomi ir vykdomi eksperimentai. Tačiau šioje situacijoje matome, jog valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų, teikiančių reikiamą teisinę informaciją, siekiančių konkrečių baudžiamosios praktikos rezultatų, rengiančių diskusijas baudžiamosios sistemos klausimais, praktiškai nesigirdi. Tai savo ruožtu komplikuoja susidariusią situaciją ir didina pakartotinių nusikaltimų riziką. Nepakankamai efektyvų atsakingų teisinių institucijų darbą rodo nusikaltimus apibūdinantys statistiniai rodikliai ir pakartotinių nusikaltimų skaičiaus augimas. Aišku, galima teigti, jog iniciatyvos imtis turi ir patys kaliniai. Tačiau atsakingų teisinių institucijų darbo trūkumai neabejotinai sustiprina kalinių pasyvumą. Teisinės informacijos priemonės turi ne tik išlaikyti pataisos inspekcijos įskaitoje esantį asmenį socialinės tvarkos dalimi, bet taip pat užtikrinti galimybę atlikus bausmę gauti darbą, siekiant atitraukti jį nuo pakartotinių nusikaltimų.

Tyrimo rezultatai parodė, kad socialinės rizikos asmenys neaktyviai dalyvauja teisėkūros procese, o atsakingos teisinės institucijos nepakankamai efektyviai teikia teisinę informaciją. Daroma išvada, kad atsakingos institucijos nepasiekia reikiamų rezultatų, todėl rekomenduojama reformuoti aktualias Lietuvos teisės sritis, stiprinti socialinės rizikos asmenų teisinį švietimą ir mažinti jų keliamą grėsmę visuomenei.

8.4. Teisinės informacijos teikimo priemonės

Siekiant efektyvesnio ir kryptingesnio teisinės informacijos teikimo socialinės rizikos asmenims toliau buvo identifikuojamos priemonės, kurios sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą. Efektyvumui įvertinti buvo pasitelkti respondentų atsakymai.

Remiantis eksperto 1 SV nuomone, tik modernios kompleksinės priemonės sustiprintų teisinės informacijos efektyvumą. Asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, socialinė integracija reikalauja kompleksinių priemonių. Tačiau pernelyg dažni teisinio reguliavimo pokyčiai sunkina teisinės informacijos suvokimą.

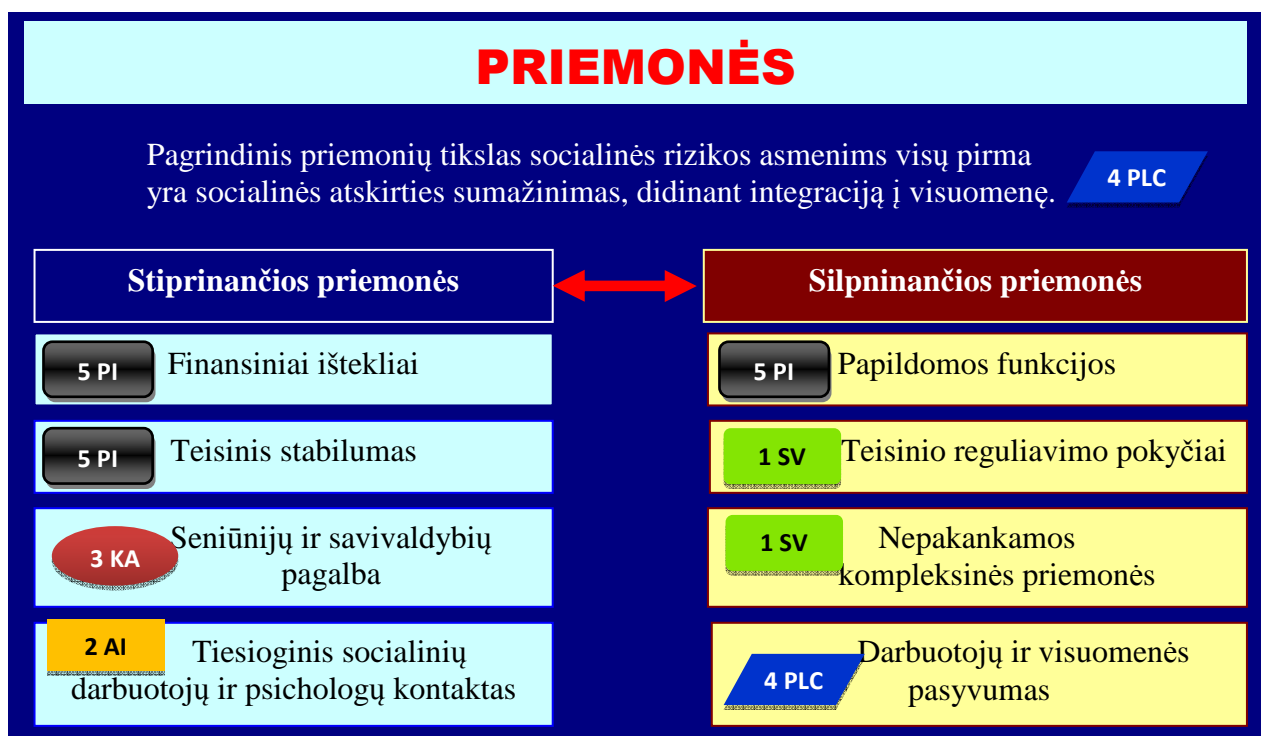
Remiantis eksperto 2 AI nuomone, teisinės informacijos teikimo efektyvumą sustiprintų tiesioginis socialinių darbuotojų ir psichologų kontaktas. Tai, kad išaugo asmenų, priklausomų nuo psichoaktyvių medžiagų skaičius, atspindi socialinių darbuotojų ir psichologų trūkumas. Šios problemos masto mažėjimą Lietuvoje galėtų užtikrinti aktyvesnis savivaldybių įsijungimas į socialinių paslaugų šios grupės asmenims plėtojimą bei darbo biržų dėmesys šių asmenų integracijos į darbo rinką ypatumai. Tai, kad socialinės paramos skyriai labiau pabrėžia dėmesį asmenims, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, nereiškia, kad teisinės informacijos teikimas vartojusiems narkotines medžiagas gali būti sumažintas.

Informantas 3 KA taip pat nurodo, kad teisinė informacija socialinės rizikos asmenims pirmiausia turėtų būti teikiama gyvenamojoje vietoje (seniūnijose, savivaldybėse) nes jos geriausiai pažįsta savo gyventojus. Aktyvesnis savivaldybių ir seniūnijų darbas galėtų pasireikšti juos mokant ir sprendžiant jų teises problemas. Suprantamą teisinę informaciją (metodiką) turėtų paruošti Teisingumo, Vidaus reikalų ministerijos, o taip pat reikalui esant šios institucijos turėtų skirti savo specialistus.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, teisinės informacijos poreikis socialinės rizikos asmenims auga. Jiems dažnai reikia notarų, advokatų, miesto bei rajono savivaldybių ir kitų įstaigų teikiamų paslaugų. Prireiktus teisinės pagalbos vis dažniau kreipiamasi į advokatus ar teisininkus. Teisinės informacijos poreikis dažniausiai tenkinamas internetu jis patogiausias, tačiau ne geriausias šaltinis teisei informacijai gauti. Todėl teisinių institucijų ir tarnybų parengtos priemonės (efektyvi informacijos sklaida asmenims ir organizacijoms, visuomenės ir darbuotojų

aktyvumas) sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą. Pagrindinis priemonės tikslas socialinės rizikos asmenims yra visų pirma socialinės atskirties sumažinimas, didinant integraciją į visuomenę.

Informantas 5 PI pažymėjo, kad šiuo metu Teisingumo ministerija kartu su Lietuvos kalinių globos draugija ir jos partneriais yra suderinusi projekto „Sistemiška nuteistųjų integracija Vilniaus regione“ priemones, skirtas įdiegti probacijos tarnyboje lygtinai paleistų asmenų integracijos į visuomenę eksperimentinį modelį, kuriame numatytos visos, tame tarpe ir teisinės informacijos teikimo priemonės, priskirtos Vilniaus regiono pataisos inspekcijai pagal kompetenciją. Teisinės priemonės turi užtikrinti teigiamą praktinę patirtį, taikant socialinės rehabilitacijos programas ir vertinant riziką visuomenei. Respondentas nurodė, kad šiuo metu taip pat jau sukurta ir suderinta su Teisingumo ministerija recidyvo matavimo sistemos metodika ir jos įgyvendinimo priemonės. Toliau pateikiamos priemonės, kurios gali turėti įtakos teisinės informacijos teikimo efektyvumui.

8 pav. Rizikos mažinimo priemonės (sudaryta autorės)

Remiantis interviu metu surinktais duomenimis nustatyta, kad teisinės informacijos teikimo efektyvumą sustiprintų tiesioginis socialinių darbuotojų ir psichologų kontaktas. Šios problemos masto mažėjimą galėtų užtikrinti aktyvesnis savivaldybių ir seniūnijų įsijungimas. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvada, kad pagrindinis priemonės tikslas – užtikrinti socialinės rizikos asmenų socialinę atskirtį, didinant jų integraciją į visuomenę.

Tolesnėje tyrimo eigoje buvo siekiama nustatyti, kokios teisinės informacijos teikimo priemonės efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką.

Praktika rodo, kad narkotikų vartotojai dėl ligos sukeliama neigiamų padarinių neretai susiduria su teisinio pobūdžio problemomis, t. y. apribojama jų judėjimo laisvė ar teisė naudotis turimu turtu, atliekama asmens, daiktų apžiūra ir pan., pažymėjo informantas 1 SV. Šie veiksmai gali būti susiję su įvairiais teisės pažeidimais, t. y. tiek baudžiamaisiais, tiek administraciniais. Todėl teisinės informacijos žinojimas, kokios gali būti taikomos teisinės prievartos priemonės, kaip jos riboja asmens judėjimo laisvę, kokia jų skyrimo tvarka, efektyviai mažintų socialinę šių asmenų riziką. Yra daug priemonių rizikos mažinimui, pavyzdžiui laikinas teisių apribojimas ar atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą, tačiau darbas, sveika aplinka, galimybė surasti savo hobi, yra pačios veiksmingiausios priemonės mažinančios socialinę asmenų riziką.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, tik nuolatinis darbas su minėtu kontingentu gali tapti socialinės asmenų rizikos mažinimo priemonė. Socialinės rizikos asmenys turi gerai suprasti, kad padariusiam ar įtariamam, kad jis padarė teisės pažeidimą, gali būti pritaikytos teisės poveikio priemonės. Jos pasitelkiamos siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams, siekiant surašyti protokolus, užtikrinti, kad būtų laiku ir teisingai nagrinėjamos bylos ir vykdomi nutarimai teisės pažeidimų bylose.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, socialinės rizikos grupėms, asmenims – teisinė informacija turėtų būti privaloma, vykdoma per vidaus reikalų darbuotojus. Koalicija „Galiu gyventi“ teikia nemokamą teisinę pagalbą, rengia teisinius – informacinius leidinius siekdama didesnės teisinės informacijos sklaidos, teisinio švietimo, kartu prieinamumo prie socialinių, teisinių ir kitų paslaugų. Tiek baudžiamosios procesinės prievartos priemonės, tiek administracinio poveikio priemonės dažnai išsiskiria griežtumu ir dideliais asmens teisių apribojimais, todėl teisinė informacija su priklausomybe susiduriančioms pažeidžiamosioms grupėms turėtų būti privaloma, ją teikti turėtų teisės specialistai. Socialinės rizikos asmenims pastebimas teisinės informacijos trūkumas. Jiems reikia daugiau ir kokybiškesnės informacijos.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, Lietuvoje plėtojamos teisinės informacijos teikimo priemonės, vadovaujamosi tarptautiniais standartais, diegiama užsienio šalių praktika, tačiau, kai susiduriama su pažeidžiamiausiomis socialinės rizikos grupėmis kyla nemažai problemų. Pavyzdžiui asmenys, vairuojantys transporto priemones, jeigu yra pakankamas pagrindas manyti, kad jie neblaivūs ar apsvaigę nuo narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, turi būti nušalinami nuo transporto priemonių ir nustatyta tvarka turi būti patikrinama jų neblaivumo ar apsvaigimo nuo narkotinių medžiagų būseną. Pirmiausia tai atsakomybės nesuvokimas, nes toks asmuo turi priklausomybę ir neturi pakankamai informacijos kaip elgtis ir kas už tai gresia. Policijos pareigūnai į asmens sveikatos priežiūros įstaigą pristato transporto priemonės

vairuotoją, įtariamą esant neblaivų, jeigu objektyviai neįmanoma atlikti įtariamo neblaivumu tikrinimo arba transporto priemonės vairuotojas įtiriamas nusikalstamos veikos padarymu. Dėl teisinės informacijos trūkumo ir kyla įvairūs nesklandumai ir nesusipratimai. Nusikalstamumo didėjimas rodo akivaizdų turimų teisinių žinių jiems nepakankamumą, jie turėtų gauti daugiau informacijos teisiniais klausimais, tuo rūpintis turėtų Teisingumo ministerija. Informacijos gavimą galima užtikrinti projektų, departamentų savivaldybių ir pačių gydymo organizacijų priemonėmis, jei būtų gaunamas finansavimas iš valstybės.

Remiantis eksperto 5 PI nuomone, socialinės asmenų rizikos mažinimui turi būti sukurtos efektingos priemonės. Šiandien daug tikimasi iš pradėjusio veikti Probacijos įstatymo, kuris turėtų užtikrinti didesnę visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų skaičių bei efektyviau integruoti į visuomenę nuteistuosius. Ši priemonė turi sudaryti galimybę teigiamą poveikį nuteistojo elgesiui daryti teismams, skiriantiems bausmės atidėjimą: įpareigoti nuteistąjį dalyvauti elgesio pataisos programoje, auklėti ir prižiūrėti savo nepilnamečius vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, drausti vartoti psichiką veikiančias medžiagas ir kt. Greta šių priemonių, teismas taip pat galės nurodyti taikyti elektroninį nuteistojo stebėjimą. Ši priemonė leis visą parą specialios įrangos pagalba sekti kur yra nuteistasis, ar jis nepažeidžia draudimo išeiti iš namų tam tikru laiku, lankytis tam tikrose vietose arba bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis ir pan. Nuteistiesiems reabilituoti bus taikomos ir kitos priemonės, jiems galės padėti ir įvairios visuomeninės organizacijos bei savanoriai.

Remiantis ekspertų nuomone, veiksmingiausios socialinės rizikos mažinimo priemonės yra asmenų darbinis užimtumas, sveika aplinka, galimybė surasti savo hobi. Taip pat būtinas nuolatinis darbas su šios rizikos kontingentu. Socialinės asmenų rizikos mažinimas turi būti efektingas ir jei tikslų negalima pasiekti švelnesniais būdais, būtina pasitelkti paveiksle parodytas teises priemonės.

8.5. Analizuojamų socialinės rizikos grupių požymiai

Išanalizavus ekspertų atsakymų rezultatus nustatyti kiekvienos tiriamos socialinės rizikos grupės požymiai. Jie subendrinti ir nustatyti dėsningumai bei skirtumai tarp visų tiriamų socialinės rizikos grupių.

Remiantis eksperto 1 SV nuomone, Psichikos sveikatos centre besigydančius galima apibūdinti, kaip asmenis, nuo vaikystės patyrusius smurtą, turinčius psichikos, asmenybės sutrikimus, jie paprastai būna žemesnio išsilavinimo. Tai socialinės rizikos grupė, dažnai vartojanti narkotines medžiagas, šią grupę reikia nuolat prižiūrėti, gerinti individo psichikos sveikatą ir mokyti

sveikos gyvensenos įgūdžių. Jiems atliekama psichikos sveikatos ir ją įtakančių veiksnių stebėseną, vertinimas, psichikos sveikatos stiprinimas ir teisinis ugdymas.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, psichikos ir elgesio sutrikimai pirmiausia susiję su alkoholizmu, narkomanija, bedarbyste, žemu išsilavinimu, motyvacijos pakeisti savo gyvenimo būdą stoka. Problemos, susijusios su priklausomybe nuo alkoholio ar narkotikų, nėra vien medicininės, dažnai jos yra socialinio ir teisinio pobūdžio. Todėl vartojantiems narkotikus reikia ir tokios pagalbos, kad vėl susikurtų normalias gyvenimo sąlygas (susirastų darbą, būstą). Jam būtina padėti apsisaugoti nuo kriminogeninės situacijos, atkurti ne tik prarastus, bet padėti užmegzti ir naujus socialinius ryšius integruojantis į visuomenę. Šiandien vis daugiau psichiatrų, psichologų, sociologų, teisininkų bei kitų specialistų narkomaniją pripažįsta priklausomybe, žino šios rizikos grupės požymius ir yra pasiruošę jiems padėti.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, psichikos ir elgesio sutrikimus turinčios grupės asmenims būdinga, kad jie buvo teisti, padarę nusikaltimus, vengiantys darbo, piktnaudžiauja alkoholiu arba narkotinėmis medžiagomis, buriasi į grupes, renkasi tose vietose, kur rečiausiai lankosi ar patrulinuoja policija, daro grupinius nusikaltimus, įtraukia į jų nusikalstamą veiklą psichiškai nestabilius, asmenybės sutrikimus turinčius žmones. Ši socialinės rizikos asmenų grupė dažnai susijusi su prostitucija, savižudybėmis, AIDS, smurtu ir kontrabanda. Būdingi emociniai požymiai: staigi nuotaikų kaita – nuo linksnumo iki depresijos (ar atvirksčiai); neįprastas irzlumas ar agresija, reaguojant į globą ar rūpinimąsi. Aplaidi asmeninė higiena, netvarkinga ir nešvari apranga, apsileidusio žmogaus išvaizda; abejingumas kasdieniniams darbams, draugams, pomėgiams, sportui; blaškymasis, negalėjimas susikaupti; nerišli kalba ar neįprastas šnekumas; domėjimasis tik narkotikais; sutrikęs dienos ritmas; su narkotikais susijusio žargonų vartojimas (pvz., hašas, amfa, anaša, lomkės ir t. t.); melavimas slepiant buvimo vietą ir veiklą; aplinkinių šalinimasis, uždarumas; irzlumas, agresyvus ar smurtinis elgesys, peržengiantis įprastas ribas, vagiliavimas.

Remiantis ekspertu 4 PLC, Vilniaus priklausomybės ligų centras įgyvendina alkoholio kontrolės, narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės programas. Ekspertas pažymi, kad visi žino, jog žalingai vartojantis alkoholią priklauso nuo jo, tačiau ar kiekvienas paklaustas galėtų atsakyti, kaip atpažinti tokį asmenį. Jis išskiria tokius alkoholizmo požymius priklausančius šios rizikos grupės asmenims. Akivaizdžiausias alkoholizmo požymis – nenuvaldomas noras išgerti. Savo poreikio nepatenkinęs asmuo darosi irzlus, piktas, agresyvus. Dažnai, ypač vėlyvosiose stadijose, prasideda traukuliai, galvos skausmai, haliucinacijos (baltoji karštligė). Išgėrus šie

abstinencijos reiškiniai praeina. Pradinėse stadijose žmogus ieško pretekstų, kad išgertų arba įteigia sau, kad išgers nedaug ir tik kompanijai palaikyti. Ieškoma ir draugijos, kuri palaikytų kompaniją geriančiajam. Kartais išgeriama kelis kartus per dieną, po nedaug, o vėlyvosiose stadijose jis gali gerti vienas, be progų.

Remiantis eksperto 5 PI nuomone, atlikę bausmę ir esantis Vilniaus regiono pataisos inspekcijos nuteistieji yra didelės rizikos grupėje, dažnai psichologinę ar fizinę traumą patyrę asmenys. Kuo žmogus labiau traumotas, tuo jam sunkiau ateityje valdyti savo elgesį. Tarnyba siekia, kad asmuo ateityje savo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis, kad išmoktų socialiai priimtinių įgūdžių, kad rizika būtų nukreipiama pavojų išvengimo linkme. Šiuo metu pradėtos taikyti rizikos vertinimo metodikos. Ši nuteistųjų rizikos grupė pasižymi tokiais požymiais: priklausomybe nuo alkoholio ir narkotinių medžiagų, asmenys turintys nepritapimo, atstūmimo, atskirties jausmus, asmenys palaikantys kriminalinius ryšius, tatuiruotės, žargonas, bendravimo kultūros stoka, polinkis į pažeidimus ir polinkis pakartotinai nusikalsti, mažai nuteistųjų galvoja apie savo ateitį.

Apibendrinus ekspertų atsakymų rezultatus nustatyti svarbiausi ir dažniausiai pasikartojantys socialinės rizikos asmenų požymiai, kurių klasifikacija padėjo atskleisti rizikos tendencijas rezultatų rodikliams. Remiantis šiais duomenimis daroma išvada, kad analizuojamų socialinės rizikos grupių požymiai turi tam tikrą dėsningumą. Narkotikai, alkoholis, žemas išsilavinimas, nusikaltimai yra bendri tiriamų socialinės rizikos grupių požymiai kuriems reikėtų skirti didžiausią dėmesį siekiant socialinės asmenų rizikos mažinimo.

8.6. Socialinės rizikos asmenims rengiami projektai

Apibendrinus šio klausimo atsakymų analizę nustatyta kokius projektus organizacijos (kurios gydo ir prižiūri socialinės rizikos asmenis) rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie susipažintų su aktualia teisine informacija.

Neretai Vilniaus rajono centrinės poliklinikos, psichikos sveikatos centras rengia prižiūrimiems asmenims dienos stacionarus, organizuoja prevencinės programas mokyklose. Nuolatos yra stengiamasi kalbėti apie metadono, alkoholio, tabako žalą asmenims, bei šių psichoaktyvių medžiagų prevenciją, teigia 1 SV. Būtent tokios narkotinės ir alkoholinės medžiagos iššaukia žmonių neteisėtus veiksmus, kurie trikdo kasdienį sociumo gyvenimą.

Ekspertas 2 AI nežino ar Vilniaus rajono centrinės poliklinikos, psichikos sveikatos centras organizuoja kokias nors akcijas ar projektus norint suteikti prižiūrimiems asmenims aktualią teisinę informaciją. Taip gali būti dėl nepakankamo įstaigos darbuotojų į projektų kūrimą ir vystymosi proceso įtraukimą.

Remiantis eksperto 3 KA žiniomis, šiuo metu poliklinikose iš vis nėra vykdomi jokie projektai, kurie siektų socialinės rizikos asmenims suteikti aktualią teisinę informaciją.

Remiantis eksperto 4 PLC žiniomis, Vilniaus priklausomybės ligų centras yra gydymo įstaiga, todėl teisinių projektų nerengia. Tačiau šį įstaiga kviečia studentus, studijuojančius teisę, kurie konsultuoja priklausomus asmenis jiems aktualiais teisiniais klausimais. Tokia pozicija, leidžia daryti išvadą, jog teisinę informaciją gali gauti kiekvienas socialinės rizikos asmuo, besigydantis šioje įstaigoje, tačiau būtina pažymėti, kad per mažas teisinis švietimas taip pat ilgina kelią link sveikatos stabilizavimo, pilnaverčio įsiliejimo į normalų, kasdienį socialinį gyvenimą.

Remiantis eksperto 5 PI išsakyta nuomone, socialinės rizikos asmenims teisinės informacijos suteikimas yra labai svarbus norint, kad susidariusi situacija gerėtų bei nevyktų pakartotiniai nusikaltimai. Padedant Teisingumo ministerijai, Švietimo ir mokslo ministerijai bei Vidaus reikalų ministerijai kuriami įvairūs projektai. Tačiau šiuo metu pastebimas socialinės rizikos asmenų nenoras dalyvauti juose, dažnai jiems trūksta asmeninės motyvacijos. Būtina pažymėti, jog reikia daug pastangų, skatinančių socialinės rizikos asmenis, kad jie galėtų ugdytis, kad projektai gyvuotų, kad jie ugdytų teisinį poreikį. Tai yra svarbiausias veiksnys, kuris lemia projektų gyvavimą ir domėjimąsi.

Remiantis interviu metu surinktais duomenimis nustatyta, kad šiuo metu socialinės rizikos asmenims vykdomų projektų beveik nėra. Vykdomi projektai yra mažai efektingi, jie nepakankamai supažindina su aktuali teisine informacija. Pirmiausia tokia situacija klostosi dėl asmenų nesuinteresuotumo dalyvauti projektuose bei domėjimosi teisine informacija, kuri jiems nėra privaloma pagal teikiamas programas. Socialinės rizikos asmenys neturi teisinės informacijos poreikio, nes mano, jog tai yra jiems nebūtina. Daroma išvada, kad nepakankamas teisinės informacijos projektų integravimas į socialinės rizikos asmenų interesų erdvę yra labiausiai kenkiantis veiksnys gražinant juos į sveiką visuomenę.

Tęsiant teisinės informacijos poreikio tyrimą kitas klausimas buvo skirtas nustatyti kodėl tiriamos socialinės grupių asmenys negauna teisinės informacijos. Atsakymo rezultatai parodė, kad būtent finansavimo ir suinteresuotų specialistų stoka yra objektyvios ir subjektyvios priežastys, dėl kurių eksperto 1 SV priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, socialinės rizikos asmenų motyvacijos stoka, nepripažinimas savo turimų problemų yra veiksniai apsunkinantys esamą situaciją. Taip pat šios interesų grupės išreikšta tendencija kaltinti aplink esančius kitus žmones, ignoravimas teisinės pagalbos yra pagrindinės priežastys dėl kurių jie negauna teisinės informacijos bei ja nesidomi.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, socialiniai rizikai priklausantys asmenys aktyviai vengia sužinoti bei susitikti su teikiančiais teisinę informaciją asmenimis, kas ir lemia jų teisinių žinių neturėjimą. Nenori ir nedalyvauja tokiose priemonėse ir programose, kurios yra siūlomos. Taip pat itin blogai yra tai, kad juos sunku surasti ir įtraukti į tokią veiklą, nes priešinasi ir neįsisavina

aiškinimų apie teisinius klausimus. Būtina pastebėti, kad vienas labiausiai trikdančių veiksnių yra tai, kad ši interesų grupė dažnai neturi ir pastovios gyvenamosios vietos, kas lemia nuolatinį jų emocinį nestabilumą, bei mąstymą apie pragyvenimą ar dar labiau skatina vėl patekti į padidintos rizikos grupę. Taip pat ekspertas teigia, jog ši problema yra kompleksinė, todėl norint ją spręsti nepakaktų tik gerų projektų, būtina suinteresuoti socialinės rizikos asmenis ir išlaikyti šį procesą ilgą laiką.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, nėra pakankamo finansavimo teisininko etatams išlaikyti įvairiose gydymo ar mokymo įstaigose. Taip pat ekspertas mano, kad net esant tokiam etatui, darbo užmokestis netenkintų norinčiųjų įsidarbinti, nes tai yra sudėtingas, daug laiko bei asmeninių profesionalų pastangų kainuojantis darbas, o tai yra taip pat labai svarbus kliuvinys, norint suteikti aktualią teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims.

Remiantis eksperto 5 PL nuomone, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu yra daug nepakankamai efektyvių atsakingų teisinių institucijų, kurios neieško naujų teisinės informacijos specialistų, kurie ateitų su įvairiomis inovacijomis darbe, kurios galbūt lemtų socialinės rizikos asmenų susidomėjimą jiems aktualia teisine informacija, kuri būtų teikiama individualiai ir tokiu būdu būtų ugdomas nuolatinis informacijos poreikis. Objektivos priežastys – darbuotojų Pataisos inspekcijoje trūkumas, didelis darbo krūvis, jos lemia tarnybinės veiklos trūkumus bei subjektyvios priežastys – teisės normų, reglamentuojančių teisinę informaciją taikymas. Visa tai sudaro prielaidą asmenų, esančių pataisos inspekcijoje rizikai. Šių nuostatų pagrindu toliau pateikiamos pagrindinės priežastys kodėl tiriamos socialinės grupių asmenys negauna teisinės informacijos, formuojamos rekomendacijos ir konstruojama tarpusavio ryšio diagrama.

9 pav. Teisinės informacijos prieinamumas socialinių grupių asmenims (sudaryta autorės)

9 pav. pateiktos priežastys, kurios trukdo teisinės informacijos prieinamumą socialinių grupių asmenims. Analizuojant jas, matome teisinės pagalbos ignoravimą ir silpną socialinės rizikos asmenų motyvaciją, siekiant teisinės informacijos. Jie vengia teisinės informacijos, nenoriai susitinka su teikiančiais teisinę informaciją asmenimis. Taip pat nepakankamai efektyvus atsakingų teisinių institucijų darbas, didelis darbuotojų darbo krūvis. Todėl būtina skatinti nuolatinį teisinės informacijos ekspertų darbą su socialinės rizikos asmenimis, pateikiant aktualią teisinę informaciją jiems suprantama ir inovatyvia forma. Būtina didinti darbo užmokestį specialistams, kurie dirba su socialinės rizikos asmenimis.

Tyrimo rezultatai parodė, kad be problemos, jog socialinės rizikos asmenų nenoro mokytis bei domėtis jiems aktualia teisine informacija, taip pat egzistuoja ir naujų bei jaunų darbuotojų nenoras dirbti tokio darbo už siūlomus atlygius. Daroma išvada, kad nustatytos problemos ir sprendimai gali padėti naujiems darbuotojams ateisiantiems į darbo vietas pateikti daugiau inovacijų, tuomet tikslinė socialinės rizikos asmenų grupė būtų labiau suinteresuota domėtis savo teisinėmis pozicijomis.

8.7. Teisinės informacijos poreikio problemos ir perspektyvos

Visi darbuotojai, kurie gydo ir prižiūri socialinės rizikos asmenis, turi rūpintis teisinės informacijos poreikio tenkinimu ir tuo užtikrinti galutinį rezultatą – socialinės asmenų rizikos mažinimą. Siekiant efektyvesnio ir kryptingesnio teisinės informacijos teikimo socialinės rizikos asmenims toliau buvo siekiama identifikuoti sunkumus, su kuriais susiduria ekspertai įtraukiant organizacijų darbuotojus į teisinių problemų sprendimą prižiūrint socialinės rizikos asmenis.

Remiantis eksperto 1 SV nuomone, būtent nepakankama tarpžinybinė koordinacija, informacijos stoka ir formalus požiūris į esamą padėtį yra dažniausi sunkumai su kuriais tenka susidurti. Lyginant skirtingus gydymo lygmenis matyti, kad įvairios organizacijos gali suvaidinti patį svarbiausią vaidmenį suteikiant aktualią teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims. Būtent organizacijų darbuotojų, turinčių nuolatinį ir artimą bendravimą su šios kategorijos asmenimis, priimami sprendimai bei daromi veiksmai tiesiogiai daro įtaką socialinės rizikos asmenų gyvenimams ir jie pastebimi pirmiausiai.

Ekspertas 2 AI teigia, kad įvairių organizacijų, turinčių dirbti su socialinės rizikos asmenimis, darbuotojai turi gajų nenorą bendradarbiauti su įstaigos personalu bei patys vengia domėjimosi ir darbo su teisinės informacijos žiniomis. Dėl šios priežasties nukenčia teisinių institucijų iniciatyvų kryptys: teisinis švietimas, teisinė informacijos paskirtis, teisinė pagalba, kurios turėtų kelti socialinės rizikos asmenų sąmoningumo lygį, informuoti apie teisių

pažeidinėjimo priežastis ir pasekmes ar ugdyti ir formuoti teisinę sąmonę vykdančiose įstaigose, taip siekiant socialinės rizikos asmenų socialinės atskirties sumažinimo, didinant sąmoningą saviintegraciją į visuomenę.

Informantas 3 KA taip pat nurodo, jog socialinės rizikos asmenys, ateinantys į organizacijas, būna netvarkingi, grubūs, įžeidinėja darbuotojus, nesidomi informacija kuri jiems yra teikiama, todėl darbuotojai taip pat su jais nenori, vengia bendrauti. Vėliau išsenka kantrybė siekti socialinės rizikos asmenis sudominti aktualia jiems teisine informacija, santykis nebetenka pasitikėjimo, abipusio supratimo. Tokie sunkumai ir problemos trukdo įtraukti darbuotojus į teisinių problemų sprendimą, socialinės rizikos asmenims.

Remiantis eksperto 4 PLC žiniomis, šios organizacijos darbuotojai neturi teisinio išsilavinimo, dėl šios priežasties teisinė konsultacija teikiama tik tiek, kiek leidžia darbuotojo kompetencija ir kvalifikacija.

Informantas 5 PI pažymėjo, jog šios organizacijos darbuotojai ganėtinai puikiai sutaria su socialinės rizikos asmenimis, padeda jiems, pakonsultuoja bei maloniai bendrauja, o prižiūrimi asmenys, savo ruožtu, stengiasi nesielgti grubiai, išklaudyti darbuotojų pastabų bei niekada nesikuklina pasidomėti jiems aktualia teisine informacija. Ekspertas mano, jog socialinės rizikos asmenys reikalauja kitokio, delikatesnio bendravimo, ir šios organizacijos darbo specifika leidžia išvengti tam tikrų sunkumų įtraukiant darbuotojus į teisinių problemų sprendimą.

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis daroma išvada, kad didžiausi sunkumai su kuriais susiduriama įtraukiant organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą, yra kitokio bendravimo su socialinės rizikos asmenimis nepakantumas, nenoras domėtis naujovėmis ar teisinės informacijos šaltiniais, ar nepakankama tarpžinybinė koordinacija, informacijos stoka ir formalus, šaltas požiūris į esamą susiklosčiusią padėtį. Daroma prielaida, kad viena iš priežasčių gali būti per maži darbuotojų atlyginimai už atliekamą darbą, kurie nemotyvuoja diegti inovacijų darbe ar neskatina domėtis vykstančia veikla organizacijoje.

Daroma išvada, kad labiau motyvuojantis, skatinantis bei draugiškesnis kolektyvinis bendravimas pradėtų skatinti darbuotojus labiau gilintis į teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims. Taip pat, kaip viena iš stipriausių motyvacijos priemonių gali būti naudojamos materialios padėkos už darbą.

Analizuojant kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei, nustatyta, kad teisinės informacijos trūkumas gali veikti kaip socialinės atskirties pagrindas. Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis socialinės rizikos asmenų itin vangiai dalyvauja įvairiuose projektuose bei nesistengia domėtis aktualia teisine informacija.

Remiantis eksperto 1 SV nuomone, jų priežiūroje esantiems asmenims padėtų skatinamas darbdavio ir kolektyvo požiūris į sveiką gyvenimą bei finansinis suinteresuotumas. Ekspertas mano, jog šios, gyvenimiškos, šiuo metu itin pagirtinos ir skatinamos visuomenėje temos duotų teigiamus rezultatus socialinės rizikos asmenims, formuojant teisinės informacijos poveikį visuomenės gerovei.

Taip pat įvairūs praktiniai užsiėmimai leidžia socialiai pažeidžiamiems asmenims įgyti patirties, kurią jie vėliau gali pristatyti ieškodami darbo (kur turi rasti jiems aktualią teisinę informaciją), ir pratina juos prie informacijos poreikio. Tačiau nemažai organizacijų darbuotojų išsako savo nuomonę, kad trūksta praktinių užsiėmimų ir praktinių žinių, mokymai yra gana bendro pobūdžio, suteikiantys žinių pagrindus tam tikroje srityje, tačiau ne specifines, praktiškai darbe pritaikomas ir pakankamas žinias.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, neįmanoma nustatyti klišinių temų ar informacijos kuri būtų teikiama kiekvienam socialinėje rizikoje esančiam asmeniui, nes tai yra be galo individualūs atvejai, ir viskas priklauso nuo konkrečios situacijos, kuri šiems asmenims kinta itin dažnai, dėl įvairių priežasčių.

Informantas 3 KA teigia, jog norint, kad organizacijų priežiūroje esantys asmenys duotų teigiamą indelį visuomenės gerovei, visų pirmą reikia, kad teisinė informacija jiems būtų privaloma, aiški, suprantama, kad jie gebėtų įsisąmoninti, jog padarius nusikaltimą negalima išvengti tinkamos, adekvačios bausmės. Socialiai pažeidžiamų asmenų socialinė integracija, turi būti nukreipta į jų įsidarbinimo galimybių stiprinimą. Kitaip tariant, intervencijos logikos pagrindas yra siekis nedirbantiems socialiai pažeidžiamiems asmenims suteikti paslaugas, kurios jiems padėtų grįžti į darbo rinką, remiantis prielaida, kad visi pažeidžiamieji gali dirbti jei nori, o darbas užtikrina jų socialinę integraciją. Atitinkamai intervencijos yra daugiausia orientuotos į profesinę reabilitaciją, o jų rezultatų pagrindinis rodiklis yra dalyvių įsidarbinimas. Taip eksperto nuomone ir yra duodamas didžiausias teigiamas indėlis visuomenės gerovei, nes visų pirmą yra mažinama socialinė atskirtis ir skatinama bei didinama integracija į visuomenę.

Ekspertas 4 PLC pažymėjo, kad bet kokia teisinė informacija ir jos ugdymas duotų teigiamus rezultatus socialinės rizikos asmenims, formuojant teisinės informacijos poveikį visuomenės gerovei.

Informantas 5 PL teigė, jog norint, kad socialinės rizikos asmenys gebėtų duoti teigiamą indelį visuomenės gerovei, reikia suvokti, kad socialinę atskirtį patiriančiam asmeniui reikalingas socialinis tinklas, kuris motyvuotų žengti tolesnius žingsnius gerinant savo gyvenimo kokybę, todėl ypač svarbu stiprinti vietos bendruomenių vaidmenį teikiant socialinės integracijos paslaugas. Vietos bendruomenė šiuo atveju turi būti suprantama plačiąja prasme – vietos lygmeniu veikiančios

savivaldos institucijos, nevyriausybines organizacijos, kaimo bendruomenės ir kitos visuomeninės organizacijos.

Bendruomenės gali tam tikrus asmenis atstumti, tad būtina auginti ir pačių bendruomenių sąmoningumą, pajėgumą padėti savo nariams ar greta gyvenantiems asmenims. Todėl svarbu investuoti į bendruomenių telkimą ir suteikti joms papildomų išteklių padėti silpniausiems ir labiausiai apleistiems nariams įsitraukti į jų socialinį tinklą. Šio principo įgyvendinimas reikštų regioninio aspekto sustiprinimą teikiant paramą, intensyvesnę paramos teikimą mažesnėms, vietinėms nevyriausybiniams organizacijoms.

10 pav. Teisinės informacijos užtikrinimas (sudaryta autorės)

Remiantis interviu metu surinktais duomenimis nustatyta, kad teisinės informacijos tiekimas socialinės rizikos asmenims sustiprina socialinės atskirties sumažinimą bei didina ir greitina integraciją į visuomenę, tačiau nustatyti tikslią teikiamos teisinės informacijos specifiką yra labai sunku, nes kiekvieno prižiūrimo asmens gyvenimo lygis, pragyvenimas, charakteris bei rizikos grupės sudėtingumas yra skirtingas, todėl individualūs atvejai reikalauja individualios priežiūros, konsultacijos ir paminėtų veiksmų.

Vienas svarbiausių veiksnių yra stengtis kuo greičiau ir veiksmingiau padėti socialinės rizikos asmenims susirasti darbą, padėti adaptuotis prie bendruomenės bei nuolatos, pagal poreikį, konsultuoti asmenis teisinės informacijos klausimais. Šie veiksmai leistų tikslinei grupei duoti teigiamą indėlį visuomenės gerovei.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad pagrindinis tikslas norint, kad socialinės rizikos asmenų grupės duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei – užtikrinti šios asmenų grupės galimybes į darbą, bendruomenių gyvenimą taip skatinant jų integraciją į visuomenę.

Tolesnėje tyrimo eigoje buvo siekiama nustatyti, kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims.

Praktika parodė, jog būtent viešosios institucijos, tokios kaip teisėsauga, žiniasklaida yra labiausiai informatyvūs, tačiau šiuo metu Lietuvoje pagrindiniai socialinių paslaugų teikimo organizatoriai yra savivaldybės, pažymėjo informantas 1 SV. Savivaldybės atsako ir už teisinės informacijos teikimą savo teritorijose gyventiems socialinės rizikos asmenims, užtikrinant ir organizuojant socialines paslaugas, kontroliuojant bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę. Savivaldybė turi vertinti ir analizuoti socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikius. Taip jie gali prognozuoti ir nustatyti šių paslaugų teikimo mastą ir rūšis, vertinti ir nustatyti teisinės informacijos finansavimo poreikį šios grupės asmenims.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, socialinės tarnybos turėtų būti viešasis organas, kuris yra atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims.

Ekspertas 3 KA teigia, jog teisinė informacija turi būti teikiama socialinės rizikos asmenų gyvenamojoje vietoje, vidaus reikalų ministerijos atstovų, tačiau informanto paminėti vidaus reikalų ministerijos atstovai nekonsultuoja socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos klausimais organizacijose ar įstaigose kuriose šie asmenys yra prižiūrimi. Dėl šios priežasties didžioji dalis socialinės rizikos asmenų teisinę informaciją gali gauti iš savo gydytojų, pagal jų kompetenciją, arba kreipiantis į socialines tarnybas, kurių vienas iš privalomųjų veiksmų prižiūrint socialinės rizikos asmenis yra konsultacija įvairiais aktualiais teisiniais klausimais.

Remiantis eksperto 4 PLC nuomone, už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims Lietuvoje yra atsakingos atitinkamos teisėtvarkos institucijos. Tokios kaip teisingumo ministerija, socialinės rūpybos, socialinės tarnybos, vidaus reikalų ministerijos, pataisų inspekcijos, savivaldybės. Šios institucijos turi priėjimus prie konsultacijų teisiniais klausimais, kurių gali prireikti bet kuriam socialinės rizikos asmeniui.

Remiantis eksperto 5 PL nuomone, socialinės rizikos asmenims konsultuoti teisiniais klausimais turi būti sukurta atskira, nuolat veikianti institucija, nes šiuo metu Lietuvoje nėra vienos įstaigos kuri būtų atsakinga už teisinės informacijos teikimą šios grupės asmenims.

Remiantis ekspertų nuomone, nėra specialios organizacijos galinčios suteikti kvalifikuotą, būtiną, ar reikiamą teisinę informaciją ir konsultacijas socialinės rizikos asmenims. Šiuo metu šios funkcijos labai išbarstytos, jų neatlieka kokia nors viena valstybinė institucija dirbanti su socialinės rizikos asmenimis. Tai lėtina šių rizikos grupių asmenų integraciją į visuomenę, neleidžia kryptingai siekti šio tikslo bei didina socialinę atskirtį ir socialinę asmenų riziką.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, jog pagrindinis tikslas šiuo metu turėtų būti nustatyti vieną arba kelis juridinius organus, kurie galėtų teikti socialinės rizikos asmenims aktualią teisinę informaciją.

Paskutiniame tyrimo etape buvo siekiama sužinoti kokius pokyčius bei veiksmus siekiant teikti socialinės rizikos asmenims teisinę informaciją siūlo ekspertai. Jie laisvai reiškė savo nuomonę, bandydami nurodyti svarbiausius, neaptartus veiksnius ir priežastis, ar kitokias mintis.

Remiantis eksperto 2 AI nuomone, teisinę informaciją teikti socialinės rizikos asmenims patogiau būtų kitokią, nei individualios konsultacijos forma. Tai turėtų būti renginiai, paskaitos, bendras švietimas skirtas šiam socialiniam sluoksniui. Taip būtų lengvesnis priėjimas prie didžiosios daugumos asmenų ir lengvos formos bendravimas leistų drąsiau jaustis, užduoti įvairius klausimus, nebijoti pakalbėti su teisinės informacijos konsultantu ar net bandyti susitarti dėl individualaus susitikimo su juo.

Remiantis eksperto 3 KA nuomone, socialinės rizikos mažinimo galimybės yra įmanomos tik esant visiškam jų užimtumui. Jiems būtina padėti pamatyti gyvenimo perspektyvas, jie turi matyti, kad jais yra domimasi, kad apie juos žino ir jiems padeda, taip pat būtina pareikalauti keisti gyvenimą, kad jis būtų naudingas visuomenei, lengviau jaustųsi bendruomenėje ir greičiau mažintų atskirtį. Ekspertas pažymėjo, kad socialinės rizikos asmenims trūksta entuziazmo dalyvauti sprendimų priėmimo. Dažnai dominuoja negatyvus bendravimas, jis pasireiškia skundais dėl vienos ar kitos problemos, jaučiamos nuoskaudos, pretenzijos ir nepasitenkinimai. Socialinės rizikos asmenys nerodo jokios iniciatyvos įsitraukti į visai bendruomenei svarbių problemų sprendimą, vertintina tai kritiškai, nes egzistuoja ryškių pavyzdžių, kai išreiškiant neigiamą nuomonę jokie veiksniai netrukdo. Galima daryti prielaidą, jog dažnai socialinių rizikos grupių asmenys nesupranta, jog jie yra lygiaverčiai bendruomenės nariai ir nedalyvauja visuomeninėje veikloje, nes neturi pakankamai informacijos apie problemų sprendimą arba neįsivaizduoja savo vaidmens jas sprendžiant. Taipogi, ši asmenų grupė nepasitiki savo galimybėmis daryti įtaką vietos reikalų tvarkyme. Nėra tinkamo ryšio tarp savivaldybės darbuotojų ir socialinės rizikos asmenų, seniūnai skeptiškai vertina šių asmenų bet kokią veiklą. Tai yra pagrindiniai veiksniai, trukdantys vietos gyventojams dalyvauti priimančiam sprendimus savivaldybėse. Ekspertas mano, jog tik individualus ir šiltas bendravimas su socialinės rizikos asmenimis gali padėti jiems pasijausti vėl reikalingiems visuomenėje, kas motyvuotų imtis ieškoti darbo, keisti gyvenimo būdą ir tinkamai ugdyti teisinės informacijos poreikį.

Remiantis interviu metu surinktais duomenimis nustatyta, kad socialinės rizikos asmenims padėtų neformalus ir kitokios formos susitikimai, todėl daroma išvada, kad teisinės konsultacijos, psichologinė pagalba, nuolatinis darbinis užimtumas, pagalba padedant susirasti savo hobi, atliktų socialinės rizikos asmenų veiksmingą integracijos užduotį.

8.8. Empirinio tyrimo apibendrinimas

1. Apibendrinus ekspertų atsakymų rezultatus nustatyti svarbiausi ir dažniausiai pasikartojantys socialinės rizikos asmenų požymiai, kurių klasifikacija padėjo atskleisti rizikos tendencijas rezultatų rodikliams. Remiantis šiais duomenimis daroma išvada, kad analizuojamų socialinės rizikos grupių požymiai turi tam tikrą dėsningumą. Narkotikai, alkoholis, žemas išsilavinimas, nusikaltimai yra bendri tiriamų socialinės rizikos grupių požymiai kuriems reikėtų skirti didžiausią dėmesį siekiant socialinės asmenų rizikos mažinimo. Ši interesų grupė dažnai neturi ir pastovios gyvenamosios vietos, kas lemia nuolatinį jų emocinį nestabilumą, bei mąstymą apie pragyvenimą ar dar labiau skatina vėl patekti į padidintos rizikos grupę. Ši problema yra kompleksinė, todėl norint ją spręsti būtina kuo ilgiau išlaikyti socialinės rizikos asmenų suinteresuotumą.

2. Interviu tyrimo rezultatai parodė, kad nėra pakankamo finansavimo teisininko etatams išlaikyti įvairiose gydymo ar mokymo įstaigose. Tačiau ir atsiradus tokiam etatui, vargu ar darbo užmokestis tenkintų norinčiuosius įsidarbinti, nes tai yra sudėtingas, daug laiko bei asmeninių profesionalių pastangų kainuojantis darbas. Šiuo metu yra daug nepakankamai efektyvių atsakingų teisinių institucijų, tačiau jos nepadedą teikti teisinės informacijos, neskiria specialistų. Darbuotojų trūkumas, didelis darbo krūvis, sudaro prielaidą asmenų rizikai.

3. Daugiausia informacijos šioms socialinės rizikos grupėms reikia darbo teisės, šeimos teisės, vaikų išlaikymo, skolų išieškojimo, nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo klausimais. Jiems dažnai reikia notarų, advokatų, miesto bei rajono savivaldybių ir kitų įstaigų teikiamų paslaugų. Todėl būtinas teisinis ugdymas, būtinas nuolatinis teisinės atsakomybės aktų aiškinimas, nes poreikio stoka neužtikrina jų teisėto elgesio. Šie asmenys pažeidinėja kitų asmenų teises ir teisinę tvarką. Jie yra labiau veikiami neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. Todėl efektyvus teisinės informacijos priemonių naudojimas padėtų aiškiau suvokti teisės normos prasmę, tiksliau ją pritaikyti konkrečiam atvejui, veiksmingiau integruotis į visuomenę ir apsaugoti juos nuo galimos nusikalstamos veikos.

4. Remiantis empirinio tyrimo rezultatais, galima daryti išvadą, kad šie asmenys linkę kelti grėsmę visuomenei, jie lengviau įsitraukia į nusikalstamą ir pakartotiną nusikalstamą veiką. Didžiausią grėsmę visuomenės nariams jie kelia būdami neblaivūs, abstinencijos būsenoje ir tarp sugėrovų.

5. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad žalingai vartojant alkoholį gali susiformuoti potenciali socialinė rizika, todėl būtina mažinti socialinių rizikos asmenų pavojų visuomenei, būtina jungti

juos į specialias grupes prižiūrimas specialistų, arba į grupes anksčiau vartojusių alkoholį, kurių bendras tikslas būtų susipažinti su alkoholio poveikiu ir neigiamomis teisinėmis pasekmėmis.

6. Vertinant tyrimo rezultatus galima daryti prielaidą, kad žalingai vartojantiems alkoholį socialinei rizikos grupei reikalingas teisės pagrindų kursas. Šie asmenys turi suprasti, kad apsvaigimas didina galimybę nusikalsti, didina atsakomybę, sunkina bausmę. Teisinės informacijos poreikis žalingai vartojantiems alkoholį turi būti skatinamas, jis yra teisės sistemos egzistavimo formų tobulinimo metodas, skirtas ne tiek gauti naują teisinę informaciją, kiek griežtai suprasti teisės normas, atrasti ir šalinti loginius elgesio prieštaravimus, o taip pat suteikti esminių teisinių žinių apie šeimą, darbo santykius ir santykius su valdžios institucijomis.

7. Tyrimo rezultatai parodė, kad asmenys, vartojantys psichoaktyvias medžiagas gali nuolat kelti medicininių ir teisinių problemų. Psichoaktyvių medžiagų vartojimas veikia psichiką, todėl gali skatinti įvairius psichikos ir elgesio sutrikimus, kurie gali tapti labai pavojingi visuomenei. Vartojusiems narkotines medžiagas yra būtinas nuolatinis teisinių žinių mokymas, kurį turėtų pradėti teigti reabilitacijos centruose kompetentingi specialistai. Apsipratimas gyventi sveikoje visuomenėje yra neišvengiamai susijęs su teisine informacija, kuri pašąmoningai reguliuoja šios socialinės rizikos grupės elgesį įvairiose socialinėse situacijose ir padeda išvengti atkritimo, kai po reabilitacinio laikotarpio yra vėl pradedami vartoti narkotikai.

8. Vertinant interviu rezultatus nustatyta, kad narkotikų vartotojai dėl ligos sukeliama neigiamų padarinių neretai susiduria su teisinio pobūdžio problemomis, t. y. apribojama jų judėjimo laisvė ar teisė naudotis turimu turtu. Šie veiksmai gali būti susiję su įvairiais teisės pažeidimais, t. y. tiek baudžiamaisiais, tiek administraciniais. Todėl teisinės informacijos žinojimas, efektyviai mažintų socialinę šių asmenų riziką.

9. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad didžiausią grėsmę nuteistieji asmenys visuomenės nariams kelia tuomet, kai jie nepakankamai efektyviai integruojami į visuomenę, neskatinamas jų teisinės informacijos poreikis, todėl jų nusikalstamoji veika gali kartotis. Teisinės informacijos poreikis augtų tinkamai jį skatinant. Todėl būtina keisti nuteistojo elgesį, būtina daugiau dėmesio skirti individualiam darbui, taikyti modernios priežiūros priemonės, tokiu būdu mažinti grėsmę visuomenei.

10. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad teisinės informacijos nuteistiesiems asmenims taip pat dažniausiai nereikia. Jie ja tiesiog nesidomi. Tačiau nuteistieji priklauso didelę grėsmę visuomenei keliančių asmenų grupei, jie linkę pakartotinai nusikalsti, todėl teisinės informacijos esmė – mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką. Teisinės informacijos nepakankamumas komplikuoja susidariusią situaciją ir didina pakartotinių nusikaltimų tikimybę. Nepakankamai efektyvų atsakingų teisinių institucijų darbą rodo nusikaltimus apibūdinantys statistiniai rodikliai ir pakartotinių nusikaltimų skaičiaus augimas. Nusikalstamumo didėjimas rodo

akivaizdų turimų teisinių žinių jiems nepakankamumą, todėl jie turėtų gauti daugiau informacijos teisiniais klausimais, tuo rūpintis turėtų Teisingumo ministerija.

11. Atliktų tyrimų rezultatai leidžia išskirti keletą tarpusavyje susijusių bei vienas kitą papildančių problemų. Atsakingos teisinės institucijos teikia nepakankamą teisinę informaciją, teisinė informacija pateikiama įvykus smurtui ar nusikaltimams. Teisinės priemonės turi užtikrinti teigiamą praktinę patirtį, taikant socialinės rehabilitacijos programas ir vertinant riziką visuomenei. Teisinių institucijų teikiančių teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims darbas nepakankamai efektyvus, jis nepasiekia reikiamų rezultatų, todėl jis turėtų būti labiau sutelktas į socialinės rizikos asmenų teisinius poreikius. Reikia numatyti jų poreikius, juos ugdyti vertinti ir stebėti, jiems reikalinga aiški, trumpa, įtaigi teisinė informacija.

12. Remiantis ekspertų nuomone, veiksmingiausios socialinės rizikos mažinimo priemonės yra asmenų darbinis užimtumas, sveika aplinka, galimybė surasti savo hobi. Taip pat būtinas nuolatinis darbas su šios rizikos kontingentu.

IŠVADOS

Mokslinis klausimas. Šiandieninis socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis nepakankamas, o valstybės institucijos ir visuomeninės organizacijos per mažai dėmesio skiria teisinio ugdymo klausimams.

1. Teisinė informacija yra ypatinga, specialios rūšies informacija, sudaranti pagrindą visuomenės funkcionavimui, ji veikia kaip teisiškai reikšmingas informacijos šaltinis, atlikdamas teisinių problemų prevenciją. Teisinei informacijai priklauso įstatymai ir jų rinkiniai. Teisės normos, apibrėžtos valstybės išleistuose teisės aktuose numato elgesio taisykles, pagal kurias asmenys aiškiai turi suvokti, ko įstatymų leidėjas iš jų reikalauja, kokį elgesį jis legalizuoja arba draudžia.

Atlikus mokslinę analizę nustatyta, kad teisine informacija laikomas procesas, per kurį asmenims sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie geriau išmanytų savo teises, pareigas ir atsakomybę. Teisinė informacija užtikrina geresnį asmenų prisitaikymą prie nuolat kintančių arba naujų teisės normų, užtikrina socialinio sugyvenimo visuomenėje taisykles. Visuomenė niekada neprogresuotų jei nebūtų pripažįstama, kad teisė negali egzistuoti be žmogaus pareigų. Todėl itin svarbu, kad kiekvienas asmuo išmanytų abipusę naudojimosi teisėmis ir pareigų vykdymo priklausomybę ir sąmoningai ją įgyvendintų. Ypač svarbu tokį suvokimą ugdyti socialinės rizikos grupėms.

2. Vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu socialinės rizikos asmenims turėtų būti teikiama ir teisinė informacija, ir teisinė pagalba. Analizuojami socialinės rizikos asmenys nelinkę ieškoti teisinės pagalbos, jie yra pasyvūs ir patys nesuinteresuoti nieko daryti, šie asmenys dažnai kaltina aplink esančius kitus žmones ir ignoruoja teisinę pagalbą. Tai yra pagrindinės priežastys dėl kurių socialinės rizikos asmenys nesidomi teisine pagalba.

Teisiniai reglamentai reikalauja socialinės atsakomybės, todėl teisinė pagalba turi būti orientuota į svarbiausius ugdymo segmentus, ji turi būti teikiama reabilitacijos modelių pagrindu. Vykdamas specialias programas socialinės rizikos asmenims teisinė pagalba turi būti orientuota į jų elgesio ir mąstymo keitimą bei darbinių įgūdžių lavinimą.

3. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad didžiausią grėsmę nuteistieji asmenys visuomenės nariams kelia tuomet, kai jie nepakankamai efektyviai integruojami į visuomenę, jų nusikalstamoji veika gali kartotis. Todėl būtina keisti nuteistojo elgesį, būtina daugiau dėmesio skirti individualiam darbui, taikyti modernios priežiūros priemonės, tokiu būdu mažinti grėsmę visuomenei.

Remiantis ekspertų nuomone, nustatyta, kad žalingai vartojant alkoholį gali susiformuoti potenciali socialinė rizika, todėl būtina mažinti socialinių rizikos asmenų pavojų visuomenei, būtina

jungti juos į specialias grupes prižiūrimas specialistų, arba į grupes anksčiau vartojusių alkoholį, kurių bendras tikslas būtų susipažinti su alkoholio poveikiu ir neigiamomis teisinėmis pasekmėmis.

Vertinant interviu rezultatus nustatyta, kad narkotikų vartotojai dėl ligos sukeltų neigiamų padarinių neretai susiduria su teisinio pobūdžio problemomis, t. y. apribojama jų judėjimo laisvė ar teisė naudotis turimu turtu. Šie veiksmai gali būti susiję su įvairiais teisės pažeidimais, t. y. tiek baudžiamaisiais, tiek administraciniais. Todėl teisinės informacijos žinojimas, efektyviai mažintų socialinę šių asmenų riziką.

REKOMENDACIJOS

Nustačius socialinės rizikos asmenų tobulinimo aspektus, atsižvelgus į teisinės informacijos poreikį, remiantis atlikto tyrimo duomenimis ir išvadomis, rekomenduojama:

1. Lietuvos Vyriausybei rekomenduojama **motyvuoti** valstybės institucijas ir pareigūnus, kad jie efektyviai tobulintų teisės aktus, programas bei paslaugas, orientuotas į socialinės rizikos asmenų sąmoningumo lygį ir pasekmių šalinimą. Tai turi būti atlikta žmogiškųjų ir materialiujų išteklių bei prevencinių priemonių didinimo linkme.

2. Teisinės informacijos poreikiui **sukurti**, teisingumo ir vidaus reikalų ministerijos turėtų paruošti metodiką, parengti specialistus ir efektyvias teisinės informacijos sklaidos priemones, kurios sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą.

3. **Vertinti ir analizuoti** socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikius turi savivaldybė. Socialinės rizikos asmenims teisinė informacija pirmiausia turėtų būti teikiama gyvenamojoje vietoje (seniūnijose, savivaldybėse) nes jos geriausiai pažįsta savo gyventojus. Ji turi prognozuoti ir nustatyti šių paslaugų teikimo mastą ir rūšis, vertinti teisinės informacijos finansavimo poreikį

4. **Būtinai** nuolatinis teisinės informacijos ekspertų darbas su socialinės rizikos asmenimis, pateikiant aktualią teisinę informaciją jiems suprantama ir inovatyvia forma.

5. Visi darbuotojai, kurie gydo ir prižiūri socialinės rizikos asmenis, turi **rūpintis** teisine informacija ir tuo užtikrinti galutinį rezultatą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ang R. P., Huan V. S. Predictors of Recidivism for Adolescent Offenders in a Singapore Sample // *Criminal Justice and Behaviour*, 2008, Nr. 12 p. 895–905.
2. Asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, integracijos į visuomenę koncepcija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 129/518 // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 88-3106.
3. Atkins Ph. 2012-2017 Staffordshire County Council Strategic Plan. A life, not a set of services: building active citizens and communities, England. London: Bloomsbury Publishing, 2011.
4. Bakasėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos Sveikatos programa 1997–2010 // *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 64-1842.
5. Birmontienė T. The influence of the Rulings of the Constitutional Court on the Development of Health Law in Lithuania // *European Journal of Health Law*, 2007, vol. 14, p. 321-333.
6. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
7. Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla, 2008.
8. Bluvšteinas J., Justickis V. ir kt. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994.
9. Brazienė R. Guščinskienė J. Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje // *Filosofija. Sociologija*, 2004 Nr. 4, p. 50–56.
10. Bulotaitė L. Priklausomybių psichologiniai aspektai. Vilnius: Vilniaus universiteto Leidykla. 1998.
11. Chi M. T. H., Glaser R., Farr M. J. The nature of expertise. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ, 1988.
12. Cohen J. L. Whose Sovereignty? Empire Versus International Law // *Ethics and International Affairs*, 2004, Nr. 18, p. 22–35.
13. Coleman J. S. Socialinės teorijos pagrindai. Vilnius: Vilniaus spauda, 2005.
14. Cropley A. Qualitative Research Methods: an Introduction for Students of Psychology and Education. Ryga: Zinante, 2002.
15. Čekanauskas A. XXI amžiaus išlikimo pavojai. Vilnius: Baltų ainiai, 2001.
16. Damijonaitienė R. Bendra informacija. Vilnius, Valstybinė teismo medicinos tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2012.
17. Danner R. A., Winterton J. The IALL international handbook of legal information management. Farnham, Surrey, England. Burlington: VT : Ashgate, 2011.

18. Davidavičienė A. G. Paauglių narkotikų vartojimas Lietuvoje ir Europoje. Tyrimų medžiaga. Vilnius: Efrata, 2004.
19. Davidonienė O., Paukštytė I, Pletkuvienė A. Pasaulio sveikatos pranešimas 2001. Psichikos sveikata: naujas supratimas, nauja viltis. Vilnius: Valstybinis psichikos sveikatos centras, 2002.
20. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, priimta 952-ajame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 2006 m. sausio 11 d. Briuselis, 1987.
21. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec Nr. R (87) 3 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, priimta 404-ajame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 1987 m. vasario 12 d. Briuselis, 1987.
22. Francis B., Soothill K., Fligelstone R. Identifying Patterns and Pathways of Offending Behaviour: a New Approach to Typologies of Crime // *European Journal of Criminology*, 2004, Nr. 1, p. 43–77.
23. Frechtling J., Sharp L. User-Friendly Handbook for Mixed Method Evaluations. Virginia, National Science Foundation, Eds., 1997.
24. Girdzijauskienė S. Kokybinis interviu. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2006.
25. Götz W. Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras. Vilnius: 2003
26. Grigaliūnaitė G., Pekauskas A. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė // *Pedagogika*, 2008, Nr. 89 p. 107–114.
27. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio // *Politologija* 2002, Nr. 4 (28) p. 17–24.
28. Hague P., Hague N., Morgan C. A. Market research in practice: a guide to the basics. UK, Kogan Page Limited, 2004.
29. Hanson R. K., Bussiere M. Predicting Relapse: A Meta Analysis of Sexual Offender Recidivism Studies // *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 1988, Nr. 66 (2), p. 348–362.
30. Jarašiūnas E. Konstitucija kaip aukščiausiaji norminė tikrovė: keletas naujųjų Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucijų analizavimo problemų // *Jurisprudencija*. 2004 Nr. 52 (44), p. 7–18.
31. Javtokas Z. Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje. Vilnius: Visuomenės sveikatos ugdymo centras, leidykla „Sveikata“ 2000.
32. Justickis V. Kriminologija 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

33. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 2 – šis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex, 2002.
34. Katuoka S. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencija Lietuvos teisinėje sistemoje // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademija, 2000, Nr. 15 (7), p. 54–60.
35. Kliunka A., Bielskytė V., Gaižauskienė Z., Juodytė A., Juozapaitis A., Lazdane D., Martinkienė P., Radiunaitė R., Stundienė R., Žemaitytė V. 15 metų kovos su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija // Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Vilnius: VŠĮ Teisės namai, 2008.
36. Knight K. An Assessment of Criminal thinking // Crime and Delinquency, 2006, Nr. 52 (1), p. 1340–1360.
37. Kvale S. Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing. London: Sage Publications, 1996.
38. Lawless Ch. Legal information is special, a special type of information // Journal of Law and Society Special Issue Book Series March 2012, Paperback, Wiley-Blackwell, 2012, Nr. 16, p. 24–27.
39. Lazarus L. The Evolution of Fundamental Rights Charters and Case Law: A Comparison of the United Nations, Council of Europe and European Union Systems. European Parliament Directorate General for Internal Policies, 2011.
40. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, 1997.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 32-1014; 1996, Nr. 64-1501; 1996, Nr. 122-2863.
42. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. XI-1078 „Dėl Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 132-6720.
43. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas Nr. V-70, 2012 m. vasario 1 d. dėl Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymo Nr. 5 „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašų patvirtinimo“ pakeitimo // Valstybės žinios, 2012, Nr. 18-815.
44. Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas 2000 m. kovo 28 d. Nr. VIII-1591 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 30-827.
45. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, priimtas 1991 m. gegužės 21 d., Nr. I-1336, nauja įstatymo redakcija nuo 2005 m. sausio 1 d., Nr. IX-2535 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6295.

46. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“. Įgyvendinimo priemonė Nr. 227 // Valstybės žinios, 2009, Nr. 33-1268.
47. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas 2008 m. spalio 29 d. Nr. 1120 „Dėl Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 130–4981.
48. Loza W. Predicting Violent and Nonviolent Recidivism of Incarcerated Male Offenders. *Agression and Violent Behavior*, 2003, Volume 8, p. 66–85
49. Menuhin Y. Pratarė // Pasaulinė etika ir pasaulinė atsakomybė. Dvi deklaracijos / sud. Kung H., Schmidt H. Vilnius: Logos, 1999.
50. Meredith S. UK Standard for Legal Citation // *Legal Information Management*. Issue 02 / June 2011, Volume 11, p. 102– 109.
51. Myers D. G. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000.
52. Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programa. Vilnius: 2004.
53. Pagrindiniai PSO visuomenės sveikatos priežiūros principai Europos regione // Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos Ministerija. Vilnius: Era, 2006.
54. Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programa // Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimo Nr. XI-52 // Valstybės žinios, 2008, Nr.146-5870.
55. Petrošienė K. *Apeliacijos esmė ir reikšmė*. Vilnius: Lietuvos apeliacinis teismas, 2012.
56. Pirminės narkomanijos prevencijos bendruomenėje vykdymas // Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vilnius: Visuomenės sveikatos ugdymo centro leidykla „Sveikata“, 2005.
57. Razgūnienė A. Nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų socialinio draudimo ypatumai // *Jurisprudencija*, 2008, t. 5(107), p. 105–112.
58. Rehn N., Room R., Griffith E. *Alcohol in the European Region – consumption, harm and policies*. Copenhagen: World Health Organization, 2011.
59. Rinkevičius L. Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2002, Nr. 2, p. 108–116.
60. Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką. Vilnius: Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centras, 2007.
61. Sakalauskas G. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 2000.

62. Scott T. L. Offender perceptions of the value of employment // *Journal of Correctional Education*, 2010, Volume 61, p. 46–67.
63. Sen A. K. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
64. Settertobulte W., Jensen B., Hurrelmann A. *Drinking among young Europeans*. Copenhagen: World Health Organization, 2001.
65. *Social exclusion and reintegration*. Vilnius: Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, 2003.
66. Socialinės integracijos paslaugų socialiai pažeidžiamų ir socialinės rizikos asmenų grupėms situacijos, poreikių ir rezultatyvumo vertinimas, siekiant efektyviai panaudoti 2007-2013 m. ES struktūrinę paramą. Vertinimo ataskaita. Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas, 2011.
67. Soyez V., Broekaert E. How do substance abusers and their significant others experience the re-entry phase of therapeutic community treatment: a qualitative study // *International Journal of Social Welfare*, 2006, Volume 12:3, p. 211–220.
68. Starkey H. Memorandum on Citizenship Education. In House of Commons Education and Skills Select Committee (ed.), *Citizenship Education (Second report of Session 2006-07)*. London: TSO, 2007.
69. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 2008.
70. *Teisinė statistika*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas, 2012.
71. Tidikis R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2009.
72. Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
73. Valackienė A. Mikėnė S. *Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas, Technologija, 2008.
74. Valančius K. L. *Teisės pagrindai: konstitucionalistinis aspektas*. Vilnius, Technika, 2008.
75. Valkauskas R. *Moksliniai tyrimai: Metodologija ir pateikimas*. Vilnius: Verslo ir vadybos akademija, 2006.
76. Venckutė J. *Teisinė informacija nepasiekia tikslinių grupių*. Vilnius, 2007.
77. Vogt F. *Narkotikai – grėsmingas mūsų laikų šauksmas*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidykla. 2001.
78. Wills D. Provision of legal information // *Legal Information Management, Issue*. Journal published online by Cambridge University Press, 2012, Volume 12, p. 243–244.
79. Wouters J., Ramopoulos T. The G20 and Global Economic Governance: Lessons from Multi-Level European Governance // *Oxford Journal of International Economic Law*, Issue 3 September 2012, Volume 15, p. 751–775.

INTERNETO SVETAINIŲ ADRESAI

80. Berry R. Collecting data by in-depth interviewing. Education-Line.
<http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/000001172.htm> (2012 06 19).
81. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
<http://vilnius21.lt/informacinesvisuomenespletroskomitetaspr-m23803.html> (žiūrėta 2012 06 21).
82. Jakubėnas L. Operatyvinė veikla // Teisės Garantai 2011 m. kovo mėn. 01 d.
<http://www.teisinespaslaugos.info/operatyvine-veikla> (žiūrėta 2012 08 17).
83. Nielsen J. Recruiting Test Participants for Usability Studies, 2003.
<http://www.useit.com/alertbox/20030120.html> (žiūrėta 2012 09 14).
84. Richards R. C. Legal information systems & legal informatics resources: definitions.
<http://www.personal.psu.edu/rcr5122/definitions.html> (žiūrėta 2012 06 21).
85. Sener S. Social Vulnerability Risk Reduction Model Pertaining to Financial Crises // United Nations University, 2009.
<http://www.ehs.unu.edu/file/get/4108> (žiūrėta 2012 08 22).
86. Teisinio švietimo „Street Law“ programa.
http://www.streetlaw.org/en/about/who_we_are (žiūrėta 2012 06 20).

Misė A. Socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis / Socialinės politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. B. Kairienė. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, socialinės politikos fakultetas, edukologijos institutas, edukologijos katedra, 2012. – 81 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotas ir įvertintas trijų pažeidžiamiausių socialinės rizikos asmenų grupių, kurios kelia didelę grėsmę visuomenei, teisinės informacijos poreikis. Tai yra asmenys grįžę iš įkalinimo įstaigų ir asmenys priklausomi nuo alkoholio ar narkotikų. Šioms socialinės rizikos grupėms teisinės informacijos poreikių ugdymas ypatingas tuo, kad be teisės žinių jie nesugeba sąmoningai elgtis, suprasti keliamus reikalavimus, pasižymi didesne tikimybe patekti į socialinę atskirtį ir linkę nusikalsti.

Remiantis atliktų tyrimų rezultatais daroma išvada, kad analizuojamų socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis yra per mažas, jie nelinkę ieškoti teisinių žinių, nes mano, jog tai jiems yra nebūtina. Dauguma jų yra pasyvūs, jie patys nesuinteresuoti nieko daryti. Šios rizikos grupės išreikšta tendencija kaltinti aplink esančius kitus žmones, ignoravimas teisinės pagalbos yra pagrindinės priežastys dėl kurių jie ja nesidomi. Socialiniai rizikai priklausantys asmenys aktyviai vengia sužinoti bei susitikti su teikiančiais teisinę informaciją asmenimis, kas ir lemia jų teisinių žinių vakuumą. Jie nenoriai dalyvauja siūlomose priemonėse ir programose, jie priešinasi įsisavinant teisinius klausimus ir teisinėmis žiniomis paisyti teisės normas.

Atlikto tyrimo duomenys parodė, kad teisinės informacijos poreikis turi būti ugdomas. Tai yra kompleksinis procesas, formuojamas valstybės ir visuomeninių ugdymo institucijų pajėgomis, jis turi būti skatinamas aktyviu socialinės rizikos asmenų dalyvavimu. Teisinis švietimas šiandien dar yra stichiškas, todėl teisingas ir tikslingas ugdymas leistų efektyviau įsisavinti informaciją apie teises problemas ir apsaugoti rizikos asmenis nuo galimos nusikalstamos veikos.

Pagrindiniai žodžiai: socialinė rizika, teisinė informacija, informacijos poreikis, rizikos grupės, ekspertai.

Misė. A. Need for Legal Information of the People at Social Risk / Final work of Master of Law Educology. Supervisor doc. Dr. B. Kairienė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Institute of Educology, Department of Educology, 2012. – 81 p.

ANNOTATION

Need for legal information of three most vulnerable groups of people at social risk that endanger the society, was analyzed and evaluated in the Final work of Master. They are the people, those returned from the places of confinement and drug and alcohol addicts. The cultivation of the need for legal information for these groups of the people at social risk is special because without legal knowledge they are not able to act deliberately, understand upraised requirements and have a bigger possibility to get in social disjuncture and make a crime.

Pursuant to the results of performed analysis, we can conclude that the need for legal information of the analyzed people at social risk is too low; they do not search for legal knowledge, because they think that it is not important. Most of them are passive; they are not interested in doing anything by themselves. There is expressed tendency of this group at risk to the people around, disregard of legal help and it is the main reasons why they are not interested in it. The people at social risk actively avoid learning and meeting people that providing legal information, which determined vacuum in their legal knowledge. They unwillingly participate in offered measures and programs; they resist assimilation of legal questions and observance of legal norms with help of legal knowledge.

The data of performed test showed that the need for legal information should be cultivated. It is a complex process, formed by the attempts of state and social educational institutions; it must be induced by active participation of the people at social risk. Currently, legal education is still spontaneous, so proper and purposeful education would enable to assimilate information about legal problems faster and protect people at social risk from possible criminal acts.

Key words: social risk, legal information, need for information, risk groups, experts.

Misė A. Socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikis / Socialinės politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. B. Kairienė. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, socialinės politikos fakultetas, edukologijos institutas, edukologijos katedra, 2012. – 81 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali todėl, kad šiandieninis teisinės informacijos poreikis socialinės rizikos asmenims nepakankamas, o valstybės institucijos ir visuomeninės organizacijos teisinio ugdymo klausimams skiria per mažai dėmesio.

Tyrimo tikslas – nustatyti socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikį.

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, suformuluoti šie tyrimo uždaviniai: apibūdinti pasirinktas socialinės rizikos asmenų grupes; išskirti teisinės informacijos aktualias sritis; nustatyti socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikius; numatyti teisinės informacijos gavimo galimybes; pateikti išvadas ir jų pagrindu suformuoti rekomendacijas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, LR ir tarptautinių teisės aktų reglamentavimas; interviu metodas taikytas renkant informaciją apie socialinės rizikos asmenų grupės, teisinės informacijos aktualias sritis, taip pat renkant informaciją apie teisinės informacijos poreikius, jos gavimo praktines galimybes.

Konkretūs darbo rezultatai.

Atliktas autorinis, analitinis, kokybinis praktinis tyrimas. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis nustatyta, kad teisinės informacijos poreikis socialinės rizikos asmenims labai minimalus. Poreikio stoka neužtikrina jų teisėto elgesio. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad nuteisti asmenys ir asmenys priklausomi nuo alkoholio ar narkotikų pasižymi didesne tikimybe patekti į socialinę atskirtį, jie lengviau įsitraukia į nusikalstamą ir pakartotiną nusikalstamą veiką, jie kelia didelę grėsmę visuomenei. Todėl teisinės informacijos poreikis turi augti tinkamai jį skatinant.

Remiantis interviu metu surinktais duomenimis Lietuvos Vyriausybei rekomenduojama reformuoti aktualias Lietuvos teisės sritis, didinti socialinės rizikos asmenų teisinį švietimą ir mažinti jų keliamą grėsmę visuomenei. Teisinės informacijos metodiką turėtų paruošti Teisingumo ir Vidaus reikalų ministerijos, teisinės informacijos teikimo efektyvumą gydymo įstaigose rekomenduojama stiprinti tiesioginiu teisininkų, socialinių darbuotojų ir psichologų kontaktais. Socialinės rizikos asmenims teisinė informacija pirmiausia turėtų būti teikiama gyvenamojoje vietoje (seniūnijose, savivaldybėse) nes jos geriausiai pažįsta savo gyventojus. Joms rekomenduojama įsteigti teisės specialistų etatus ir vertinti bei analizuoti socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikius. Būtinai nuolatinis teisinės informacijos ekspertų darbas su socialinės rizikos asmenimis, pateikiant aktualią teisinę informaciją jiems suprantama ir inovatyvia forma.

Misė. A. Need for Legal Information of the People at Social Risk / Final work of Master of Law Educology. Supervisor doc. Dr. B. Kairienė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Institute of Educology, Department of Educology, 2012. – 81 p.

SUMMARY

The topic of Final work of Master is relevant because current need for legal information is not sufficient amongst the people at social risk, and state institutions and social organizations do not grant enough attention to the questions of legal education.

The aim of investigation is to determine the need for legal information of the people at social risk.

In order to implement the aim of investigation the following tasks of investigation are formed: to describe chosen groups of the people at social risk; to exclude relevant areas of legal information; to determine the needs for legal information of the people at social risk; to predict the possibilities of receiving legal information; to provide conclusions and form recommendations on their grounds. Methods of investigation: analysis of scientific literature, regulation of LR and international legal acts, interview method applied while collecting information about relevant areas of legal information for the people at social risk, also while collecting information about the needs for legal information, practical possibilities of its collection.

Specific work results.

Author, analytic, qualitative practical investigation was performed. Pursuant to the data of performed investigation, it was determined that the need for legal information of the people at social risk is very minimal. The lack of need does not guarantee their legal behaviour. The results of investigation allows to conclude that convicted persons and drug and alcohol addicts have a bigger probability to get into social disjuncture, they easier enter criminal activity and second criminal activity, they endanger the society. So, the need for legal information must grow and have to be induced accordingly.

Pursuant to data collected during the interviews, the Lithuanian Government is recommended to reform relevant areas of Lithuanian Law, increase education of legal information for the people at social risk and reduce their threat to the society. The Ministries of Justice and Internal Affairs should prepare the methods of information, the efficiency of provision of legal information in medical institutions is recommended to strengthen with direct contacts with lawyers, social workers and psychologists.

The people at social risk firstly should get legal information in the place of residence (townships, municipalities), because they know their residents best. They should create work places for legal specialists and evaluate and analyze the needs for legal information of the people at social risk. Constant work of the experts of legal information with the people at social risk is necessary, providing relevant legal information in clear and innovative form.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Eksperto SV interviu tekstas

A.M. Laba diena!

S.V. Laba diena!

1. A.M. Prašau sakykite kaip Jūs manote, kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei?

S.V. Mano manymu didžiausią grėsmę visuomenės nariams socialinės rizikos asmenys kelia būdami neblaivūs, sugėrovų tarpe. Piktnaudžiavimą alkoholiu didėjimą, asocialių šeimų skaičiaus augimą bei kitas socialines problemas skatina žemas gyvenimo lygis neretai sudarydamas prielaidas nusikalstamumui.

2. A.M. Kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia?

S.V. Reikalingiausia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų galiojančių teisinės atsakomybės aktų aiškinimas.

3. A.M. O dabar pateikite savo nuomonę, apie atsakingų teisinių institucijų pastangas, teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti?

S.V. Tai nepakankamas priverstinis darbas, teisinė informacija pateikiama įvykus smurtui ar nusikaltimams.

4. A.M. Kaip Jus manote kokios priemonės sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą?

S.V. Na, tai tik modernios kompleksinės priemonės sustiprintų teisinės informacijos efektyvumą. Asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, socialinė integracija reikalauja kompleksinių priemonių. Tačiau pernelyg dažni teisinio reguliavimo pokyčiai sunkina teisinės informacijos suvokimą.

5. A.M. Pateikite savo nuomonę, nustatant teisinės informacijos teikimo priemones, kurios efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką?

S.V. Iš savo darbo patirties ir praktikos galiu pasakyti, kad narkotikų vartotojai dėl ligos sukeliama neigiamų padarinių neretai susiduria su teisinio pobūdžio problemomis, t. y. apribojama jų judėjimo laisvė ar teisė naudotis turimu turtu ir pan. Šie veiksmai gali būti susiję su įvairiais teisės pažeidimais, t. y. tiek baudžiamaisiais, tiek administraciniais. Todėl teisinės informacijos žinojimas, kokios gali būti taikomos teisinės prievartos priemonės, kaip jos riboja asmens judėjimo laisvę, kokia jų skyrimo tvarka, efektyviai mažintų socialinę šių asmenų riziką. Yra daug priemonių rizikos mažinimui, pavyzdžiui laikinas teisių apribojimas ar atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą, tačiau darbas, sveika aplinka, galimybė surasti savo hobi, yra pačios veiksmingiausios priemonės mažinančios socialinę asmenų riziką.

6. A.M. Kokiais požymiais galėtumėte apibūdinti Jūsų priežiūroje esančių asmenų socialinės rizikos grupę?

S.V. Psichikos sveikatos centre besigydančius galima apibūdinti, kaip asmenis, nuo vaikystės patyrusius smurtą, turinčius psichikos, asmenybės sutrikimus, jie paprastai būna žemesnio išsilavinimo. Tai socialinės rizikos grupė, dažnai vartojanti narkotines medžiagas, šią grupę reikia nuolat prižiūrėti, gerinti individo psichikos sveikatą ir mokyti sveikos gyvensenos įgūdžių. Jiems atliekama psichikos sveikatos ir ją įtakančių veiksnių stebėseną, vertinimas, psichikos sveikatos stiprinimas.

7. A.M. O kokius projektus Jūsų įstaiga rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie supažintų su aktualia teisine informacija?

S.V. Dažnai Vilniaus rajono centrinės poliklinikos, psichikos sveikatos centras rengia prižiūrimiems asmenims dienos stacionarus, organizuoja prevencines programas mokyklose. Nuolatos yra stengiamasi kalbėti apie metadono, alkoholio, tabako žalą asmenims, bei šių psichoaktyvių medžiagų prevenciją. Nes būtent tokios narkotinės ir alkoholinės medžiagos iššaukia žmonių neteisėtus veiksmus, kurie trikdo kasdienį sociumo gyvenimą.

8. A.M. Gal galite išskirti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kodėl Jūsų priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos?

S.V. Taip, tai aišku, kad tai finansavimo ir suinteresuotų specialistų stoka.

9. A.M. Prašau papasakokite, su kokiais sunkumais susiduriama įtraukiant Jūsų organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą Jūsų prižiūrimiems asmenims?

S.V. Tai nepakankama tarpžinybinė koordinacija, informacijos stoka ir formalus požiūris į esamą padėtį yra dažniausi sunkumai su kuriais tenka susidurti. Lyginant skirtingus gydymo lygmenis matyti, kad įvairios organizacijos gali suvaidinti patį svarbiausią vaidmenį suteikiant aktualią teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims. Būtent organizacijų darbuotojų, turinčių nuolatinį ir artimą bendravimą su šios kategorijos asmenimis, priimami sprendimai bei daromi veiksmai tiesiogiai daro įtaką socialinės rizikos asmenų gyvenimams ir jie pastebimi pirmiausiai.

10. A.M. Dabar pakalbėkime kokia teisinė informacija Jūsų priežiūroje esantiems asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei?

S.V. Mūsų priežiūroje esantiems asmenims padėtų skatinamas darbdavio ir kolektyvo požiūris į sveiką gyvenseną bei finansinis suinteresuotumas. Mano nuomone, jog šios, gyvenimiškos, šiuo metu itin pagirtinos ir skatinamos visuomenėje temos duotų teigiamus rezultatus socialinės rizikos asmenims, formuojant teisinės informacijos poveikį visuomenės gerovei. Taip pat įvairūs praktiniai užsiėmimai leidžia socialiai pažeidžiamiems asmenims įgyti patirties, kurią jie vėliau gali pristatyti ieškodami darbo (kur turi rasti jiems aktualią teisinę informaciją). Tačiau nemažai organizacijų, kaip žinau, darbuotojų išsako savo nuomonę, kad trūksta praktinių užsiėmimų ir praktinių žinių,

mokymai yra gana bendro pobūdžio, suteikiantys žinių pagrindus tam tikroje srityje, tačiau ne specifines, praktiškai darbe pritaikomas ir pakankamas žinias.

11. A.M. Kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims?

S.V. Praktika dirbant šį darbą rodo, jog būtent viešosios institucijos, tokios kaip teisėsauga, žiniasklaida yra labiausiai informatyvūs, tačiau šiuo metu Lietuvoje pagrindiniai socialinių paslaugų teikimo organizatoriai yra savivaldybės. Savivaldybės atsako ir už teisinės informacijos teikimą savo teritorijose gyventiems socialinės rizikos asmenims, užtikrinant ir organizuojant socialines paslaugas, kontroliuojant bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę. Savivaldybė turi vertinti ir analizuoti socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos poreikius. Taip jie gali prognozuoti ir nustatyti šių paslaugų teikimo mastą ir rūšis, vertinti ir nustatyti teisinės informacijos finansavimo poreikį šios grupės asmenims.

12. A.M. Jūsų pasiūlymai teisinės informacijos teikimui socialinės rizikos asmenims?

S.V. Kad mano manymu, jau į šį klausimą atsakiau per kitus klausimus.

A.M. Na, ačiū Jums už pokalbį.

S.V. Ačiū Jums, kad domitės šia aktualia mums tema.

2 PRIEDAS

Eksperto AI interviu tekstas

A.M. Labas rytas!

A.I. Labas rytas!

1. A.M. Pradėkime pokalbį nuo to, kaip Jūs manote, kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei?

A.I. Didžiausią grėsmę visuomenės nariams socialinės rizikos asmenys kelia kai yra apsvaigę arba abstinencijos būsenoje.

2. A.M. O kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia?

A.I. Reikalingiausia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų administracinio arba baudžiamojo kodekso atitinkamų straipsnių detalus suvokimas.

3. A.M. Pateikite savo nuomonę, apie atsakingų teisinių institucijų pastangas, teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti?

A.I. Vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu turėtų būti teikiama ir teisinė informacija ir teisinė pagalba. Teisinės informacijos teikimas numatytas ir Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programoje. Tačiau teisinių institucijų teikiančių teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims darbas nepakankamai efektyvus, jis nepasiekia reikiamų rezultatų. Tam tikros teisės iniciatyvos atsiranda, todėl tikėtina, kad ateityje šios pastangos padės reformuoti aktualias Lietuvos teisės sritis ir mažins socialinių rizikos asmenų pavojų visuomenei.

4. A.M. Kaip Jus manote kokios priemonės sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą?

A.I. Teisinės informacijos teikimo efektyvumą sustiprintų tiesioginis socialinių darbuotojų ir psichologų kontaktas. Tai, kad išaugo asmenų, priklausomų nuo psichoaktyvių medžiagų skaičius, atspindi socialinių darbuotojų ir psichologų trūkumas. Šios problemos masto mažėjimą Lietuvoje galėtų užtikrinti aktyvesnis savivaldybių įsijungimas į socialinių paslaugų šios grupės asmenims plėtojimą bei darbo biržų dėmesys šių asmenų integracijos į darbo rinką ypatumai. Tai, kad socialinės paramos skyriai labiau pabrėžia dėmesį asmenims, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, nereiškia, kad teisinės informacijos teikimas vartojusiems narkotines medžiagas gali būti sumažintas.

5. A.M. Pateikite savo nuomonę, nustatant teisinės informacijos teikimo priemones, kurios efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką?

A.I. Suprantama, kad tik nuolatinis darbas su minėtu kontingentu gali tapti socialinės asmenų rizikos mažinimo priemone. Socialinės rizikos asmenys turi gerai suprasti, kad padariusiam ar įtariamam, kad jis padarė teisės pažeidimą, gali būti pritaikytos teisės poveikio priemonės. Jos

pasitelkiamos siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams, siekiant surašyti protokolus, užtikrinti, kad būtų laiku ir teisingai nagrinėjamos bylos ir vykdomi nutarimai teisės pažeidimų bylose.

6. A.M. Kokiais požymiais galėtumėte apibūdinti Jūsų priežiūroje esančių asmenų socialinės rizikos grupę?

A.I. Tai psichikos ir elgesio sutrikimai pirmiausia susiję su alkoholizmu, narkomanija, bedarbyste, žemu išsilavinimu, motyvacijos pakeisti savo gyvenimo būdą stoka. Problemos, susijusios su priklausomybe nuo alkoholio ar narkotikų, nėra vien medicininės, dažnai jos yra socialinio ir teisinio pobūdžio. Todėl vartojantiems narkotikus reikia ir tokios pagalbos, kad vėl susikurtų normalias gyvenimo sąlygas (susirastų darbą, būstą). Jam būtina padėti apsisaugoti nuo kriminogeninės situacijos, atkurti ne tik prarastus, bet padėti užmegzti ir naujus socialinius ryšius integruojantis į visuomenę. Šiandien vis daugiau psichiatrų, psichologų, sociologų, teisininkų bei kitų specialistų narkomaniją pripažįsta priklausomybe, žino šios rizikos grupės požymius ir yra pasiruošę jiems padėti.

7. A.M. O kokius projektus Jūsų įstaiga rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie supažintų su aktualia teisine informacija?

A.I. Aš tiesiogiai su šiais projektais nedirbu, tai ir nelabai žinau ar Vilniaus rajono centrinės poliklinikos, psichikos sveikatos centras organizuoja kokias nors akcijas ar projektus norint suteikti prižiūrimiems asmenims aktualią teisinę informaciją.

8. A.M. Gal galite išskirti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kodėl Jūsų priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos?

A.I. Socialinės rizikos asmenų motyvacijos stoka, nepripažinimas savo turimų problemų yra veiksniai apsunkinantys esamą situaciją. Taip pat šios interesų grupės išreikšta tendencija kaltinti aplink esančius kitus žmones, ignoravimas teisinės pagalbos yra pagrindinės priežastys dėl kurių jie negauna teisinės informacijos bei ja nesidomi.

9. A.M. Prašau papasakokite, su kokiais sunkumais susiduriama įtraukiant Jūsų organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą Jūsų prižiūrimiems asmenims?

A.I. Yra žinoma, kad įvairių organizacijų, turinčių dirbti su socialinės rizikos asmenimis, darbuotojai turi gajų nenorą bendradarbiauti su įstaigos personalu bei patys vengia domėjimosi ir darbo su teisinės informacijos žiniomis. Dėl šios priežasties nukenčia teisinių institucijų iniciatyvų kryptys: teisinis švietimas, teisinė informacijos paskirtis, teisinė pagalba, kurios turėtų kelti socialinės rizikos asmenų sąmoningumo lygį, informuoti apie teisių pažeidinėjimo priežastis ir pasekmes ar ugdyti ir formuoti teisinę sąmonę vykdančiose įstaigose, taip siekiant socialinės rizikos asmenų socialinės atskirties sumažinimo, didinant sąmoningą saviintegraciją į visuomenę.

10. A.M. Tada prašau sakykite, kokia teisinė informacija Jūsų priežiūroje esantiems asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei?

A.I. Neįmanoma nustatyti klišinių temų ar informacijos kuri būtų teikiama kiekvienam socialinėje rizikoje esančiam asmeniui, nes tai yra be galo individualūs atvejai, ir viskas priklauso nuo konkrečios situacijos, kuri šiems asmenims kinta itin dažnai, dėl įvairių priežasčių.

11. A.M. Kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims?

A.I. Socialinės tarnybos turėtų būti viešasis organas, kuris yra atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims. Šio organo funkcijos: teikti bendrąsias socialines paslaugas, konsultuoti įvairiais teisinės informacijos klausimais, teikti trumpalaikės socialinės globos paslaugas, organizuoti ir tvarkyti socialinių paslaugų gavėjų apskaitą.

12. A.M. Dabar Jūsų pasiūlymai teisinės informacijos teikimui socialinės rizikos asmenims?

A.I. Teisinę informaciją teikti socialinės rizikos asmenims patogiausia būtų kitokią, nei individualios konsultacijos forma. Tai turėtų būti renginiai, paskaitos, bendras švietimas skirtas šiam socialiniam sluoksniui. Taip būtų lengvesnis priėjimas prie didžiosios daugumos asmenų ir lengvos formos bendravimas leistų drąsiau jaustis, užduoti įvairius klausimus, nebijoti pakalbėti su teisinės informacijos konsultantu ar net bandyti susitarti dėl individualaus susitikimo su juo.

A.M. Dėkoju Jums už pokalbį.

A.I. Malonu buvo susitikti ir pašnekėti. Sėkmės.

3 PRIEDAS

Eksperto KA interviu tekstas

A.M. Laba diena!

K.A. Laba diena!

1. A.M. Kaip Jūs manote, kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei?

K.A. Mano darbo patirtis rodo, kad didžiausią grėsmę visuomenės nariams socialinės rizikos asmenys kelia žalingai vartojantys alkoholį, nes apsvaigę linkę dažniau nusikalsti, tampa nekritiškai, neatsakingi, lengvai įtraukiami į nusikalstamą veiklą kitų asmenų, daro sunkesnius nusikaltimus. Šis socialinės rizikos tipas yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. Žalingai vartojant alkoholį gali susiformuoti potenciali socialinė rizika, kurią labiau veikia nepalankios ekonominės ir psichologinės sąlygos, sunkumai auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams ir t. t. Socialinės rizikos asmenys, tai dažniausiai toks socialinio šeimos instituto tipas, kuris dėl savo ypatybių neatitinka paskirties ir neviseiškai vykdo skirtas funkcijas. Taip pat siūlau jungtis į specialias grupes prižiūrimas specialistų, arba į grupes anksčiau vartojusių alkoholį, o šiuo metu nebevartojančių, kurių bendra veikla ir tikslas turėtų būti lankymasis įvairiose įstaigose bei rizikos grupės asmenų neformalioje aplinkoje, organizuojant susitikimus ir tokiu būdu inicijuojant bei skatinant esamų problemų sprendimą.

2. A.M. O kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia?

K.A. Socialinės rizikos asmenys nelinkę ieškoti teisinių žinių, jų teisinio švietimo poreikiai yra labai menki. Todėl pacientai supažindinami su alkoholio ir kitų svaiginamųjų medžiagų poveikiu jų psichikai, jiems padedama suprasti, kaip ir kokios neigiamos pasekmės (fizinės, socialinės, teisinės, finansinės, dvasinės) gali atsirasti, jei ir toliau bus vartojamas alkoholis ar kitos svaiginančios medžiagos. Visuomenės teisinis švietimas buvo ir dabar dar yra stichiškas. Todėl tokiems asmenims teisinis švietimas būtinas, jiems reikalingas teisės pagrindų kursas, suteikiantis esminę teisinę informaciją. Šie asmenys turi suprasti, kad apsvaigimas didina galimybę nusikalsti, didina atsakomybę, sunkina bausmę, kurios jie dažniausiai neišvengia. Teisinės informacijos poreikis žalingai vartojantiems alkoholį turi būti skatinamas, jis yra teisės sistemos egzistavimo formų tobulinimo metodas. Todėl jis skirtas ne tiek gauti naują teisinę informaciją, kiek griežtai suprasti teisės normas, atrasti ir šalinti loginius pacientų elgesio prieštaravimus. Teisinės informacijos tikslas mažinti socialinę riziką ir sukurti priemones, užtikrinančias kiekvienam suteikiantį esminių teisinių žinių apie šeimą, darbo santykius ir santykius su valdžios institucijomis.

3. A.M. Pateikite savo nuomonę, apie atsakingų teisinių institucijų pastangas, teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti?

K.A. Socialinės rizikos asmenims reikalinga aiški, trumpa, įtaigi teisinė informacija, kad būtų gerai įsimenama ir suprantama. 2003 m. Atviros Lietuvos fondas įsteigė Žmogaus teisių stebėjimo institutą, kuriam paramą suteikė ir Atviros visuomenės institutas. Naujoji institucija šiandien tęsia ir gilina žmogaus teisių problematiką, kuri visą laiką buvo reikalingiausia socialinės atskirties grupėms. Teisinės informacijos tikslai yra ugdyti pilietinės visuomenės gebėjimus stebėti ir daryti įtaką valstybinei žmogaus teisių politikai bei praktikai, kelti žmonių sąmoningumo lygį informuojant apie žmogaus teisių pažeidinėjimo priežastis ir pasekmes bei motyvuoti valstybės institucijas ir pareigūnus, kad jie efektyviai tobulintų teisės aktus, programas bei paslaugas, orientuotas į žmogaus orumo bei žmogaus teisių apsaugos įtvirtinimą. Todėl socialinės apsaugos institucijų ir viešųjų paslaugų tarnybų darbas turėtų būti labiau sutelktas į socialinės rizikos asmenų poreikius. Reikia numatyti jų poreikius, juos ugdyti vertinti ir stebėti. Šiuo metu daug kur dirbama ne taip ir nėra duomenų, rodančių, kad būtų plačiai taikomas metodas, pagal kurį būtų nustatomi teisių turinčių asmenų prioritetiniai poreikiai.

Tuo pirmiausia turi užsiimti teisinės institucijos, gerindamos informaciją apie socialines teises ir su jomis susijusių paslaugų teikimą. Teisinės informacijos teikimas laiku, teisinės sąmonės ugdymas ir šio ugdymo plėtra – pagrindiniai visuomenės teisinės informacijos teikimo principai. Todėl savalaikis teisinės informacijos teikimas bei teisinės sąmonės ugdymas padeda ne tik įgyti teisinių žinių, bet ir išsiugdyti kritinį mąstymą bei socialinius bendravimo gebėjimus. Todėl reikalingi specialistai gebantys sukurti psichologiškai patrauklią aplinką kompetentingai teikti pagalbą ir dirbti su socialinės rizikos asmenimis.

4. A.M. Kaip Jus manote kokios priemonės sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą?

K.A. Pirmiausia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims pirmiausia turėtų būti teikiama gyvenamojoje vietoje (seniūnijose, savivaldybėse) nes jos geriausiai pažįsta savo gyventojus. Aktyvesnis savivaldybių ir seniūnijų darbas galėtų pasireikšti juos mokant ir sprendžiant jų teises problemas. Suprantamą teisinę informaciją (metodiką) turėtų paruošti Teisingumo, Vidaus reikalų ministerijos, o taip pat reikalui esant šios institucijos turėtų skirti savo specialistus.

5. A.M. Pateikite savo nuomonę, nustatant teisinės informacijos teikimo priemones, kurios efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką?

K.A. Socialinės rizikos grupėms, asmenims – teisinė informacija turėtų būti privaloma, vykdoma per vidaus reikalų darbuotojus. Koalicija „Galiu gyventi“ teikia nemokamą teisinę pagalbą, rengia teisinius – informacinius leidinius siekdama didesnės teisinės informacijos sklaidos, teisinio švietimo, kartu prieinamumo prie socialinių, teisinių ir kitų paslaugų. Tiek baudžiamosios procesinės prievartos priemonės, tiek administracinio poveikio priemonės dažnai išsiskiria griežtumu ir dideliais asmens teisių apribojimais, todėl teisinė informacija su priklausomybe susiduriančioms pažeidžiamosioms grupėms turėtų būti privaloma, ją teikti turėtų teisės specialistai. Socialinės

rizikos asmenims pastebimas teisinės informacijos trūkumas. Jiems reikia daugiau ir kokybiškesnės informacijos.

6. A.M. Kokiais požymiais galėtumėte apibūdinti Jūsų priežiūroje esančių asmenų socialinės rizikos grupę?

K.A. Psichikos ir elgesio sutrikimus turinčios grupės asmenims būdinga, kad jie buvo teisti, padarę nusikaltimus, vengiantys darbo, piktnaudžiauja alkoholiu arba narkotinėmis medžiagomis, buriasi į grupes, renkasi tose vietose, kur rečiausiai lankosi ar patrulinuoja policija, daro grupinius nusikaltimus, įtraukia į jų nusikalstamą veiklą psichiškai nestabilius, asmenybės sutrikimus turinčius žmones. Ši socialinės rizikos asmenų grupė dažnai susijusi su prostitucija, savižudybėmis, AIDS, smurtu ir kontrabanda. Būdingi emociniai požymiai: staigi nuotaikų kaita – nuo linksnumo iki depresijos (ar atvirksčiai); neįprastas irzlumas ar agresija, reaguojant į globą ar rūpinimąsi. Aplaidi asmeninė higiena, netvarkinga ir nešvari apranga, apsileidusio žmogaus išvaizda; abejingumas kasdieniniams darbams, draugams, pomėgiams, sportui; blaškymasis, negalėjimas susikaupti; nerišli kalba ar neįprastas šnekumas; domėjimasis tik narkotikais; sutrikęs dienos ritmas; su narkotikais susijusio žargonu vartojimas (pvz., hašas, amfa, anaša, lomkės ir t. t.); melavimas slepiant buvimo vietą ir veiklą; aplinkinių šalinimasis, uždarumas; irzlumas, agresyvus ar smurtinis elgesys, peržengiantis įprastas ribas, vagiliavimas.

7. A.M. O kokius projektus Jūsų įstaiga rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie supažintų su aktualia teisine informacija?

K.A. Šiuo metu poliklinikose iš vis nėra vykdomi jokie projektai, kurie siektų socialinės rizikos asmenims suteikti aktualią teisinę informaciją.

8. A.M. Gal galite išskirti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kodėl Jūsų priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos?

K.A. Socialiniai rizikai priklausantys asmenys aktyviai vengia sužinoti bei susitikti su teikiančiais teisinę informaciją asmenimis, kas ir lemia jų teisinių žinių neturėjimą. Nenori ir nedalyvauja tokiose priemonėse ir programose, kurios yra siūlomos. Taip pat itin blogai yra tai, kad juos sunku surasti ir įtraukti į tokią veiklą, nes priešinasi ir neįsisavina aiškinimų apie teisinius klausimus. Būtina pastebėti, kad vienas labiausiai trikdančių veiksnių yra tai, kad ši interesų grupė dažnai neturi ir pastovios gyvenamosios vietos, kas lemia nuolatinį jų emocinį nestabilumą, bei mąstymą apie pragyvenimą ar dar labiau skatina vėl patekti į padidintos rizikos grupę. Taip pat ekspertas teigia, jog ši problema yra kompleksinė, todėl norint ją spręsti nepakaktų tik gerų projektų, būtina suinteresuoti socialinės rizikos asmenis ir išlaikyti šį procesą ilgą laiką.

9. A.M. Prašau papasakokite, su kokiais sunkumais susiduriama įtraukiant Jūsų organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą Jūsų prižiūrimiems asmenims?

K.A. Socialinės rizikos asmenys, ateinantys į organizacijas, būna netvarkingi, grubūs, įžeidinėja darbuotojus, nesidomi informacija kuri jiems yra teikiama, todėl darbuotojai taip pat su jais nenori, vengia bendrauti. Vėliau išsenka kantrybė siekti socialinės rizikos asmenis sudominti aktualia jiems teisine informacija, santykis nebetenka pasitikėjimo, abipusio supratimo. Tokie sunkumai ir problemos trukdo įtraukti darbuotojus į teisinių problemų sprendimą, socialinės rizikos asmenims.

10. A.M. Tada prašau sakykite, kokia teisinė informacija Jūsų priežiūroje esantiems asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei?

K.A. Kad organizacijų priežiūroje esantys asmenys duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei, visų pirmą reikia, kad teisinė informacija jiems būtų privaloma, aiški, suprantama, kad jie gebėtų įsisaugoti, jog padarius nusikaltimą negalima išvengti tinkamos, adekvačios bausmės. Socialiai pažeidžiamų asmenų socialinė integracija, turi būti nukreipta į jų įsidarbinimo galimybių stiprinimą. Kitaip tariant, intervencijos logikos pagrindas yra siekis nedirbantiems socialiai pažeidžiamiems asmenims suteikti paslaugas, kurios jiems padėtų grįžti į darbo rinką, remiantis prielaida, kad visi pažeidžiamieji gali dirbti jei nori, o darbas užtikrina jų socialinę integraciją. Atitinkamai intervencijos yra daugiausia orientuotos į profesinę reabilitaciją, o jų rezultatų pagrindinis rodiklis yra dalyvių įsidarbinimas. Taip eksperto nuomone ir yra duodamas didžiausias teigiamas indėlis visuomenės gerovei, nes visų pirmą yra mažinama socialinė atskirtis ir skatinama bei didinama integracija į visuomenę.

11. A.M. Kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims?

K.A. Teisinė informacija turi būti teikiama socialinės rizikos asmenų gyvenamojoje vietoje, vidaus reikalų ministerijos atstovų, tačiau informanto paminėti vidaus reikalų ministerijos atstovai nekonsultuoja socialinės rizikos asmenų teisinės informacijos klausimais organizacijose ar įstaigose kuriose šie asmenys yra prižiūrimi. Dėl šios priežasties didžioji dalis socialinės rizikos asmenų teisinę informaciją gali gauti iš savo gydytojų, pagal jų kompetenciją, arba kreipiantis į socialines tarnybas, kurių vienas iš privalomųjų veiksnių prižiūrint socialinės rizikos asmenis yra konsultacija įvairiais aktualiais teisiniais klausimais.

12. A.M. Dabar Jūsų pasiūlymai teisinės informacijos teikimui socialinės rizikos asmenims?

K.A. Socialinės rizikos mažinimo galimybės yra įmanomos tik esant visiškam jų užimtumui. Jiems būtina padėti pamatyti gyvenimo perspektyvas, jie turi matyti, kad jais yra domimasi, kad apie juos žino ir jiems padeda, taip pat būtina pareikalauti keisti gyvenimą, kad jis būtų naudingas visuomenei, lengviau jaustųsi bendruomenėje ir greičiau mažintų atskirtį. Socialinės rizikos asmenims trūksta entuziazmo dalyvauti sprendimų priėmimo. Dažnai dominuoja neigiamas bendravimas, jis pasireiškia skundais dėl vienos ar kitos problemos, jaučiamos nuoskaudos, pretenzijos ir nepasitenkinimai. Socialinės rizikos asmenys nerodo jokios iniciatyvos įsitraukti į

visai bendruomenei svarbių problemų sprendimą, vertintina tai kritiškai, nes egzistuoja ryškių pavyzdžių, kai išreiškiant neigiamą nuomonę jokie veiksniai netrukdo. Ši asmenų grupė nepasitiki savo galimybėmis daryti įtaką vietos reikalų tvarkyme. Nėra tinkamo ryšio tarp savivaldybės darbuotojų ir socialinės rizikos asmenų, seniūnai skeptiškai vertina šių asmenų bet kokią veiklą. Tai yra pagrindiniai veiksniai, trukdantys vietos gyventojams dalyvauti priimant sprendimus savivaldybėse. Tik individualus ir šiltas bendravimas su socialinės rizikos asmenimis gali padėti jiems pasijausti vėl reikalingiems visuomenėje, kas motyvuotų imtis ieškoti darbo, keisti gyvenimo būdą ir tinkamai ugdyti teisinės informacijos poreikį.

A.M. Labai ačiū Jums už pokalbį.

K.A. Dėkoju ir Jums. Sėkmės.

4 PRIEDAS

Eksperto PLC interviu tekstas

A.M. Laba diena!

PLC. Laba diena!

1. A.M. Kaip Jūs manote, kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei?

PLC. Asmenys, vartojantys psichoaktyvias medžiagas gali nuolat kelti tam tikrų sudėtingų medicininių ir moralinių problemų. Psichoaktyvių medžiagų vartojimas veikia psichiką, todėl gali skatinti įvairius psichikos ir elgesio sutrikimus, kurie gali tapti pavojingi visuomenei.

2. A.M. O kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia?

PLC. Aktualiausia teisinė informacija asmenims, vartojantiems psichoaktyvias medžiagas, susijusi su šiais klausimais: lygtinio teistumo, skolų, baudų (antstoliai), vaikų priežiūros (tėvystės teisių apribojimo) ir kitais atvejais. Pacientai poreikio tokio tipo informacijai nerodo. Dauguma jų yra pasyvūs, jie patys nesuinteresuoti nieko daryti. Daugiausia informacijos jiems reikia darbo teisės, šeimos teisės, vaikų išlaikymo, skolų išieškojimo, nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo klausimais. Socialinės rizikos asmenys ne visada sugeba teisine pagalba pasinaudoti dėl informacijos apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo stokos.

3. A.M. Pateikite savo nuomonę, apie atsakingų teisinių institucijų pastangas, teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti?

PLC. Atsakingos teisinės institucijos neužtikrina tolygaus teisinės informacijos prieinamumo socialinės rizikos asmenims visoje Lietuvoje. Valstybės institucijos socialinį įtraukimą Lietuvoje vykdo per tikslines intervencijas, t. y. įgyvendinant projektus, skirtus konkrečioms socialiai atskirtoms grupėms. Todėl, finansuojant atskirus projektus, dažnai užmarštyje lieka dalis socialinės rizikos asmenų, kuriems turėtų būti individualiai ugdomas teisinės informacijos poreikis. Tačiau keičiantis teisiniam ir socialiniam kontekstui, atsiranda specialistai kurie silpniau ar stipriau gali tokį poreikį tenkinti.

4. A.M. Kaip Jus manote kokios priemonės sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą?

PLC. Teisinės informacijos poreikis socialinės rizikos asmenims auga. Jiems dažnai reikia notarų, advokatų, miesto bei rajono savivaldybių ir kitų įstaigų teikiamų paslaugų. Prireiktus teisinės pagalbos vis dažniau kreipiamasi į advokatus ar teisininkus. Teisinės informacijos poreikis dažniausiai tenkinamas internetu jis patogiausias, tačiau ne geriausias šaltinis teisei informacijai gauti. Todėl teisinių institucijų ir tarnybų parengtos priemonės (efektyvi informacijos sklaida asmenims ir organizacijoms, visuomenės ir darbuotojų aktyvumas) sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą. Pagrindinis priemonės tikslas socialinės rizikos asmenims yra visų pirma socialinės atskirties sumažinimas, didinant integraciją į visuomenę.

5. A.M. Pateikite savo nuomonę, nustatant teisinės informacijos teikimo priemones, kurios efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką?

PLC. Lietuvoje plėtojamose teisinės informacijos teikimo priemonės, vadovaujamosi tarptautiniais standartais, diegiama užsienio šalių praktika, tačiau, kai susiduriama su pažeidžiamiausiomis socialinės rizikos grupėmis kyla nemažai problemų. Pavyzdžiui asmenys, vairuojantys transporto priemones, jeigu yra pakankamas pagrindas manyti, kad jie neblaivūs ar apsvaigę nuo narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, turi būti nušalinami nuo transporto priemonių ir nustatyta tvarka turi būti patikrinama jų neblaivumo ar apsvaigimo nuo narkotinių medžiagų būseną. Pirmiausia tai atsakomybės nesuvokimas, nes toks asmuo turi priklausomybę ir neturi pakankamai informacijos kaip elgtis ir kas už tai gresia. Policijos pareigūnai į asmens sveikatos priežiūros įstaigą pristato transporto priemonės vairuotoją, įtariamą esant neblaivų, jeigu objektyviai neįmanoma atlikti įtariamo neblaivumo tikrinimo arba transporto priemonės vairuotojas įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu. Dėl teisinės informacijos trūkumo ir kyla įvairūs nesklandumai ir nesusipratimai. Nusikalstamumo didėjimas rodo akivaizdų turimų teisinių žinių jiems nepakankamumą, jie turėtų gauti daugiau informacijos teisiniais klausimais, tuo rūpintis turėtų Teisingumo ministerija. Informacijos gavimą galima užtikrinti projektų, departamentų savivaldybių ir pačių gydymo organizacijų priemonėmis, jei būtų gaunamas finansavimas iš valstybės.

6. A.M. Kokiais požymiais galėtumėte apibūdinti Jūsų priežiūroje esančių asmenų socialinės rizikos grupę?

PLC. Vilniaus priklausomybės ligų centras įgyvendina alkoholio kontrolės, narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės programas. Ekspertas pažymi, kad visi žino, jog žalingai vartojantis alkoholi priklauso nuo jo, tačiau ar kiekvienas paklaustas galėtų atsakyti, kaip atpažinti tokį asmenį. Jis išskiria tokius alkoholizmo požymius priklausančius šios rizikos grupės asmenims. Akivaizdžiausias alkoholizmo požymis – nenuvaldomas noras išgerti. Savo poreikio nepatenkinęs asmuo darosi irzlus, piktas, agresyvus. Dažnai, ypač vėlyvosiose stadijose, prasideda traukuliai, galvos skausmai, haliucinacijos (delyras). Išgėrus šie abstinencijos reiškiniai praeina. Pradinėse stadijose žmogus ieško pretekstų, kad išgertų arba įteigia sau, kad išgers nedaug ir tik kompanijai palaikyti. Ieškoma ir draugijos, kuri palaikytų kompaniją geriančiajam. Kartais išgeriama kelis kartus per dieną, po nedaug, o vėlyvosiose stadijose jis gali gerti vienas, be progų.

7. A.M. O kokius projektus Jūsų įstaiga rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie supažintų su aktualia teisine informacija?

PLC. Vilniaus priklausomybės ligų centras yra gydymo įstaiga, todėl teisinių projektų nerengia. Tačiau šį įstaigą kviečia studentus, studijuojančius teisę, kurie konsultuoja priklausomus asmenis

jiems aktualiais teisiniais klausimais. Tokia pozicija, leidžia daryti išvadą, jog teisinę informaciją gali gauti kiekvienas socialinės rizikos asmuo, besigydantis šioje įstaigoje, tačiau būtina pažymėti, kad per mažas teisinis švietimas taip pat ilgina kelią link sveikatos stabilizavimo, pilnaverčio įsiliejimo į normalų, kasdienį socialinį gyvenimą.

8. A.M. Gal galite išskirti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kodėl Jūsų priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos?

PLC. Nėra pakankamo finansavimo teisininko etatams išlaikyti įvairiose gydymo ar mokymo įstaigose. Taip pat ekspertas mano, kad net esant tokiam etatui, darbo užmokestis netenkintų norinčiųjų įsidarbinti, nes tai yra sudėtingas, daug laiko bei asmeninių profesionalų pastangų kainuojantis darbas, o tai yra taip pat labai svarbus kliuvinys, norint suteikti aktualią teisinę informaciją socialinės rizikos asmenims.

9. A.M. Prašau papasakokite, su kokiais sunkumais susiduriama įtraukiant Jūsų organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą Jūsų prižiūrimiems asmenims?

PLC. Šios organizacijos darbuotojai neturi teisinio išsilavinimo, dėl šios priežasties teisinė konsultacija teikiama tik tiek, kiek leidžia darbuotojo kompetencija ir kvalifikacija.

10. A.M. Tada prašau sakykite, kokia teisinė informacija Jūsų priežiūroje esantiems asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei?

PLC. Manau, bet kokia teisinė informacija ir jos ugdymas duotų teigiamus rezultatus socialinės rizikos asmenims, formuojant teisinės informacijos poveikį visuomenės gerovei.

11. A.M. Kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims?

PLC. Už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims Lietuvoje yra atsakingos atitinkamos teisėtvarkos institucijos. Tokios kaip teisingumo ministerija, socialinės rūpybos, socialinės tarnybos, vidaus reikalų ministerijos, pataisų inspekcijos, savivaldybės. Šios institucijos turi priėjimus prie konsultacijų teisiniais klausimais, kurių gali prireikti bet kuriam socialinės rizikos asmeniui.

12. A.M. Kokie būtų Jūsų pasiūlymai teisinės informacijos teikimui socialinės rizikos asmenims?

PLC. Manau, jau viską pasakiau ką norėjau pasakyti.

A.M. Na, tada ačiū už pokalbį. Sėkmės Jūsų darbe.

PLC. Sėkmės ir Jums.

5 PRIEDAS

Eksperto PI interviu tekstas

A.M. Laba diena!

PI. Laba diena!

1. A.M. Pradėkime pokalbį nuo to, kaip Jūs manote, kada socialinės rizikos asmenys kelia grėsmę visuomenei?

PI. Didžiausią grėsmę nuteistieji asmenys visuomenės nariams kelia tuomet, kai jie nepakankamai efektyviai integruojami į visuomenę. Priimtas probacijos įstatymas leis žymiai efektyviau vykdyti nuteistųjų integraciją į visuomenę bei orientuotis į jų elgesio keitimą. Jei pakeisime nuteistojo elgesį taip, kad išėjęs į laisvę jis nebenorės daryti naujų nusikaltimų, būsime saugesni, pažymi ekspertas. Šiandien būtina daugiau dėmesio skirti individualiam darbui su nuteistaisiais, taikyti modernios jų priežiūros priemonės, tokiu būdu mažinti grėsmę visuomenei. Šiam tikslui pasiekti nuteistiesiems, atsižvelgiant į jų socialinę charakteristiką, teisinės informacijos poreikius ir elgesį būtina taikyti adekvačią reikalingą pagalbą, vykdant specialias pataisos programas, orientuotas į jų elgesio ir mąstymo keitimą bei darbinių įgūdžių lavinimą.

2. A.M. O kokia teisinė informacija socialinės rizikos asmenims būtų reikalingiausia?

PI. Teisinės informacijos nuteistiesiems asmenims taip pat dažniausiai nereikia. Jie ja tiesiog nesidomi. Tačiau nuteistieji ir neizoliuoti nuo visuomenės asmenys arba lygtinai atliekantys bausmę priklauso socialinės rizikos asmenų grupei, kuriai reikia kompleksinės socialinės paramos. Tuomet jie labiau rūpinasi praktine informacija, kuri sudaro sąlygas reintegrotis į visuomenę. Tokios informacijos esmė – mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką.

Nuteistųjų teisinis švietimas vykdomas pagal teisinio ir socialinio švietimo programą. 2004.m. į visuomenės teisinės sąmonės ugdymą, teisinės informacijos teikimą ir teisinį konsultavimą įsitraukė Teisingumo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija bei Vidaus reikalų ministerija. Teisingumo ministerija kartu su Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija nuo 2005 metų įgyvendina bendrą visuomenės teisinės sąmonės ugdymo, teisinės informacijos teikimo ir teisinio konsultavimo sistemą Lietuvoje. 2004–2008 metų programos įgyvendinimą užtikrino Teisingumo ministerijos atliekama visuomenės teisinio švietimo sistemos stebėseną. Nuo to laiko Teisingumo ministerija aktyviai bendradarbiauja su nevalstybinėmis organizacijomis ir teisininkus rengiančiomis aukštosiomis mokyklomis. Kartu su ministerija minėtos įstaigos vykdo visuomenės teisinį švietimą, nuolat teikia teises konsultacijas, sudaro galimybes daugiau sužinoti apie konkrečią teisės sritį. Teisingumo ministerija organizuoja įvairius renginius, susijusius su visuomenės teisiniu švietimu. Teisingumo ministerijos iniciatyva, minint Lietuvos Respublikos Konstitucijos 15 metų sukaktį, 2007 metais pirmą kartą surengtas Lietuvos

Respublikos Konstitucijos egzaminas. Bendradarbiaujant su Švietimo ir mokslo ministerija, išleistas vadovėlis „Teisė kiekvienam“. Teisingumo ministerija kiekvienais metais leidžia informacinius lankstinukus ir brošiūras, suteikiančius asmenims galimybę savarankiškai susipažinti su svarbia teisine informacija. Organizuojamos teisinės informacijos sklaidos kampanijos per radiją, televiziją ir spaudoje.

3. A.M. Pateikite savo nuomonę, apie atsakingų teisinių institucijų pastangas, teikiant teisinę informaciją socialinės rizikos asmenų poreikiams patenkinti?

PI. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu yra nemažai valstybinių teisinių institucijų ir dokumentų, reglamentuojančių įvairią teisinę informaciją ir socialinės paramos sritis asmenims, esantiems Vilniaus regiono pataisos inspekcijos įskaitoje. Grįžusiems iš įkalinimo įstaigų kuriamos naujos programos, numatomi ir vykdomi eksperimentai. Tačiau šioje situacijoje matome, jog valstybinių ir nevyriausybinų organizacijų, teikiančių reikiamą teisinę informaciją, siekiančių konkrečių baudžiamosios praktikos rezultatų, rengiančių diskusijas baudžiamosios sistemos klausimais, praktiškai nesigirdi. Tai savo ruožtu komplikuoja susidariusią situaciją ir didina pakartotinių nusikaltimų riziką. Nepakankamai efektyvų atsakingų teisinių institucijų darbą rodo nusikaltimus apibūdinantys statistiniai rodikliai ir pakartotinių nusikaltimų skaičiaus augimas. Aišku, galima teigti, jog iniciatyvos imtis turi ir patys kaliniai. Tačiau atsakingų teisinių institucijų darbo trūkumai neabejotinai sustiprina kalinių pasyvumą. Teisinės informacijos priemonės turi ne tik išlaikyti pataisos inspekcijos įskaitoje esantį asmenį socialinės tvarkos dalimi, bet taip pat užtikrinti galimybę atlikus bausmę gauti darbą, siekiant atitraukti jį nuo pakartotinių nusikaltimų.

4. A.M. Kaip Jus manote kokios priemonės sustiprintų teisinės informacijos teikimo efektyvumą?

PI. Šiuo metu Teisingumo ministerija kartu su Lietuvos kalinių globos draugija ir jos partneriais yra suderinusi projekto „Sisteminga nuteistųjų integracija Vilniaus regione“ priemonės, skirtas įdiegti probacijos tarnyboje lygtinai paleistų asmenų integracijos į visuomenę eksperimentinį modelį, kuriame numatytos visos, tame tarpe ir teisinės informacijos teikimo priemonės, priskirtos Vilniaus regiono pataisos inspekcijai pagal kompetenciją. Teisinės priemonės turi užtikrinti teigiamą praktinę patirtį, taikant socialinės rehabilitacijos programas ir vertinant riziką visuomenei. Respondentas nurodė, kad šiuo metu taip pat jau sukurta ir suderinta su Teisingumo ministerija recidyvo matavimo sistemos metodika ir jos įgyvendinimo priemonės. Toliau pateikiamos priemonės, kurios gali turėti įtakos teisinės informacijos teikimo efektyvumui

5. A.M. Pateikite savo nuomonę, nustatant teisinės informacijos teikimo priemones, kurios efektyviai mažintų socialinę asmenų riziką?

PI. Socialinės asmenų rizikos mažinimui turi būti sukurtos efektingos priemonės. Šiandien daug tikimasi iš pradėjusio veikti Probacijos įstatymo, kuris turėtų užtikrinti didesnę visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų skaičių bei efektyviau integruoti į visuomenę nuteistuosius. Ši

priemonė turi sudaryti galimybę teigiamą poveikį nuteistojo elgesiui daryti teismams, skiriantiems bausmės atidėjimą: įpareigoti nuteistąjį dalyvauti elgesio pataisos programoje, auklėti ir prižiūrėti savo nepilnamečius vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, drausti vartoti psichiką veikiančias medžiagas ir kt. Greta šių priemonių, teismas taip pat galės nurodyti taikyti elektroninį nuteistojo stebėjimą. Ši priemonė leis visą parą specialios įrangos pagalba sekti kur yra nuteistasis, ar jis nepažeidžia draudimo išeiti iš namų tam tikru laiku, lankytis tam tikrose vietose arba bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis ir pan. Nuteistiesiems reabilituoti bus taikomos ir kitos priemonės, jiems galės padėti ir įvairios visuomeninės organizacijos bei savanoriai.

6. A.M. Kokiais požymiais galėtumėte apibūdinti Jūsų priežiūroje esančių asmenų socialinės rizikos grupę?

PI. Atlikę bausmę ir esantis Vilniaus regiono pataisos inspekcijos nuteistieji yra didelės rizikos grupėje, dažnai psichologinę ar fizinę traumą patyrę asmenys. Kuo žmogus labiau traumuotas, tuo jam sunkiau ateityje valdyti savo elgesį. Tarnyba siekia, kad asmuo ateityje savo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis, kad išmoktų socialiai priimtinių įgūdžių, kad rizika būtų nukreipiama pavojų išvengimo linkme. Šiuo metu pradėtos taikyti rizikos vertinimo metodikos. Ši nuteistųjų rizikos grupė pasižymi tokiais požymiais: priklausomybe nuo alkoholio ir narkotinių medžiagų, asmenys turintys nepritapimo, atstūmimo, atskirties jausmus, asmenys palaikantys kriminalinius ryšius, tatuiruotės, žargonas, bendravimo kultūros stoka, polinkis į pažeidimus ir polinkis pakartotinai nusikalsti, mažai nuteistųjų galvoja apie savo ateitį.

7. A.M. O kokius projektus Jūsų įstaiga rengia prižiūrimiems asmenims, kuriuose jie supažintų su aktuali teisine informacija?

PI. Socialinės rizikos asmenims teisinės informacijos suteikimas yra labai svarbus norint, kad susidariusi situacija gerėtų bei nevyktų pakartotiniai nusikaltimai. Padedant Teisingumo ministerijai, Švietimo ir mokslo ministerijai bei Vidaus reikalų ministerijai kuriami įvairūs projektai. Tačiau šiuo metu pastebimas socialinės rizikos asmenų nenoras dalyvauti juose, dažnai jiems trūksta asmeninės motyvacijos. Būtina pažymėti, jog reikia daug pastangų, skatinančių socialinės rizikos asmenis, kad jie galėtų ugdytis, kad projektai gyvuotų, kad jie ugdytų teisinį poreikį. Tai yra svarbiausias veiksnys, kuris lemia projektų gyvavimą ir domėjimąsi.

8. A.M. Gal galite išskirti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kodėl Jūsų priežiūroje esantys asmenys negauna teisinės informacijos?

PI. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu yra daug nepakankamai efektyvių atsakingų teisinių institucijų, kurios neieško naujų teisinės informacijos specialistų, kurie ateitų su įvairiomis inovacijomis darbe, kurios galbūt lemtų socialinės rizikos asmenų susidomėjimą jiems aktuali teisine informacija, kuri būtų teikiama individualiai ir tokiu būdu būtų ugdomas nuolatinis informacijos poreikis. Objektyvios priežastys – darbuotojų Pataisos inspekcijoje trūkumas, didelis

darbo krūvis, jos lemia tarnybinės veiklos trūkumus bei subjektyvios priežastys – teisės normų, reglamentuojančių teisinę informaciją taikymas. Visa tai sudaro prielaidą asmenų, esančių pataisos inspekcijoje rizikai.

9. A.M. Prašau papasakokite, su kokiais sunkumais susiduriama įtraukiant Jūsų organizacijos darbuotojus į teisinių problemų sprendimą Jūsų prižiūrimiems asmenims?

PI. Šios organizacijos darbuotojai ganėtinai puikiai sutaria su socialinės rizikos asmenimis, padeda jiems, pakonsultuoja bei maloniai bendrauja, o prižiūrimi asmenys, savo ruožtu, stengiasi nesielgti grubiai, išklausti darbuotojų pastabų bei niekada nesikuklina pasidomėti jiems aktualia teisine informacija. Socialinės rizikos asmenys reikalauja kitokio, delikatesnio bendravimo, ir šios organizacijos darbo specifika leidžia išvengti tam tikrų sunkumų įtraukiant darbuotojus į teisinių problemų sprendimą.

10. A.M. Tada prašau sakykite, kokia teisinė informacija Jūsų priežiūroje esantiems asmenims duotų teigiamą indėlį visuomenės gerovei?

PI. Norint, kad socialinės rizikos asmenys gebėtų duoti teigiamą indėlį visuomenės gerovei, reikia suvokti, kad socialinę atskirtį patiriančiam asmeniui reikalingas socialinis tinklas, kuris motyvuotų žengti tolesnius žingsnius gerinant savo gyvenimo kokybę, todėl ypač svarbu stiprinti vietos bendruomenių vaidmenį teikiant socialinės integracijos paslaugas. Vietos bendruomenė šiuo atveju turi būti suprantama plačiąja prasme – vietos lygmeniu veikiančios savivaldos institucijos, nevyriausybinių organizacijų, kaimo bendruomenės ir kitos visuomeninės organizacijos.

Bendruomenės gali tam tikrus asmenis atstumti, tad būtina auginti ir pačių bendruomenių sąmoningumą, pajėgumą padėti savo nariams ar greta gyvenantiems asmenims. Todėl svarbu investuoti į bendruomenių telkimą ir suteikti joms papildomų išteklių padėti silpniausiems ir labiausiai apleistiems nariams įsitraukti į jų socialinį tinklą. Šio principo įgyvendinimas reikštų regioninio aspekto sustiprinimą teikiant paramą, intensyvesnę paramos teikimą mažesnėms, vietinėms nevyriausybiniams organizacijoms.

11. A.M. Kas Lietuvoje yra atsakingas ir kas turėtų būti atsakingas už teisinės informacijos teikimą socialinės rizikos asmenims?

PI. Socialinės rizikos asmenims konsultuoti teisiniais klausimais turi būti sukurta atskira, nuolat veikianti institucija, nes šiuo metu Lietuvoje nėra vienos įstaigos kuri būtų atsakinga už teisinės informacijos teikimą šios grupės asmenims.

12. A.M. Jūsų pasiūlymai teisinės informacijos teikimui socialinės rizikos asmenims?

PI. Kad jau pakalbėjau apie tai ankstesniuose klausimuose.

A.M. Ačiū, už pokalbį.

PI. Prašau, geros dienos.

Darbas baigtas

2012 12

Aistė Misė

kur.aiste@gmail.com